

Κ. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

Ο ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

«Οὐ πάνυ ράδιόν ἐστιν εὖρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ
οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι χαλεπὸν γὰρ οὕτω
τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν χαλεπὸν
δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ
ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν.»

(Ξενοφώντας Ἀπομν. Β, η', 5)

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ", ΑΝΩΝ. ΕΤΑΙΡΙΑΣ

1929

Κ. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

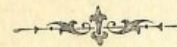
Ο ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΣ

ΗΤΟΙ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

«Οὐ πάνυ ραδίον ἔστιν εὐρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ
οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι χαλεπὸν γὰρ οὔτω
τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν χαλεπὸν
δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ
ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν.»

(Ξενοφώντας Ἀπομν. Β, γ', 5)

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ "ΠΥΡΣΟΥ", ΑΝΩΝ. ΕΤΑΙΡΙΑΣ
1929

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Εἰς τὸ περὶ Θράκης καὶ Φιλιππουπόλεως ἀνέκδοτόν μου ἔργον προσέθηκα ἐν τέλει τὴν ἱστορίαν τῆς μέχρι ἐσχάτων Ἑλληνικωτάτης πόλεως Στενιμάχου, νῦν δὲ τελείως ἐκβουλγαρισθείσης διὰ τῆς ἀθρόας κατὰ τὰς μετὰ τὸν διεθνήν πόλεμον συνθήκας εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταναστεύσεως τῶν αὐτοχθόνων παλαιόθεν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς. Εἰς τοῦτο δὲ προέβην τὸ μὲν ἕνεκα τῶν συγγενικῶν ἀπ' αἰώνων δεσμῶν τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν καὶ Στενιμαχιτῶν, τὸ δὲ πρὸς πλήρωσιν σπουδαίου ἱστορικοῦ κενοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἐν τῇ γωνίᾳ ταύτῃ τῆς βορειοδυτικῆς Θράκης, νῦν νοτίου Βουλγαρίας, ἀκμάσαντά ποτε Ἑλλησμός.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ καὶ μαρτυρίαι, ἐφ' ὧν ἐστηρίχθην, καταφαίνονται ἐκ τῶν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ὑποσημειωμένων παραπομπῶν, τὰ τῆς τελευταίας ὁμοῦ πεντηκονταετίας σχεδὸν γεγονότα ἐκτίθενται κατὰ τὴν ἰδίαν ἐμοῦ αὐτοῦ ἐνδελεχῆ παρακολούθησιν. Διατηρῶν ἐν τῷ νῦν μου ζωηρὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ πολλάκις ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διαθερισμοῦ μου μετὰ τῆς μητρὸς πλησίον τῶν φιλοξένων συγγενῶν τῆς, διότι ἀμφότεροι οἱ γονεῖς τῆς ἦσαν Στενιμαχίται, καὶ συνδεόμενος πρὸς πολλοὺς εἰσπαιδευτοὺς Στενιμαχίτας, οὓς εἶχον ἢ συμμαθητὰς ἐν τοῖς τῆς Φιλιππουπόλεως Ζαριφεῖσις διδασκαλείοις ἢ συσπουδαστὰς ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Εἰδρώπῃ ἢ καὶ μαθητὰς ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὴν αὐτόθι μακρὰν καθηγησίαν μου καὶ πολλάκις ἐπισκεψάμενος κατὰ τὸν βίον μου ἕστερον τὴν γραφικὴν πόλιν, οὐδέποτε ἐπανσάμην παρακολουθῶν ἐγγύθεν ἢ πόρρωθεν τὴν τύχην αὐτῆς, δι' ἣν ὡς καὶ διὰ τὴν γενετείραν μου Φιλιππούπολιν ἠσθανόμην ἀμέριστον τό τε ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην.

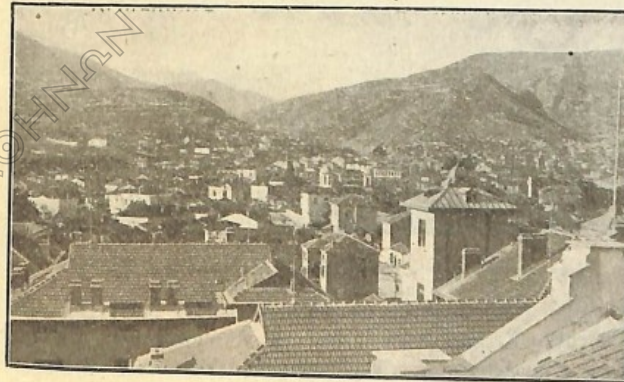
Δημοσιεύων νῦν τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐλπίζω ὅτι πᾶς Στενιμαχίτης, ὅπου δῆποτε νῦν καὶ ἂν ζῆ, θὰ φροντίσῃ κατὰ καθῆκον ν' ἀποκτήσῃ καὶ μελετήσῃ αὐτὴν οὐ μόνον πρὸς ἀνάμνησιν τῆς γενετείρας του, ἀλλὰ καὶ πρὸς παράδοσιν αὐτῆς ὡς ἱερᾶς οὕτως εἰπεῖν παρακαταθήκης εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Πρέπει οὗτοι νὰ γνωρίζωσι τὴν πάλαι ποτὲ κοιτίδα τῶν προγόνων των, ἐξ ἧς ἐν τῷ εἰκοστῷ αἰῶνι, τῷ ἐπιλεγόμενῳ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου, ἠναγκάσθησαν ἐκεῖνοι νὰ ἐκτοπισθῶσι πρὸς διαφύλαξιν τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ τῆς γλώσσης των. Ὅθεν νομίζω ὅτι δὲν ἀμαρτάνω, ἂν προτείνω νὰ διαφυλάσσῃται τὸ πονημάτιον τοῦτο ἐν αὐτῷ τῷ εἰκονοστασίῳ παντὸς οἴκου Στενιμαχίτου ὡς οἰκογενειακὸν κειμήλιον μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν ἐφεστίων Ἀγίων, ἅς ἕκαστος εὐλαβῶς συναπεκόμισε καταλείπων τὸ πάτριον ἔδαφος.

Χάριτας ὁμολογῶ εἰς τοὺς φιλογενεῖς Στενιμαχίτας κ. κ. Βασίλειον Παπαθεοφίλου καὶ Ἀργύριον Δημητριάδην, τοὺς ἀναλαβόντας προφρόνως τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ πονηματίου καὶ οὔτε κόπον οὔτε δαπάνης φεισθέντας πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν ἀρτιωτέραν ἐμφάνισιν αὐτοῦ. Ὡς συμπλήρωμα δὲ προστίθενται ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ παραρτήματι καὶ τὰ τῆς καταλύσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς πόλεως, συγγραφέντα ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ κ. Ἀποστόλου Λοξιάδου, Στενιμαχίτου, ὅστις ἐγένετο αὐτόπτης αὐτῶν μάρτυς, ἅτε διατελῶν τότε πρόεδρος τῆς ἐφορείας τῶν σχολείων τῆς. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδης Δ. Φ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ

1. Περὶ τὰ εἴκοσι χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς τῆς Φιλιππουπόλεως ἐν τῇ πρὸς τὴν πεδιάδα ἑξόδῳ διασφάγος τῆς ὄραίας καὶ πολυσχιδοῦς Ροδόπης, 230-300 μέτρα ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, κεῖται ἡ μέχρις ἐσχάτων ἑλληνικωτάτη πόλις **Στενίμαχος** (ὁ καὶ ἦ) ¹, ἣτις καλεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς καὶ (Ι) **Στινίμαχο(ν)**, **Στενίμαχο(ν)** καὶ **Στανίμαχο(ν)** ², ὑπὸ δὲ τῶν Βουλγάρων **Stanimaka** ³. Διὰ τῆς βαθείας καὶ στενῆς ταύτης διασφάγος, τῆς σχηματιζομένης ὑπὸ δύο τῆς Ροδόπης

Τοποθεσία καὶ διαίρεσις τῆς Στενίμαχου.

Ἀμπέλιγος

Στενίμαχος

βραχιόνων ἀπὸ ὑψηλῶν κορυφῶν ἠρέμα πρὸς βορρᾶν κατερχομένων, ῥεεὶ ὀρητικὸς καὶ μετὰ πολλοῦ πατάγου καὶ διὰ πολυαρίθμων ἔλιγγων ποταμῶς εὐμεγέθης πρὸς τὴν πεδιάδα, διασχίζων καὶ χωρίζων αἶμα τὴν πόλιν εἰς δύο μέρη.

Ὁ ποταμὸς καλεῖται ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἀπλῶς ὁ **ποταμὸς ἦ ὁ ποταμὸς τοῦ Στενίμαχου** ⁴, ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων

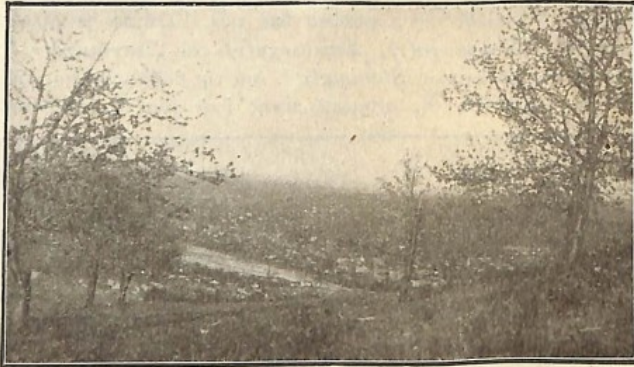
¹) **Οἰκονόμου Κ.**, Περὶ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη 1819, σελ. 50, § νά'.

²) **Γεωργιάδου Α. Λευκίου**, Φιλιππουπόλεως, Λοιμοῦ ἀφορισμοί, Λευτεκία Παρισίων, ἔτ. 1832, σελ. 383, σημείωσις.

³) **Jireček - Argyrow**, Ὀδοιπορικὸν Βουλγαρίας (βουλγαριστί), Σόφια σελ. 419.

⁴) Ἀκριβέστερον ἢ λ. **ποταμὸς** προφέρεται **παταμὸς** μετατρεπομένου τοῦ φθόγγου **ο** εἰς **α** κατ' ἀφομοίωσιν πρὸς τὸν φθόγγον **α** τῆς δευτέρας συλλαβῆς: πρβλ. καὶ: **ἀρμαθιά** (δρμαθός), **ἀφαλός** (ὄμφαλός), **ἀχταπόδ'** (ὀκτάπους), **μναστήρ'** (μναστήριον) κτλ.

τοαί (=ρεῦμα) ἢ Ἄλτιν-δερε (=χρυσοφόρος ἢ χρυσοδίνη), ἀτε κατὰ γων ἐνίοτε ψήγματα χρυσοῦ καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὁ ποταμὸς τοῦ Τσεπελαριού, ἀπὸ τῆς φερωνύμου ἐπὶ τῆς Ροδόπης κομποπόλεως, ἧς ἄνωθεν ἔχει τὰς πηγὰς του. Ἐκ τῶν ὀνομάτων τοῦ ποταμοῦ τὸ ἀρχαιότερον εἶναι, ὡς φαίνεται, τὸ πρῶτον, διότι ἤδη ὁ ἐν ἔτει 1534 διελθὼν διὰ τῆς Φιλιππουπόλεως Ἴταλός

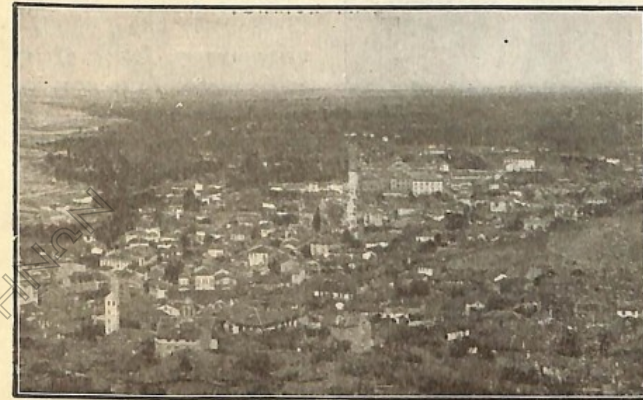
Ἡ τοῦ ποταμοῦ ἄποις ἀπὸ τοῦ ἑπὶ τὸν Στενίμαχον βουνοῦ καὶ οἱ ἑκατέρωθεν αὐτοῦ συνοικισμοί.

Benedeto Ramberti μνημονεύει τὸν ποταμὸν καλῶν Stanuch, ὅπερ ἀναμφισβητήτως εἶναι παραφθορὰ τῆς λέξεως Stanimak (Στενίμαχος). «Διήλθομεν τὴν Φιλιπούπολιν, εἶτα τὸν ποταμὸν Στανούχ, ὅστις ἐμβάλλει εἰς τὸν Ἐβρον»¹.

Τὸ ἀρκτικὸν τῆς πόλεως μέρος, τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς δηλαδὴ τοῦ ποταμοῦ ὄχθης κείμενον, ὀνομάζεται κυρίως Στενίμαχος ἢ Ἰστανίμαχο(ν), τὸ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης Ἀμπέληνος καὶ τὸ πρὸς τὴν πεδιάδα ἑκτεινόμενον, τῷ Ἀμπελήνω δὲ συνεχόμενον διὰ τῆς συνοικίας Κήπων (τουρκιστὶ Bachtsché - machalé), Τσηπροχώρι(ον). Αἱ οἰκίαι τῆς τε Στενιμάχου καὶ τοῦ Ἀμπελήνου μετὰ τῶν τῆς συνοικίας Κήπων, ἀρχόμεναι ἀπ' αὐτῶν τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ, ἀνέρχονται ἀνωμάλως βαθμηδὸν ἐπὶ τὰς ὑπορείας τῆς Ροδόπης, ἐκτισμέναι ἀμφιθεατρικῶς μεταξὺ στενῶν καὶ σκολιῶν λιθοστρώτων ὁδῶν.

¹) Benedeto Ramberti, Libri tre delle cose dei Turchi, Vinezia 1515, ἐν τῷ Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli, Μετάφρασις βουλγαρικὴ ὑπὸ Jirecek ἐν τῷ Perioditschesko spisanie (=περιοδικῷ συγγράμματι), τόμ. III, ἔτ. 1882, σελ. 71, Sredets.

Ταῦτα τὰ τρία μέρη ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην πόλιν, ἧτις φαίνεται ἄπωθεν ὡς τρίπους καὶ ἀρχικὸς τῆς πόλεως πυρὴν ὑπῆρξεν ὁ Στενίμαχος, ὅθεν διεφύλαξε καὶ τὸ ὄνομά του μέχρι τοῦ νῦν ἐπεκταθείσης τῆς πόλεως, βραδύτερον δὲ συνφασίσθη ὁ Ἀμπέληνος, κληθεὶς οὕτως ἐκ τοῦ πλήθους τῶν περὶ αὐτὸν ἀμπελώνων, καὶ τελευταῖον τὸ Τσηπροχώριον, κληθὲν οὕτως ἐκ τοῦ ὅτι

Τσηπροχώριον

ἐκεῖ ἀπέροριπτόν ποτε οἱ Στενιμαχῖται τὰ τσηπουρα¹ (=τὰ τῶν σταφυλῶν ἀποθλίμματα) μετὰ τὴν ἐκ τῶν σταφυλῶν ἔξαγωγήν τοῦ οἴνου καὶ τοῦ οἴνοπνεύματος.²

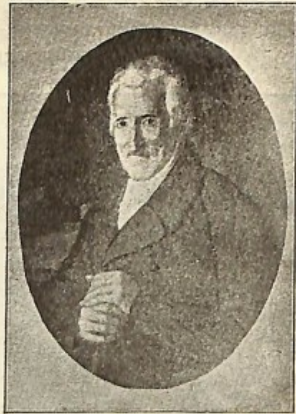
2. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Στενίμαχος οὐδὲν ἀσφαλῶς εἶναι δυνατόν νὰ ρηθῆ. Οἱ Στενιμαχῖται καυχῶνται ὅτι εἶναι ἄποικοι τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Ἰσταιέων, ἀποικησάντων εἰς τὴν Ροδόπην κατὰ τὰ μέσα τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰῶνος. Ὁ ἱατροὺς Ἄν. Γεωργιάδης Λευκίας, ἔλκων πατρόθεν τὴν καταγωγήν ἐκ Στενιμάχου, πρῶτος λέγει τὰ ἑξῆς: «Φασὶ δὲ Ἰστιάων τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀποικίαν εἶναι, οἱ δὲ Ἰστιάεις Ἀθηναίων ἄποικοι. Ἐπὶ γὰρ Περικλέους ὑπὸ Ἰστιάων (ὡς πού τούτου καὶ Πλούταρχος μέμνηται) ἕξ χιλιάδες ἀποίκων εἰς τὰ παραλία τῆς Θράκης ἐστάλησαν καταράντων δ' αὐτῶν τρισχίλιοι μὲν ἐν τοῖς παραλίοις

Ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Στενίμαχος.

¹) Τσηπουρο(ν), πιθανῶς ἀντὶ σήπουρον (πρβλ. τσεκούρι - securis, τσαρβούλι - servulus, τοῖβλα - σιφλός, τοῖκνα - σίκνα - κνίσσα). Ὡσαύτως καὶ τὸ ἐκ τῶν ἀποθλιμμάτων τῶν σταφυλῶν παραγόμενον διὰ τῆς βράσεως οἴνοπνευμα καλεῖται παρὰ τε τοῖς Στενιμαχῖταις καὶ τοῖς Φιλιππουπολίταις τσηπουρον' ἐκ τοῦ σήπω(;)»

²) Τσουκαλά Γ. Περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως, Βιέννη, 1851, σελ. 49, § 63.

μείναντες τὴν νῦν Ξάνθην καλουμένην πόλιν συνήκισαν, οἱ δ' ἄλλοι τὴν Ροδόπην ὑπερβάντες καὶ τοὺς κατοίκους μάχη κρατήσαντες ἐνταῦθα ἰδρῦθησαν, ἐκ τοῦ πράγματος τῆ πόλει τοῦτομα δόντες· ἐκ γὰρ τοῦ Ἰστιέων καὶ μάχη σύγκειται».¹

Ἀναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ συνοικισμὸς ἐκλήθη Ἰστιέων (Ἰστι(αι)έων) μάχη, ὅθεν Ἰστιεομάχη καὶ Ἰστιεομάχεια καὶ ὁ κάτοικος Ἰστιεομαχεύς, εἶτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ κατὰ παραφθορὰν καὶ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ ἢ ἐν Στενοῖς μάχη, Ἰστινίμαχος, Σινίμαχος καὶ Στενίμαχος. Τὰ τοῦ Λευκίου ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Τσουκαλᾶς² προσεπάγων καὶ ἐπιγραφὴν μορμαρίνου ἀναγλύφου, παριστῶντος γυμνὸν ἱππέα ἐπὶ Πηγᾶσου καὶ ὑπὸ τὸν ἵππον δελφίνα, εὐρε-

θέντος δὲ κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν ὑπογείου ἐν τῇ πόλει. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, τετριμμένης δυστυχῶς, ἀνεγινώσκето εὐκρινῶς μόνον ἡ λέξις ἸΣΤΙΕΩΝ. Αὐτὴ εἶχε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Τσουκαλᾶ:³

Ι | | ΔΕ | | ΡΙΕΒΕ | | ἸΣΤΙΕΩΝ | |
| | | | ΕΥΧ[ΗΝ] | | | |

Εἰκάζεται ὅτι ἡ περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Ἰστιαιέων παράδοσις παρὰ τοῖς Στενιμαχίταις εἶναι ἱκανῶς παλαιά, ἀλλ' ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μνημονεύεται ἀποικία τῶν Ἰστιαιέων κατὰ ταῦτα τὰ μέρη· διότι ὁ μὲν Θουκυδίδης λέγει ἀπλῶς: «Ἐστιάϊδες δὲ ἐξοικίσαντες (Ἀθηναῖοι) αὐτοὶ τὴν γῆν ἔσχον»,⁴ ὁ δὲ Διόδωρος: «καὶ τὴν μὲν πόλιν τῶν Ἐστιάϊέων ἔλων (Περικλῆς) κατὰ κράτος ἐξέκτισε τοὺς Ἐστιάϊεις ἐκ τῆς πατρίδος»,⁵ καὶ ὁ Πλούταρχος: «εἰς δὲ Θράκην χιλίους (Ἀθηναίους) Βισάλταις συνοικήσαντας (ἔπειμπε Περικλῆς)».⁶ Ὁ Κ. Οἰκονόμος οὐδὲν λέγων

¹) Γεωργιάδου Α. Λευκίου, αὐτόθι, σελ. 283, σημ.

²) Τσουκαλᾶ Γ. αὐτόθι σελ. 50, § 64.

³) Αὐτόθι, σελ. 53, § 69.

⁴) Θουκυδίδου Ι, 114, 3.

⁵) Διοδώρου, XII, 7.

⁶) Πλουτάρχου, βίος Περικλέους XI.

περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως προσθέτει μόνον: «καὶ ἔστιν αὐτὴ τε καὶ τὰ περίε αὐτῆς χωρία, ὡς φαίνεται, ἀποικία τις ἑλληνική· διότι μεταχειρίζονται λίαν τῇ ἀφαιρέσει καὶ συγκοπῇ τῶν λέξεων· ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τῇ συναλοιφῇ χρώνται· οἶον, τὸ ἰδικόν μου, δνδμ λέγοντες».¹

Ὁ Βλ. Σκορδέλης εἰκάζει ὅτι ἡ πόλις, ἣτις καὶ κατ' ἀρσενικὸν γένος ὁ Στενίμαχος παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀπαντᾷ (πρβλ. ὁ Ἀκράγας), συνφκίσθη κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν ποταμοῦ, ὅστις πιθανῶς κατ' ἀρχὰς ἔφερε τὸ ὄνομα Στενίμαχος, ἅτε ἐν στενοῖς οἰονεὶ μαχόμενος· διότι κατὰ τὴν διὰ τῆς διασφάγος ὀρητικὴν καὶ χειμαρρῶδη κἀθοδὸν του βοᾶ, οἰονεὶ παλαίων καὶ μαχόμενος πρὸς τοὺς παρασυρομένους ὑπ' αὐτοῦ λίθους.² Οὐδαμῶς ὁμως ἀποκλείων καὶ ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν συνοικισμὸν ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς πόλεως, πειραζάτι ν' ἀποδείξῃ τοῦτο διὰ τῆς γλώσσης τῶν Στενιμαχίτων· ὅθεν ἐδημοσίευσε λεξιλόγιον, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται διακόσια λέξεις, μηκέτι λαλούμεναι ἐν τῇ δημόδει ἑλληνικῇ διαλέκτῳ, ἀλλ' ἐτυμολογικῶς ἀναγόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν κλασσικῶν χρόνων.³

Πρῶτος ὁ Λευκίας⁴ μνημονεύει καὶ τὴν βουλγαρικὴν τῆς λέξεως παραγωγὴν λέγων: «Καίτοι δοξάζουσι τινες παρ' ἡμῖν, ὡς ἡ λέξις Στανίμαχον βουλγαρικὴ ἔστι. Φασὶ γὰρ ὡς τῆς πόλεως ὑπὸ Τούρκων πολιορκουμένης τε καὶ κινδυνευούσης ὁ ἡγεμὸν αὐτῆς Βούλγαρος ὢν σὺν τῇ μητρὶ τῆς φυγῆς ἐδράξατο

¹) Οἰκονόμου Κ. αὐτόθι, σελ. 51 § νά.

²) Σκορδέλη Βλ. Θρακικαὶ μελέται, Λειψία 1877, σελ. 28.

³) Καζάξη Ν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, Ἀθῆναι 1899, σελ. 138.

⁴) Ὁ Ἀναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας, ἱατρός, Φιλιππουπολίτης, ὡς ἐπιγράφεται ἐν τοῖς συγγράμμασί του, ἐμαθῆτευσεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ κεντρικῇ σχολῇ τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος καὶ διετέλεσε διδάσκαλος ἐν τῇ Μολδοβλαχίᾳ. Κηρυχθεὶς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατέφυγεν ἐκεῖθεν εἰς Γερμανίαν, ἐν ἣ ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ἱατρικὴν. Ἐνεκα τῶν συγγραμμάτων του καὶ τῶν πραγματειῶν ἐγένετο μέλος διαφόρων ἐν Εὐρώπῃ ἀκαδημιῶν καὶ ἰδρυθέντος τοῦ Ὄθωνείου ἐν Ἀθῆναις πανεπιστημίου καθηγητῆς τῆς ἱατρικῆς σχολῆς καὶ πρῶτος κοσμήτωρ ἐν αὐτῇ. Ἐν ταῖς σημειώσεσι τοῦ συγγράμματός του Δοιμῶν ἀφορισμοὶ (Ἰωνιστὶ) ποιεῖται λόγον ἐν παρόδῳ περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Στενίμαχος διὰ τε τὸ ἀγνωστον αὐτῆς, ὡς λέγει, καὶ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης πατρόθεν καταγωγὴν του: «ταύτης τῆς μικρᾶς ἱστορίας ἔδοξέ μοι μνησθῆναι, οὐ μόνον ἐπεὶ παντάπασιν ἔστιν ἀγνωστος, ἀλλ' ἐπεὶ κἀγὼ πρὸς πατρός ἐντεῦθεν ἔλκω τὸ γένος. Ἰστιεομαχεύς γὰρ ἦν ὁ πατήρ· εἰκοσαετῆς δὲ εἰς τὴν Φιλιππούπολιν μετακινήσας καὶ γυναῖκα συζευχθεὶς μέχρι τέλους τοῦ βίου διέτριψε. Διὸ καὶ θρεπτήρια τῇ πόλει, κατ' Ἀρτεμίδωρον τὸν Δαλδιανὸν φάναι, οὕθῃ μοι πατρίδι πρὸς πατρός, ταῦτα ἀποδίδωμι». Γεωργιάδου Α. Λευκίου αὐτόθι.

εἰπὼν αὐτῇ **Στάνι μάικα**, ὃ ἔστιν *ἀνάστα μητερ*, ἵνα φύγωμεν. Ἄλλ' ἐπεὶ οἱ τῆς Βυζαντιδος συγγραφεῖς περὶ πραγμάτων, πρὶν ἢ τὸ τῆς Θράκης τοῦτο μέρος ὑπὸ τῶν Τούρκων κρατηθῆναι, συμβάντων τὸν λόγον ποιούμενοι, τὴν πόλιν οὕτως ὀνομάζουσι, (*Stenimak* καλεῖ τις αὐτὴν γαλλιστί), ἢ βουλγαρικῆ τῆς λέξεως ἐτυμολογία μὴ εἶναι ἀληθῆς ἀποδείκνυται.¹

Ὁ P. Tsilew² ἀφορῶν εἰς τὴν ἀνώμαλον σύνθεσιν τῆς λέξεως **Στενήμαχος** ἢ **Στενίμαχος** ἀντὶ τῆς ὁμαλῆς **Στενόμαχος**, διότι εἰς πάντα τὰ ἀπὸ τοῦ ἐπιθέτου *στενός* σύνθετα, τὰ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐσηματισμένα, τὸ συνδετικὸν φωνῆεν εἶναι *ο* καὶ οὐδέποτε *η* ἢ *ι*, καὶ ἐρειδόμενος εἰς τὴν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἀείποτε διὰ τοῦ *ι* γραφὴν καὶ εἰς τὸ χωρίον τοῦ Παχυμέρους «*Σθενίμαχος φρούριον*»³, φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα ἦτο ἀρχῆθεν **Σθενίμαχος**. Οὕτως ἡ λέξις εἶναι σύνθετος ἐκ τοῦ *σθένος* καὶ *μάχομαι* (= ὁ μετὰ σθένους, σθεναρῶς μαχόμενος), τὸ δὲ συνδετικὸν φωνῆεν *ι* ἐρμηνεύεται, διότι ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ μετὰ τῆς λέξεως **κάλλος** σύνθετα ἀρχαῖά τε καὶ νεωτερικὰ (οἷον *Καλλίστρατος*, *Καλλίμαχος*, *καλλιγράφος* κτλ.). Ἡ δὲ τοῦ φθόγγου *σθ* εἰς *στ* τροπὴ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἤδη κατὰ βουλγαρικὴν ἐπίδρασιν (πρβλ. καὶ *Ξάνθη—Ξάντη*), τῶν σλαβικῶν γλωσσῶν στερουμένων τοῦ φθόγγου θ καὶ τρεπουσῶν αὐτὸν εἰς τὸν ψιλὸν *τ*.

Ἡ γνώμη τοῦ λογίου Βουλγάρου φαίνεται ἡμῖν οὐχὶ ἀπίθανος· ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἀρχῆθεν δὲν εἶναι δυνατὸν γλωσσικῶς ὀρθῶς νὰ ἦτο **Σθενίμαχος**, ὡς νομίζει, ἀλλὰ μόνον **Σθενέμαχος**, διότι πάντα τὰ μετὰ τοῦ *σθένος* σύνθετα ὀνόματα ἔχουσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ συλλαβῇ τὸ φωνῆεν τοῦ θέματος *ε* καὶ οὐχὶ *ι*, οἷον *Σθενέβοια*, *Σθενέλαος*, *Σθενελαΐδας*, *Σθενερατής*, σπανιώτατα δὲ *ο*, οἷον *σθενοβλαβής*. Ἐπειδὴ δὲ παρὰ τοῖς βορείοις Ἑλλῆσι μόνον τὸ ἄτονον φωνῆεν *ε* μετατρέπεται κωφούμενον εἰς *ι*, οὐδέποτε δὲ τὸ ἐπίτονον *ε*, ἀνάγκη νὰ υποθέσωμεν ὅτι ἐπὶ χρόνον τὸ ὄνομα **Σθενέμαχος** ἐξεφέρετο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ περίεξ οἰκούντων κατὰ γενικὴν πτώσιν τοῦ **Σθενεμάχου**. Οὕτω δὲ κωφούμενου βαθμηδὸν τοῦ φθόγγου *νε* ἕνεκα τῆς ἀτονίας του, μετετρέπη εἰς **Σθενιμάχου**, ὅθεν ἐμορφώθη ἡ ὀνομαστικὴ ὁ **Σθενίμαχος** καὶ κατὰ ψίλωσιν τοῦ δασέως φθόγγου *θ* εἰς *τ* ὁ **Στενίμαχος**. Ἡ τοιαύτη δὲ ψίλωσις οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχει πλὴν τῆς συμπτώσεως πρὸς τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν καὶ

¹) Αὐτόθι καὶ *Τσουκαλά* αὐτόθι, σελ. 54, σημ. μη'.

²) P. Tsilew, *He Stenimachos, a Sthenimachos*, Bull. de l'Institut archéol. Bulg. Sophia, ἔτ. 1921-22, τόμ. I, σελ. 236.

³) *Παχυμέρους* III, 18, σελ. 210.

οὐδεμίαν βουλγαρικὴν ἐπίδρασιν μαρτυρεῖ, ὡς ὑπολαμβάνει ὁ κ. Tsilew, διότι ἀπαντᾷ ἐν τῇ μέσῃ καὶ νέα ἑλληνικῇ γλῶσση καὶ ἐν οἷς τόποις Σλαβικὸς ποῦς δὲν ἐπάτησε καὶ εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας Αἰολικῆς διαλέκτου¹.

Οὐχ ἦττον σπουδαία εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ K. Ἀμαντοῦ², ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προῆλθε πιθανῶς ἐκ τινος οἰκογενειακοῦ ὀνόματος **Στενίμαχος**, διότι ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἐκ Λήμνου ἀναφέρεται καὶ τις «Γεώργιος τοῦ Στενιμάχου»³. Οὕτω δ' ἐρμηνεύεται καὶ τὸ ὅτι οὐ μόνον παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῖσι καὶ χρονογράφοις, ἀλλ' ὅπως σημειώνει καὶ ὁ Ἄμαντος καὶ παρὰ τοῖς κατοικοῖς αὐτοῖς τοῦ Στενιμάχου μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἐκφέρεται **συνήθως** κατ' ἀρσενικὸν γένος ὁ **Στενίμαχος**. Ἐκ τούτου μετεπλάσθη καὶ ἡ κατ' οὐδέτερον γένος ἐκφορὰ τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ὀνομαστικῇ τῷ **Στενίμαχο**⁴, ὡς ἀναφέρει καὶ ὁ Λευκίας, καὶ ἡ κατὰ θηλυκὸν γένος ἡ **Στενίμαχος**, συμφώνως πρὸς τὸ γλωσσικὸν ἴδιωμα τῶν Στενιμαχιτῶν, οἵτινες ἔχουσιν ἐν χρήσει τὸ θηλυκὸν ἄρθρον *η* καὶ διὰ τὸ ἀρσενικὸν γένος (πρβλ. ἡ πατέρα, ἡ λάκος, ἡ φίλος

¹) Συνήθως ἡ κατὰ ψίλωσιν τροπὴ τοῦ *θ* εἰς *τ* γίνεται νῦν μετὰ τοῦ *φ* ἢ *ευ* (οἷον, *φτάνω—φθάνω*, *λεύτερος—ἐλεύθερος*, *νίφτηκα—ἐνίφτηκα*, *εὐνός—εὐθύς* κτλ.), μετὰ τοῦ *σ* (οἷον, *χρειάσθηκα—ἐχρειάσθηκα*, *βιάσθηκα—ἐβιάσθηκα*, *μιστός—μισθός*, *Στενίμαχος—Σθενίμαχος* κτλ.), μετὰ τοῦ *χ* (οἷον *χτές—χθές*) καὶ μετὰ τοῦ *ρ* (οἷον *ἦρτα—ἦλθον*, *νάρτηκας—νόρθηξ*, *τριχα—θριξ*).

²) Λεξικογραφικὸν ἀρχεῖον τῆς Μέσης καὶ νέας Ἑλληνικῆς τόμ. V, ἔτ. 1920, σελ. 64. Ἀθῆναι.

³) Ἐπιτηρίδος Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. XXV, σελ. 165. Ὁ Ἄμαντος, ὁ ὁποῖος γράφει τὴν λέξιν μὲ *η* καὶ ὡς πρῶτον συνθετικὸν αὐτῆς θεωρεῖ τὸ ἐπίθετον *στενός*, δικαιολογεῖ τὴν γνώμην του ὡς ἑξῆς: «*Στενίμαχος* λοιπὸν ὄνομα ὑπῆρχε καὶ ἐκ τινος τοιούτου ἐπεκλήθη καὶ ὁ Στενίμαχος, κατ' ἀρσενικὸν γένος, ὅπως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀκροπολίτου καὶ ὅπως λέγεται ἀκόμη μέχρι σήμερον ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ τῶν περίεξ Ἑλλήνων. Ὁ τόνος τοῦ Στενίμαχος φαίνεται ἀνώμοτος, ἀλλὰ δὲν εἶναι μοναδικός: ἐκ τοῦ *μάχομαι* ἐγένοντο μὲν καὶ κανονικὰ σύνθετα *θαλασσομάχος*, *χερσομάχος*, *ζυγομάχος* κτλ. ἀλλὰ καὶ ἀ(ε)τόμαχος, *πυρόμαχος* κτλ. διὰ τοῦ πληθυντικοῦ ἀτομάχου κτλ. κατὰ τὸ ἀθρῶποι-ἄθρῶπος (l. MNE. 2,91. Ὁ τόνος λοιπὸν ἐρμηνεύεται δυσκολωτέρα εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ *η*, Στενίμαχος ἀντὶ Στενόμαχος, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐμποδισθῶμεν νὰ σχετισθῶμεν τὸ τοπωνυμικὸν πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Στενίμαχος. Φαίνεται δ' ὅτι ὑπῆρχε καὶ ῥῆμα *στενομαχῶ=μάχομαι*, ὑπερασπιζῶ τὰς κλεισοῦρας, τὰ στενά (πρ. *ζυγομαχῶ*, *πυρρομαχῶ* κτλ.) καὶ *στενομάχος* καὶ *στενήμαχος* θὰ ἦτο ὁ ὑπερασπιστὴς τῶν στενῶν, ὁ κλεισοφυλάχος ἢ *δερβὲν-ἀγάς*».

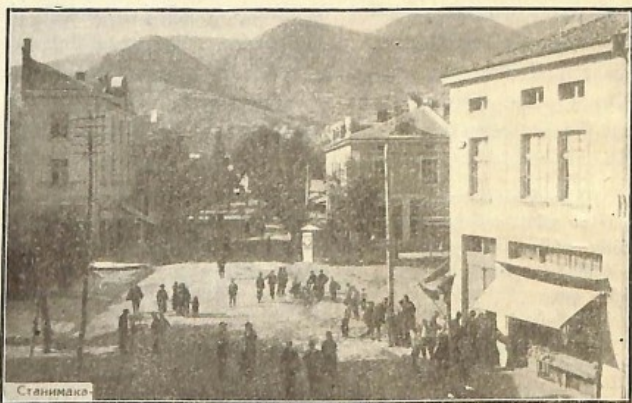
⁴) Δηλ. ἐκ τῶν «*εἶμαι ἀπ' τὸ(ν) Στενίμαχο*» ἢ «*παταίνω 'ς τὸ(ν) Στενίμαχο*» κτλ. προῆλθεν ἡ ὀνομαστικὴ τῷ **Στενίμαχο(ν)**.

ἡ Δημήτρις κτλ.). Ἡ τελευταία ἐπεκράτησε παρὰ τοῖς λογίοις καὶ ἐγγραμμάτοις κατ' ἐπίδρασιν τοῦ ἐξυπακουομένου πόλις.

Κατὰ ταῦτα, ἂν ἐπιτρέπηται ἐκ τῆς γλωσσικῆς τοῦ ὀνόματος ἐρεῦνης νὰ ἐξαγάγῃ τις ἱστορικὰ συμπεράσματα, δυνατὸν νὰ ὑποθεθῇ ὅτι ἐκ μέρους τινὸς κατὰ τὸν κυρίως Στενίμαχον ἢ ἐκ κτιρίου (κρήνης ἢ τάφου ἢ μνημείου ἢ ἀγροικίας) καλουμένου τοῦ **Σθενεμάχου - Σθενιμάχου - Στενιμάχου** μετωνομάσθη καὶ ὁ περὶ αὐτὸν συνοικισμὸς **Σθενίμαχος - Στενίμαχος**, ὡς ἅπαντ' ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος.

3. Ὅτι βεβαίως ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς κυρίως Στενιμάχου ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸς ἢ Θρακοελληνικὸς συνοικισμὸς κατὰ τε τοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπερ παραδέχεται καὶ ὁ ἀρχαιολόγος Γάλλος Dumont¹, εἶναι ἀναμφισβήτητον ἄγνωστον

Ἀρχαῖος συνοικισμὸς ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Στενιμάχου.

Οἱ περὶ τὴν Στενίμαχον βουνοὶ τῆς Ροδόπης.

ὁμως παρέμεινεν ἡμῖν τὸ ὄνομα τούτου, λατρεύοντος καὶ ἵπτον Κενδρισιανὸν Ἀπόλλωνα, οὗ βωμὸς ἐνεπιγράφος ἀνευρέθη ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς θέσεως τοῦ ἁγίου Ἡλίου², τὸν πολιούχον τῆς Κενδρισσοῦ³, τῆς μετέπειτα κληθείσης Εὐμολπιάδος καὶ Φιλιππούπολεως⁴, εἰ καὶ πλεῖστα ὀνόματα κωμῶν περὶ τὴν Φιλιππούπολιν

¹) Dumont - Homolle, Mélanges d'archéologie et d'épigraphie, Paris, σελ. 511.

²) Bulletin de la société archéol. Bulgare, Sophia, τόμ. VII, ἔτ. 1919—1920, σελ. 152.

³) Μνητείου Ἀποστολίδου, antitschniat Plovdiv (=ἡ ἀρχαία Φιλιππούπολις) Plovdiv 1928, σελ. 6 καὶ pak za antitschniat Plovdiv (=αὐθὺς διὰ τὴν ἀρχαίαν Φιλιππούπολιν) Plovdiv 1928, σελ. 5, § 3.

⁴) Τοῦ αὐτοῦ, Signification de Philippople et ses noms antiques, Annuaire de la bibliothèque nat. de Plovdiv, ἔτ. 1926, σελ. 89-95.

μνημονεύονται ἐν ἐπιγραφαῖς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων τῶν πρώτων μ. Χ. αἰῶνων¹. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων μέχρι τοῦ νῦν ἀναγλύφων πρὸς ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ἐκ τῶν περιωθέντων λειψάνων ἀρχαίων ναῶν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Κιρτζαλήδων ληστῶν ἐντελοῦς τῆς πόλεως πυροπολήσεως φθίνοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Λευκίου, τοῦ Οἰκονόμου καὶ τοῦ Τσουκαλά.

Ὁ Λευκίας ἐπισκεψάμενος τὴν πόλιν ἐν ἔτει 1793 καὶ διαμείνας ἐν αὐτῇ ἕνεκα τῆς ἐνδημούσης ἐν Φιλιππούπολει τότε πανώλους λέγει: «αὕτη δ' ἡ πόλις ἐστὶ παλαιὰ καὶ πολλοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἐρείπια πολλῶν οἰκοδομημάτων ἔχουσα»². Ὁ Οἰκονόμος ὡσαύτως: «εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ οὐκ ὀλίγα σημεῖα παλαιῶν οἰκοδομῶν καὶ τινες ἐκκλησίαι κτλ.»³. Ὁ δὲ Τσουκαλᾶς προσθέτει: «Ἡ πόλις αὕτη πρὶν νὰ κατακαθῇ ὑπὸ τῶν ληστῶν καὶ κλεπτῶν περὶ τὰ τέλη τῆς ληξιάσης ἑκατονταετηρίδος⁴, εἶχε τὰ δευτερεῖα μετὰ τὴν Φιλιππούπολιν κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὰ ἀρχαῖα τῆς Ἑλληνικῆς μνημεῖα· ἔχασε δὲ πολὺ κατὰ τὸ ὕλικόν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς δόξης καὶ καλλονῆς, διότι διαφθαρέντων τῶν λειψάνων τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῆς ἀρχαιότητος ἐκτίσθη ἤδη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς, εἰς τὰ ὁποῖα εὗρισκονται κατὰ καιροὺς μέρη κατακεραματισμένα καὶ καταχωνευμένα ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος πυρός. Τανῦν δὲ καίπερ μετὰ καλλωπισμοῦ ἀνεγερθεῖσα στερεῖται ὅμως τῶν ἀρχαίων αὐτῆς λειψάνων»⁵.

Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων μέχρι τοῦδε μνημείων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξελεγχθῇ, ἂν ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς τοποθεσίας τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως Ἑλληνικὴ τις ἀποικία πρότερον, ὡς φέρεται ἐν τῇ παραδόσει, ἢ θρακικὴ τις κώμη ἐξηλληνισμένη κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐκ τῶν πολλῶν, αἵτινες ἦσαν διεσπαρμένοι περὶ τὴν μεγαλόπολιν Φιλιππούπολιν. Τὰ ἐν ταῖς ἀνευρεθείσαις ἐπὶ τοῦ τόπου ἐπιγραφαῖς κύρια ὀνόματα εἶναι γνήσια ἑλληνικά, οἷον Βριθῆνης, Κλάδος, Παππίας, Ἀντίφιλος, Χρῦσιππος, Σκευᾶς, Πολυνίκης, Θάλλος, Ὑάκινθος, Ἡρώδης, Ἀσκληπιάδης, γνήσια θρακικά, οἷον Καρδένθης, Σουράτραλις, Σάιτος, Βρύζος Μουκάτραλις, Βεΐθως καὶ λατινικὰ εὐχρηστα ἤδη παρὰ τε τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς Θραξίν, οἷον Βίτωρ, Λοῦππος, Ἀδριάνιος. Ἐκ τούτου τεκμαίρεται ὅτι οἱ ἐπὶ Ῥωμαιοκρατίας οἰκοῦντες ἐν τῇ καὶ περὶ

¹) Hentzey, Bulletin municipale, ἔτ. 1875, σελ. 87 καὶ CIL, VI, ἀρ. 2799.

²) Γεωργιάδου Λευκίου, αὐτόθι.

³) Οἰκονόμου Κ. αὐτόθι, σελ. 51 § ν'.

⁴) Δεκάτης ὀγδόης.

⁵) Γ. Τσουκαλά, αὐτόθι, σελ. 50 § 63.

Ἡ ἐν τῷ μεσαιῶνι μνεία τῆς Στενιμάχου.

τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως ἦσαν Ἕλληνες, Θράκες ἐξηλληνισμένοι καὶ ἐπίμεικτοι, ὡς πανταχοῦ τῆς ἰδίως Θράκης.

4. Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα **Στενίμαχος** ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον τῷ 1083 μ. Χ. ἐν τῷ τυπικῷ τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισης, τῆς λεγομένης νῦν τοῦ Βατοκόβου ἐκ τῆς φερωνύμου παρακειμένης αὐτῇ κώμης. Φαίνεται δὲ ὅτι πιθανῶς οὐχὶ παλαιότερον τῶν χρόνων ἐκείνων συνφασίθη αὐτῆς ἡ τοποθεσία ἐκείνη κατὰ τὸν μεσαιῶνα, περιελθούσα πρότερον εἰς ἐρημίαν· διότι μνημονεύεται αὕτη ἐν τῷ τυπικῷ ὡς χωρίον ἀνοχύρωτον καὶ οὐχὶ ὡς πόλις, δωρηθὲν τῇ μονῇ ὑπὸ τοῦ κτίτορος αὐτῆς μεγάλου δομεστικού Γρηγορίου Πακουριανοῦ μετ' ἄλλων κωμῶν καὶ κτημάτων καὶ ὄχυρων ἐν ὑπ' αὐτοῦ διὰ δύο ὄχυρῶν¹, ὧν οὐδ' ἕχνος διασφύζεται σήμερον: «δέδωκα καὶ... τὸ χωρίον τὸ ἐπονομαζόμενον Στενίμαχος σὺν τοῖς παρ' ἐμοῦ κτισθεῖσιν ἐν αὐτῷ δυοὶ κάστροις»² καὶ «κίτωθεν δὲ τῶν τοῦ χωρίου τοῦ ὀνομαζομένου Στενιμάχου ἐπάνωθεν τῶν δύο ὁδῶν ἐκτίσθη ἐν ξενοδοχεῖον».

Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ἐπὶ τε τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, εἰ καὶ τὸ χωρίον ἠϋξήθη καὶ ἐγένετο πολὺ ὠραία πόλις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σταυροφόρου Ville-Hardouin: «une très bonne ville qui était au pied du chateau»³ καὶ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων πρωτεύουσα ἐπαρχίας ὅλης: «ἔτι δὲ ἐν Ροδόπῃ ἐτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαίοις ὑπηκόου, Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης προσαγορευομένης»⁴, παρέμεινεν ἀτείχιστος, ὡς φρουρίου αὐτῆς διατελοῦντος τοῦ ὄχυρωτάτου ὑπερθεῖν αὐτῆς ἕως ἡμισείας ὥρας μακρὰν κειμένου. Τοῦτο δὲ προσμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Στενιμαχῖται μέχρι σήμερον καλοῦσι τουρκιστὶ τὰ λείψανα τοῦ φρουρίου ἐκείνου **Καλέ** (=φρούριον) καὶ τὴν Φιλιππούπολιν **κάστρον** (=φρούριον) καὶ τοὺς Φιλιππουπόλιτας **καστρινοὺς**, ὅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβαίη, εἰ καὶ ἡ πόλις

¹) Πιθανῶς ταῦτα τὰ δύο ὄχυρά ἦσαν τὸ μὲν ὁ λοφίσκος τῶν Ταφραρχῶν, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ αὐτονομαχοῦ καθεστῶτος ἡ Ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολή, τὸ δὲ ὁ ὑψηλὸς βράχος τοῦ ναϊσκού Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, περιτειχισθέντες ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς Στενιμάχου κατὰ τῶν ἐκ τῆς πεδιάδος ἐπερχομένων πολεμίων.

²) **Μουσαίου Γ.**, Γρηγόριος Πακουριανός, μέγας δομεστικός τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισης, Λειψία 1888, καὶ **Louis Petit**, Typikon de Grégoire Pakourianos pour le monastère de Pétritzos (Baskovo) en Bulgarie, Paris 1904, κεφ. II, 2.

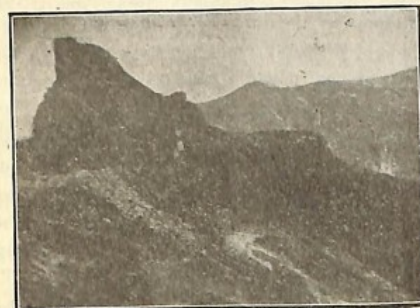
³) Ville-Hardouin, Histoire de la conquête de Constantinople, ἐκδ. Waffly, Paris, κεφ. CI.

⁴) Καντακουζην. ὕ. ἱστορ. III, 66.

τῶν ἦτο παλαιότερον περιτειχισμένη, ἦτο δηλαδή καὶ αὕτη **κάστρον**. Ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας δὲ καὶ τῶν Παλαιολόγων ἡ Στενιμάχος μνημονεύεται πολλάκις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονολογῶν καὶ τῶν Σταυροφόρων μετὰ τοῦ φρουρίου τῆς, ἐν ᾧ ἀξιοσημεῖωτα ἱστορικὰ γεγονότα ἐξειλίχθησαν¹.

5. Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς διασφάγος ὄχθης, ἐπὶ ὑψηλοῦ, ἀποτόμου καὶ δυσπρόσιτου μαστοῦ, 130 μέτρα ὑψηλότερον τῆς πόλεως, ἀπέχον ταύτης τρεῖς χιλιόμετρα πρὸς ἄνω.

Ἐκ τούτου διασφύζονται νῦν ἐπὶ μὲν τοῦ ὑψηλοτάτου πρὸς δυσμὰς μέρους τὰ ἐρείπια τετραπλεύρου πύργου, κατεσκευασμένου ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ ἀσβέστου, ἐπὶ δὲ τοῦ ταπεινοτέρου πρὸς βορειοανατολικά ἡ ὠραία λιθό-

Ἐπιθεώρησις τοῦ φρουρίου ἀπὸ τοῦ νοτιοδυτικοῦ μέρους, ὅθεν ἡ εἴσοδος.

κις τοῦ φρουρίου ἐκκλησία βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ, ἡ ὑπὸ τῶν Στενιμαχῖτῶν ἐπονομαζομένη κατὰ παράδοσιν ἡ **Παναγία τοῦ Καλέ**.² Ἡ εἰς τὸ φρούριον εἴσοδος γίνεται μόνον ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ διὰ στενῆς καὶ ἐπικινδύνου νῦν ἀτραποῦ, ἧς ὑπερθεῖν πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν βράχοι ἠλίβατοι ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα μέτρα ὕψους, ἡ δὲ ἀτραπὸς ἐξικνεῖται μέχρι τῆς πρὸ τῆς ἐκκλησίας μικρᾶς αὐλῆς πρὸς νότον. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν διασφάγα πλευρᾶς τοῦ μαστοῦ, οὗ τὰς ρίζας κάτωθι πλήττουσι τὰ ὀρητικὰ καὶ θορυβώδη τοῦ ποταμοῦ ὕδατα, οὔσης λιαν ἀπότομου, ὅστε ἀδύνατος εἶναι ἡ δι' αὐτῆς αἰσδος.

Ἡ ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἄποισις εἶναι ὄντως θαυμασία πρὸς βορρᾶν διαφαίνεται κάτω ἡ γραφικὴ πόλις διαρροεμένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπωτέρω ταύτης ἡ ἀναπεπταμένη τῆς Φιλιππούπο-

¹) **Νικήτα Χιωνάτου**, Ἀλεξ. Ἀγγελος, III, 4. **Ἀκροπόλιτον Γ.** § §. 44. 54. 57. **Ἐφραίμ μοναχοῦ**, Ἀλεξ. Ἀγγελος 6495. Ἰωάνν. Δούκας Βατάτης, 8510, Θεόδωρος Λάσκαρις 8964 καὶ 8982. **Καντακουζηνῶ** I, 27. I. 36. III, 66. καὶ ἀλλαχοῦ.

²) **Οικονόμου Κ.** αὐτόθι, σελ. 52, § νβ'. **Τσουκαλά Γ.** αὐτόθι σελ. 60. § 71.

Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου.

λεως πεδιάς, ἐν τῷ βάθει ἧς διαγράφεται ὁ σκιερὸς Αἶμος, ἀφανιζομένου πρὸ τούτου τοῦ ταπεινοῦ *Μέσου ὄρους*· ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τῆς διασφάγος ἀλλεπάλληλοι ἀμπελῶνες καὶ ἀπωτέρω ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον ὑψουμένου ὄλονεν ὄρους ἀλλεπάλληλοι βουνοὶ καὶ βράχοι καὶ μεγάλα ἐκ δρυῶν καὶ πιτύων δάση.

Ἄγνωστος τυγχάνει ἡμῖν ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φοβεροῦ καὶ δυσπορήτου τούτου φρουρίου, τοῦ προωρισμένου πάλα ποτὲ νὰ προστατεύῃ τὴν Θράκην καὶ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον ἄγουσαν κατὰ πάσης καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς Μακεδονίας διὰ τῆς Ροδόπης ἐχθρικής ἐπιδρομῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἤδη μετ' ἄλλων ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἅπερ ἀπαριθμεῖ ὁ Προκόπιος¹ καὶ ὧν ἀγνοεῖται

Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης Μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριζονίτιδος (Βατοκόβου)

σήμερον ἢ τοποθεσία, βραδύτερον δ' ἀνεκτίσθη ὑπ' ἄλλων αυτοκράτορων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομήσεως. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081-1118) τὸ φρούριον ἔφερε τὸ ὄνομα *Πετριζός*, ἐκ φερωνύμου παρακειμένης αὐτῷ κόμης, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς προμνημονευθείσης τοῦ Βατοκόβου μονῆς: «ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ κάστρου

Πετριζοῦ» καὶ «ἐν τοῖς ὄροις τε τοῦ

χωρίου διακειμένου, ὃ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται *Πετριζός*, Βασιλικῆς δὲ ἐπικέκληται»² καὶ «ἐν τῷ αὐτῷ θεματι μὲν Φιλιππουπόλεως διακειμένου κάστρον, ἧτοι τὸ χωρίον τὸ ἐπονομαζόμενον *Πετριζός*, ὃ Βασιλικῆς ὀλοκλήρως ἐπιχωρίως ἐπλέγεται»³. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ τῇ ἐκτεινομένη πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῆς Ροδόπης κτισθεῖσα μονὴ ὑπὸ

¹) Προκόπιον, περὶ κτισμάτων IV.

²) Τυπικοῦ μονῆς Πετριζονίτιδος, κεφ. I.

³) Αὐτόθι, κεφ. II, 1.

τοῦ Πακουριανοῦ ὀνομάσθη «*μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριζονίτιδος*». Ἡ προσωνημία δὲ τοῦ φρουρίου *Πετριζός* ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς διασφραζομένης εἰσέτι ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ φρουρίου: «... (Π)αναγίας τῆς *Πετριζωῆς*»¹ δι' ἐξόδου καὶ κόπου καὶ χειρὸς καμ(οῦ) (τοῦ) ἀμαρτωλ(οῦ) (καὶ ἀθλι(οῦ) ἱερομονάχου). . . Κων(σταντίνου)...»².

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ φρουρίου διετηρήθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Οἰκονόμος: «*Παναγία τοῦ Καλέ*» ἀνωθεν τῆς Στενημάχου ἕως ἡμισείας ὥρας κατὰ τὸ αὐτὸ σχίσμα τοῦ ὄρους ἔστι τις οἰκοδομὴ παλαιὰ λιθόκτιστος, ὡς μοναστήριον φαινόμενον, ἔρημον τανῦν καὶ ἀκατοίκητον· περιέχει δὲ καὶ μίαν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου ὁμοίως λιθόκτιστον· διὸ καλεῖται Παναγία τοῦ Καλέ· τὸ παλαιὸν ὅμως ἦν ἄστυ· ἦγον κάστρον καὶ παρ' αὐτῷ χωρίον τι καλούμενον *Πετριζός*· ὅθεν καὶ τὸ μοναστήριον Βατοκόβου ἐπονομάζετο πρότερον Παναγίας τῆς Πετριζονίτιδος, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου· ἀπὸ τῆς Παναγίας τοῦ Καλέ δύο ὥρῶν ἐπέκεινά ἐστι τὸ μοναστήριον Βατοκόβου, ἀλλ' ἡ ὁδὸς πάνυ ἀπόκρημος»³.

Κατὰ τὸν Π. Παπαγεωργίου⁴ ὃ παρὰ τῇ Ἄννῃ τῇ Κομνηνῇ⁵ μνημονευόμενος *Πετριζός*: «κατατίθησι τούτους εἰς τε Φιλιππούπολιν καὶ εἰς τὸν λεγόμενον *Πετριζόν* καὶ Τριαδίτζαν» εἶναι τὸ περὶ οὗ πρόκειται τῆς Στενημάχου φρούριον, ὅπερ καὶ ὁ Jirecek παραδέχεται,⁶ βραδύτερον ὅμως ἐν τῷ ὀδοπορικῷ του⁷ ἀπορρίπτει συνταυτίζων τὸ *Πετριζός* τῇ παρὰ τῇ κομποπόλει Παναγιούριστε (Πανηγυράκι) ἐπὶ τοῦ Αἶμου κόμῃ *Πετριτσι*. Ὁ Ausbertus ἐν ἔτει 1189 καλεῖ τὸ φρούριον «castellum munitissimum ac famosum Sabention»⁸ ἢ κατὰ νεωτέραν γραφὴν

¹) Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ *Πετριζός* παλαιότερον μὲν τοπικὸν ἐπίθετον εἶναι *Πετριζονίτης* - *Πετριζονίτισσα*, νεώτερον δὲ *Πετριζιώτης* - *Πετριζιώτισσα*.

²) Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ ἱστορήσεως (ἀγιογραφίσεως) τοῦ ἐσωτερικοῦ (μέρους ἢ ὅλου) τῆς ἐκκλησίας διαπύην καὶ χειρὶ ἱερομονάχου τινὸς καλουμένου Κωνσταντίνου.

³) Οἰκονόμου Κ. αὐτόθι, σελ. 52 § β'.

⁴) Byzantinische Zeitschrift, τόμ. III, σελ. 312.

⁵) Ἄννης Κομνηνῆς, I, 442. II, 295.

⁶) Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkan-pässe, Praga, 1877, σελ. 97.

⁷) Τοῦ αὐτοῦ Ὀδοπορικῶν Βουλγαρίας, μετάφρ. βουλγαρικῇ Ἀργυροφ., σελ. 343.

⁸) Ausberti, Historia de expeditione Friderici imperatoris ἔκδ. Dobrowsky, ἔτ. 1827, σελ. 47.

τότε της Ροδόπης, διότι ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Στενιμάχου, ὅπου ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες, ὁ αὐτοκράτωρ κατ' αὐτοὺς δωρεῖται τῷ μέλλοντι γαμβρῷ του τὸν λατρευτὸν ὁραῖόν του ἵππου καὶ ἀφήκε παρ' αὐτῷ ὡς σύμβουλον τὸν ἀδελφόν του Εὐστάχιον μετὰ δύο ταγματῶν στρατιωτῶν, τοῦ μὲν ἐξ Ἑλλήνων τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ δὲ ἐκ Γάλλων συγκειμένου¹.

Μετ' οὐ πολὺν ὄμως χρόνον, συμφιλωθέντος τοῦ Esclas πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Τυρνάβου αὐλήν, ἡ τῆς Ροδόπης περιοχή περιέρχεται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀσέν II, ὅστις νικήσας τὸν δεσπότην τῆς Ἡπειροῦ Θεόδωρον Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν παρὰ τῇ Κλοκοτρίτση κατὰ τὴν ἀπὸ Χασκόβου εἰς Φιλιπούπολιν ἄγουσαν (1230) κατέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς τε Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέρος. Τότε δὲ πιθανῶς ἐπελάβετο καὶ τῶν ἐπισκευῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἐπομένως καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Στενιμάχου κατὰ μαρτυρίαν Σλανοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς, κεχαραγμένης ἐπὶ τοῦ βράχου ἀριστερῶ τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς ἀτραποῦ καὶ διασφραζομένης μέχρι τοῦ 1882.

Ἡ ἐπιγραφή εἶχεν ὡς ἑξῆς, κατὰ τὴν νεωτέραν ἀνάγνωσιν, συμπλήρωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Σόφιας καθηγητοῦ τῆς Βουλγαρικῆς ἱστορίας Zlatarsky:² *† v, lét(o): S ZΛΘ: end(ikta): Δ: b(og)o (me) vūzdvighe(n)nūi: ts(a)r: Acšen Blūgarom i grūkom. tage i protschimé stranam- postavi Alekcé cevasta, i sizda cei grad:»³: δηλαδὴ ἐν τῇ νῦν Βουλγαρικῇ γλώσσῃ: «vif godina 6739, indiction 4., ot boga vūzdignatii (na tsarstvo) tsar Acšen, (tsar) na Būlgarite i Gūrtsite, süschto i na droughi strani (zemi), postavi Aleksia cevasta i izgradi taja krēpost. Ἡτοι: «ἐν ἔτει 6739 (1231), ἰνδικτιῶνος δα, ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνυψωθείς εἰς τὴν βασιλείαν τσάρος Ἀσέν, (τσάρος) τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς καὶ ἄλλων χωρῶν διώρισεν τὸν σεβαστὸν Ἀλέξιον καὶ κατεσκεύασε (:) τοῦτο τὸ ἄστυ».

7. Αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἔσχε τὴν ἱστορίαν τῆς. Οἱ Βούλγαροι λόγιοι ἀπέδωκαν μεγίστην σπουδαιότητα εἰς αὐτήν, ὑπολαβόντες πολὺτιμον ἱστορικὸν κειμήλιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ βράχου ἀπόξεσιν αὐτῆς. Τὸ

¹) Αὐτόθι, § IX.

²) Ἴδε Zlatarsky Acénoviat nadpis pri Stanimaka (= ἡ τοῦ Ἀσέν ἐπιγραφή παρὰ τῇ Στενιμάχῳ), Bulletin de la société archéol. Sophia, ἔτ. 1911, τόμ. II, σελ. 231 καὶ ἑξῆς.

³) Οἷζοθεν ἐννοεῖται ὅτι τὰ τῆς ἐπιγραφῆς γράμματα εἶναι οὐρανικά, ἅπερ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀντικαθιστώμεν κατὰ τὸ δυνατόν διὰ λατινικῶν.

ἀληθές εἶναι ὅτι αὕτη εἰς τὴν ἱστορίαν οὐδὲν νέον προσδέτει, ὡς κατεδείχθη ἐκ τῶν προειρημένων, διότι τὸ φρούριον προὔπηχε τοῦ τσάρου Ἀσέν II καὶ κατελήφθη πρὸ αὐτοῦ ἤδη παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ τσάρου Μιχαήλ, πιθανῶς δὲ πεσὸν αὐθις εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτσα ἢ τοῦ διαδόχου του Βορίλα μετὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀποχώρησιν τοῦ Renier de Tris, ἀνακαταληφθὲν αὐθις ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ περὶ κτίσεως τοῦ φρουρίου, ἐνῶ πρόκειται πιθανῶς περὶ ἀπλῆς ἐπισκευῆς, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἕνεκα γλωσσικῆς πενιχρότητος ἡ λέξις sizda σημαίνει οὐ μόνον *ἐκτισεν*, ἀλλὰ καὶ *ἀνεκαίνισεν* ἢ *ἐπεσκεύασεν* ἢ ἡ λέξις grad σημαίνει οὐ μόνον *ἄστυ*, ἀλλὰ καὶ *οἰκοδομίαν, κτίριον*, ὅποτε πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Σεβαστός ἢ Σεβαστοκράτωρ Ἀλέξιος, διορισθεὶς φρούραρχος ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἀσέν II, ἀνήγειρεν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐπὶ τοῦ ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή βράχου κτίριόν τι καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐχάραξε τὴν ἐπιγραφὴν. Ἡ τῆς ἐπιγραφῆς σπουδαιότης γίγνεται κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐν τῇ γλωσσικῇ ἀπόψει, διότι αὕτη μετὰ τῆς συγχρόνου ἐπὶ στήλης τοῦ ἐν μεγάλῳ Τυρνάβῳ ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα μαρτύρων εἶναι μία τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπισήμων ἐπὶ λίθου ἐπιγραφῶν ἐν τῇ Σλανοβουλγαρικῇ γλώσσῃ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ τῶν Βουλγάρων ἡγεμόνες μέχρι τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των μετεχειρίζοντο ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν ἐν ἐπισήμοις πράξεσι καὶ ἐπιγραφαῖς τὴν Ἑλληνικὴν¹.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ποιεῖται μνεῖαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης, εἶναι ὁ Γάλλος ἱατρός Paul Lucas, ὅστις κατ' Ἰούνιον τοῦ 1706 ἐφθασεν εἰς τὴν Φιλιπούπολιν καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Στενίμαχον. Οὗτος λέγει αὐτολεξεῖ²: «Ἴνα ἀνακαλύρω τι μετέβην εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ Stenemack, ὅπου ὑπῆρχον, ὡς μοι εἶπον, ἐρείπια. Ταῦτα εἶναι ἐπὶ μικροῦ ὑψώματος ἐξήτασα αὐτὰ καὶ μοι ἐφάνησαν ὡς λείψανα σπουδαίου ὀχυρώματος. Πλησίον τούτων ὑπάρχει ὠραία ἐκκλησία ἀφιερωμένη εἰς τὴν Παναγίαν καὶ τὸν ἅγιον Γεώργιον. Εἰς τὸ ἕτερον μέρος εὗρον ἐπὶ βράχου ἐπιγραφὴν, ἧς τὰ πλεῖστα τῶν γραμμῶν ἐφάνησάν μοι νέου καὶ ἰδιορρυθμοῦ τύπου. Οἱ ἀφελεῖς ἰθαγενεῖς κάτοικοι πιστεύουσιν ὅτι αὕτη ἡ ἐπιγραφή ἐγκρύπτει τὸ μυστικὸν τοῦ φιλοσοφικοῦ λίθου. Ὅθεν, ὅτε

¹) W. Beschewiliew, Die griechische Sprache in den Urbulgarischen Inschriften ἐν τῷ Annuaire du musée national à Sophia ἔτ. 1922 - 1925.

²) Paul Lucas, Voyage fait par ordre du Roy dans la Grèce, l'Asie mineure, la Macédoine et l'Afrique, Paris, ἔτ. 1712, τόμ. I, σελ. 244 - 245.

μέ εἶδον ἀντιγράφοντα αὐτήν, πλείστοι μὲ παρεκάλεσαν νὰ διδάξω αὐτοὺς νὰ κατασκευάζωσι χρυσόν». Παραθέτει δὲ ἐν τῷ προσηρημένῳ εἰς τὸ βιβλίον του πίνακι ἐπιγραφῶν καὶ πιστὸν ἀντίγραφον αὐτῆς¹, ἣν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ.

Βραδύτερον ἢ ἐπιγραφή ἀνεδημοσιεύθη κατ' ἄλλα ἀντίγραφα ὑπὸ τοῦ P. Slaveikow τῷ 1864 ἐν τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιοδικῷ Gaïda², τῷ 1868 ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς αὐτῆς πόλεως Makedonia³, τῷ 1873 ὑπὸ τοῦ Safarik⁴ καὶ τῷ 1881 ὑπὸ τοῦ Douschanow⁵. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ τῷ 1888 ἐπισκεψάμενος τὸ φρούριον Jirecek εὔρε τὴν ἐπιγραφὴν ἀπεξεσμένην πρὸ ὀλίγων ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεώς του ἡμερῶν, ὡς ἐκ τῶν ἰχνῶν καὶ τῶν ἀποξεσμάτων εἰκάζετο⁶.

Ἡ τῆς ἐπιγραφῆς ἀπόξεσις ἀπεδόθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων εἰς τοὺς Ἑλληνας Στενιμαχίτας, διότι δὲν ἠδύναντο, ὡς ὑπετίθετο, ν' ἀνεχθῶσι τὴν ἔγγραφον ἱστορικὴν μαρτυρίαν κυριαρχίας Βουλγάρου βασιλέως ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς τῶν πόλεως, ἣν ἡσμένιζον καλοῦντες, κατὰ τὸν Zlatarsky, **μικρὰν Ἑλλάδα**. Ὡς ἔνοχοι δὲ τοῦ βανδαλισμοῦ ὑπελήφθησαν ὑπὸ μὲν τῶν Βουλγάρων Φιλιππουπολιτῶν ὁ πρεσβύτερος, σεβαστὸς παρὰ πᾶσι καὶ φιλόανθρωπος Ἑλληνας ἰατρός Μιχαὴλ Βλάδος, Φιλιππουπολίτης, ὁ πολλοὺς τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς εἰρκτικῆς καὶ τῆς ἀγρόνης διασώσας διὰ τῆς προσωπικῆς του ἐπὶ τοὺς Τούρκους ἐπιρροῆς κατὰ τὰς βιοπραγίας τοῦ 1876-78⁷, διότι κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς τῶν Βουλγάρων κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀγῶνας ἐπρωτοστάτησεν ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ του· ὑπὸ δὲ τῶν Βουλγάρων Στενιμαχιτῶν ὁ εὐπατριδῆς Στενιμαχίτης Ἀθανάσιος Ἐπιτρόπου, δήμαρχος τότε τῆς πόλεως καὶ ὕστερον βουλευτῆς ἢ ὁ Στενιμαχίτης Ψάλτογλου μετὰ νεανίσκων τινῶν⁸.

Καὶ περὶ μὲν τῶν προμνημονευθέντων δύο ἀξιολύμων καὶ σεβαστῶν προσώπων οὐδ' ὑπόνοια ἐπιτρέπεται νὰ ἐμφιλογοῦσῃ εἰς οὐδενὸς ἐξέφρονος κεφαλὴν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προσβῶσιν εἰς τοιαύτην πράξιν· ὑπολείπεται μόνον ἢ πιθανότης ὅτι ὁ βανδαλι-

1) Αὐτόθι, σελ. 402, ἀριθ. 46.

2) Gaïda, Tsarigrad, ἔτ. I, 1864, ἀριθμ. 23, Ἰουνίου 8, σελ. 182.

3) Makedonia, ἐφημ. Tsarigrad, ἔτ. 1868, ἀρ. 33.

4) Pamatky drevniho pisemnistvi, 2 ἔκδ ἔτ. 1873, σελ. 94.

5) Maritsa, ἐφημ. Plovdiv, ἔτ. IV, 1881, Ἀπριλ. 7, ἀριθμ. 275.

6) Jirecek - Argyrow, Ὀδοιπορικὸν κτλ. σελ. 421-422.

7) Ὁ τῶν Φιλιππουπολιτῶν δῆμος εὐγνωμονῶν τῷ ἀνδρὶ, ζῶντι μὲν παρέσχε σὺνταξιν, ἀποθανόντι δὲ ὠνόμασε τὴν πρὸ τῆς οἰκίας του ὁδόν, ἀνερχομένην ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπὶ τὸν λόφον τῶν Σχοινοβατῶν, διὰ τοῦ ὀνόματός του, ἤτοι ὁδὸν Μιχαὴλ Βλάδου.

8) Zlatarsky, αὐτόθι, σελ. 236.

σμός διεπράχθη ὑπὸ νεανίσκων Στενιμαχιτῶν, ὅπερ ὅμως δὲν ἀπεδείχθη μέχρι σήμερον, μεθ' ὅλον τὸν διαρρέυσαντα χρόνον. Διότι οὐδέποτε θὰ ἐκρατεῖτο μυστικὸν τὸ ὄνομα τοῦ διαπράξαντος τὴν ἀπόξεσιν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς τε Στενιμάχου καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως γενομένου τοσοῦτου πατάγου. Ἡμεῖς χωρὶς ν' ἀποκλείωμεν τὴν τελευταίαν πιθανότητα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν φυλετικῶν ἐρίδων καὶ ἀντιπαθειῶν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων Στενιμαχιτῶν τότε, ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ βανδαλισμός εἶναι ἔργον Βουλγάρου τινὸς ποιμένος βόσκοντος περὶ τὸ φρούριον, ὡς συνήθως, τὸ ποιμνιὸν του, ὅστις ἐν ταῖς ὥραις τῆς ἀνίας του ἀπέξεσε μεθ' ὅλης τῆς ἡρεμίας τὴν ἐπιγραφὴν, ὑπολαμβάνων ταύτην ἐν τῇ ἀγραμματοσύνη του ὡς ἑλληνικὴν ἄλλως τε καὶ ὁ τύπος τῶν γραμμάτων της κατὰ τὰ γενόμενα ἀντίγραφα ἤτο ἑλληνικὸς καὶ οὐχὶ παλαιοσλαβικός, δι' οὗ ἐκτυποῦται συνήθως νῦν ἢ ἐπιγραφή ἐν τοῖς βιβλίοις.

Ἀρχομένου τοῦ Μαΐου τοῦ 1900 τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ διοικητοῦ τοῦ 21 περικύβου συντάγματος ἐδρεύοντος ἐν Στενιμάχῳ καὶ ἐράνοις τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ ἐχαράχθη ἢ ἐπιγραφή ἐπὶ πλακὸς καὶ ἐτέθη ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βράχου τοῦ φρουρίου, ἠδολογήθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀνθίμου, τοποτηρητοῦ τοῦ Βουλγάρου μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως, ἐν συρροῇ πολλοῦ πλήθους Βουλγάρων ἐκ Στενιμάχου καὶ Φιλιππουπόλεως. Ἐκτοτε ἐψηφίσθη νὰ ὀνομαζῆται τὸ μὲν φρούριον **τοῦ Ἀσέν** (Ascenova kŕepost), ἢ δὲ Στενίμαχος **Ἀσενόπολις** (Ascenow-grad) πρὸς τιμὴν τοῦ Τσάρου Ἀσέν II¹ καὶ τὸ μὲν πρῶτον υἰοθετήθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ δεύτερον, ὥστε ἢ πόλις ἐξακολουθεῖ μέχρι νῦν διατηροῦσα τὸ ἱστορικὸν τῆς ὀνομα Stanimaka (Στενίμαχος).

8) Ἀποθανόντος τοῦ φιλανθρώπου καὶ χρηστοῦ² Τσάρου Ἀσέν II (1241), τοῦ βασιλέως Βουλγάρων τε καὶ Ἑλλήνων κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰ ὑπ' ἐκείνου κτηθέντα, διότι κατέλαβεν αὐτὰ ὁ δραστήριος καὶ στρατηγικὸς αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης (1222 - 1255). Τότε καὶ ἢ Στενίμαχος μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὄχυρῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, οὗ ὄριον πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἐτάχθη ὁ Ἐβρος ποταμός: ὁ Στενίμαχος καὶ Τζέπαινα καὶ ὅσα ἦν τῷ τῆς Ροδόπης ὄρει παρακείμενα πολίχνιά τε καὶ κομποπόλεις ὑπόφορα τούτῳ (τῷ Βατάτῃ) γεγένηται καὶ ὄρος αὐτῷ τε καὶ τοῖς Βουλγάροις

Ἡ Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαιῶνα.

1) Ἴδε τὰ καθ' ἑαستا αὐτόθι, σελ. 231 καὶ ἐξῆς. Ὡσαύτως κατωτέρω § 17, γ' σημήν.

2) Γ. Ἀκροπολίτου, § 13, 25, 39.

«Ἐβρος ἦν ποταμός»¹. Ἄλλὰ μετὰ τὸν τοῦ Βατάτση θάνατον οἱ Βούλγαροι πάλιν διέβησαν τὸν ΑἼμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως τῶν Μιχαὴλ καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν τῆς Ροδόπης μερῶν, ὧν οἱ κάτοικοι ὁμοφύλοι ὄντες ὡς Σλανοβούλγαροι προσεδέχοντο αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς: «Βούλγαροι καὶ γὰρ τυγχάνοντες οἱ οἰκίτορες τοῖς ὁμοφύλοις προσέτρεχον τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογλώσσων ἀποσειόμενοι». Τότε δὲ «κατεσχέθη μὲν οὖν ἐκ τοῦ παραυτίκα Στενίμαχος, Πριστίτσα, Κρυτζιμός, Τζέπαινα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀχριδῶ ξύμπαντα πλὴν Μελενίκου»² καί: «ὁς (Μιχαὴλ) εἶλε Στενίμαχον, Τζέπαιναν, Οὐστραν, Κρυβούς, Περπεράκιον καὶ Περισιτίξαν, Ἐφραϊμ, Κρυτζιμόν, Ἀχριδοῦ πάντα τόπον, *ὕψη-κοα φρούρια τῇ Ρωμαϊδί*»³. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Λάσκαρις Β'ος (1255 - 1259) «τὸν περὶ αὐτὸν συναθροίσας λαὸν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Ροδόπῃ ἤδη κεικώρηκε καὶ εἶλε μὲν Περισιτίξαν τοὺς μηχανήμασι καὶ μετ' αὐτὴν Στενίμαχον καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Κρυτζιμόν, ὀχυρώματα ταῦτα πάντα καὶ εἰς πρόσωπον κείμενα τοῦ τῆς Ροδόπης ὄρους καὶ τὰ ὀπίσω πάντα φυλάττοντα: ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Τζέπαιναν ἐκ ἀκμῆ χειμῶνος»⁴. καί: «βασιλεὺς δ' ἔξεισι κατὰ Ροδόπης καὶ Στενίμαχον, Κρυτζιμόν, Περισιτίξαν ἐπανασφᾶζει κράτει τῶν Ἀδσόνων⁵, ἔμεινε δ' ἀνάλωτος Τζέπαινα μόνη»⁶. Ἐκτοτε ἡ Στενίμαχος παρέμεινε περὶ τὰς ὀκτὼ δεκαετηρίδας ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐπὶ τῶν πρώτων Παλαιολόγων (1259 - 1344) ἡ ἐν Ροδόπῃ ἐπαρχία, ἥτις ἔνεκα τῆς μεθοριακῆς της πρὸς τὴν Βουλγαρίαν θέσεως ἐκέκτητο μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἦτο πλήρης, ὡς προσερόθη, ὀχυρωμάτων καὶ «στρατιᾶς πολλῆς μαχιμωτάτης», ἡ Στενίμαχος ἦτο ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς, προσονομαζομένης ἐπαρχίας Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης: «ἔτι δὲ ἐν Ροδόπῃ ἐτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαίοις ὑπηκόου Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης προσαγορευομένης, αἷς ἦσαν ἱππεῖς χιλίων οὐκ ἐλάσσους μαχιμώτατοι καὶ πλῆθος πεζῶν»⁷.

Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ἔριδας μεταξὺ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου (πάππου) καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (ἐγγόνου) 1320—1328 ὁ μέγας στρατοπεδάρχης Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος «παρὰ βασιλέως τοῦ νέου τῶν κατὰ τὴν Ροδόπην ἐπαρχιῶν Στενιμάχου

¹) Αὐτόθι, § 44.

²) Αὐτόθι, § 51.

³) Ἐφραϊμ μοναχοῦ, I. Δούκας Βατάτσης, 8.964 καὶ ἐξῆς.

⁴) Γ. Ἀκροπολίτου, § 57.

⁵) Ἀῦσονες, ποιητικῶς οἱ Ἴταλοί, ἄρα οἱ Ρωμαῖοι Ἐνταῦθα ἀντὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς διαδόχων τῶν Ρωμαίων ἐν Βυζαντίῳ.

⁶) Ἐφραϊμ μοναχοῦ, αὐτόθι 8982 καὶ ἐξῆς.

⁷) Καντακουζηνοῦ, ἱστοριῶν III, 66 καὶ I. 27.

καὶ Τζεπαίνης πόλεων καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων οὐκ ὀλίγων ὄντων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς στρατιᾶς πολλῆς τε καὶ μαχιμωτάτης οὔσης ἡγεμόν ἀποσταλὴς τοὺς μὲν δώροισι καὶ ὑποσχέσει πείσας, ἔστι δ' οὗς καὶ βιασάμενος τῷ πρεσβυτέρῳ προσεποίησε βασιλεῖ»¹. Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος ὁμοίως, ὡς φαίνεται, ἀνακατέλαβε τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἐπολιόρησε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Τερτερῆ, ἀνεψιοῦ του ἐξ ἀδελφῆς καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀνατραφέντος, καταληφθεῖσαν αἰφνιδίως διὰ προδοσίας Φιλιπούπολιν². Ἀποτυχὼν δὲ εἰς τὴν ἐκπολιόρησιν τῆς ἰσχυρᾶς πόλεως, ὑποστηριζομένης ὑπ' ἰσχυρᾶς μισθοφόρων τοῦ Τερτερῆ φρουρᾶς, μετὰ τετράμημον πολιορκίαν³ ἀπῆλθεν εἰς Ποτοῦκαν πρὸς συνάντησιν τοῦ διαδόχου τοῦ Τερτερῆ Μιχαὴλ δηοῦντος τὴν χώραν του, στρατηγὸν δὲ κατέστησε Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης Βρυέννιον τῶν Γεώργιων, εἰς ὃν κατέλιπεν ἀρκοῦσαν στρατιάν, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ἐπαρχία ὑπὸ τῶν ἐκ Φιλιππουπόλεως ποιομένων ἐπιδρομᾶς πολεμίων. Εὐτυχῆσας δὲ ὁ Βρυέννιος ἀνακατέλαβε τὴν Φιλιπούπολιν, ἀνοιξάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλήνων ὄντων αὐτῷ τὰς πύλας τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ Βουλγαρικοῦ ζυγοῦ: «ἐλευθεροῦν ἑαυτοὺς τῶν Βουλγάρων»⁴.

Μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (1341) κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ ἐπιτροπευομένου ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλομήτορος ἀηλικίου βασιλέως Ἰωάννου Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα ἡ Σαβανδική, ὅπως ἔχη τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀλεξάνδρου συνεμάχησεν αὐτῷ (1342) κατὰ τοῦ ἀναγορεύσαντος ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ Καντακουζηνοῦ καὶ παρέδωκε διὰ συνθήκης τῷ 1344 δι' ἀντιμισθίαν τῆς συμμαχίας τοῖς Βουλγάροις «τὰς κατὰ Στενίμαχον καὶ Τζέπαιναν πόλεις καὶ μείζους καὶ ἐλάττους καὶ τὴν ταῦταις ἐγκαθιδρυμένην στρατιάν· ἦσαν δ' ἑννέα»⁵, δηλ. ἡ Τζέπαινα, ὁ Κρυτζιμός, ἡ Περισιτίξα, ἡ Ἁγία Ἰουστίνη, ὁ Στενίμαχος, ὁ Ἄετός, ὁ Μέαδος, ὁ Κοσνικός καὶ ἡ θαυμασία καὶ μεγάλη Φιλιπούπολις· οἱ δ' ἐν αὐταῖς στρατιῶται «ὀλίγῳ πλείους χιλίων ἦσαν, πάντες μαχιμώτατοι καὶ οὐδένων ἄλλων τῶν παρὰ Ρωμαίοις στρατευομένων λειπόμενοι εἰς εὐψυχίαν»⁶.

¹) Αὐτόθι, I. 27.

²) Αὐτόθι, I. 35.

³) Αὐτόθι, I. 36.

⁴) Αὐτόθι, I. 37.

⁵) Αὐτόθι, III, 66.—Σημειωτέον ὅτι παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ὄνομα Στενίμαχος ἀεῖποτε διὰ τοῦ *ε* καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ *η* ὡς νῦν γράφεται.

⁶) Αὐτόθι.

Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

9) Παρὰ τῶν Βουλγάρων, μετὰ εἴκοσιν ἐτῶν περίπου κυριαρχίαν ἢ Στενίμαχος ὀμοῦ μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως κατελήφθη τῷ 1363 ἢ τῷ 1364 ὑπὸ τῶν Τούρκων¹, τὸ δὲ φρούριον αὐτῆς, ὡς φαίνεται, ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τοὺς πρώτους τῆς τουρκοκρατίας χρόνους ὑπὸ τῶν κατακτητῶν. Διότι Κωνσταντῖνος ὁ φιλόσοφος (Kostensky) μνημονεῖει ὅτι ἐν ἔτει 1410 ὁ Σουλτάνος Μουσαῦς κατέφυγεν ἐκ Φιλιππουπόλεως εἰς αὐτὸ πρὸς ἀσφάλειαν, καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Σουλεϊμάν². Ὁ Jirecek φρονεῖ³, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Φιλιππουπόλει ἐγκατάστασιν πολυαριθμῶν Τούρκων αἱ παλαιαὶ τῆς Φιλιππουπόλεως Βυζαντιναὶ οἰκογένειαι, αἵτινες διεφύλαττον τὴν μεγαλόπολιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν Στενίμαχον καὶ περὶ αὐτήν. Ἐκ τούτου ἡ πόλις αὕτη καὶ αἱ παρ' αὐτῇ κῶμαι Βοδενὰ καὶ Κούκλενα ἐγένοντο κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Θράκῃ, ἀφ' οὗτο (1578) ἡ Φιλιππούπολις μετέπεσεν εἰς τουρκικὴν πόλιν, παραμεινασῶν ἐν αὐτῇ περίπου 250 χριστιανικῶν οἰκογενειῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Gerlach⁴.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος (1706), κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Paul Lucas, τὸ φρούριον ἦτο ἤδη κατεστραμμένον, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Στενιμάχου, οἵτινες ἐλάλουν ἀρχαῖζουσαν ἑλληνικὴν διάλεκτον, ἦσαν πάντες χριστιανοὶ ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ἀμπελοφυγίαν.

Τὰ περὶ τὴν πόλιν ἦσαν κατάφυτα ἐξ ἀμπέλων, ἐξ ὧν κατεσκευάζετο ἐξαίρετος οἶνος.

Ἐν τῇ πόλιν ὑπῆρχον δώδεκα ἐκκλησίαι καὶ πολλὰ ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν περὶ αὐτὴν βουνῶν παρεκκλήσια. Θαυμάσιον ἦτο τὸ μέγεθος τῶν βυτίων καὶ τῶν ληνῶν, ἐν οἷς κατεσκευάζετο ὁ οἶνος· οἱ ληνοὶ ὁμοιάζον πρὸς τετράπλευρα δωμάτια, ἀληθιμμένα δι' ἀμμοκονίας καὶ πίσης οὕτως, ὥστε ἐφαίνοντο κατεσκευασμένα ἐκ μέλανος μαρμάρου.

Περὶ τοῦ ποταμοῦ λέγει ὅτι ἦτο ὁμώνυμος τῆς Στενιμάχου, ἢ τὴν κυρίως περιωρίζετο ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ ὄχθης ἀνερχομένη ἐπὶ τοῦ λόφου· τὸν δὲ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τότε μικρὸν συνοικι-

¹) N. Nicow, Turscoto zavladenie na Bulgaria (= ἢ ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς Βουλγαρίας κατάκτησις), Izvestia na istoritschesko droujestvo (= δελτίον τῆς ἱστορικῆς ἐταιρείας) τόμ. VII-VIII, 1928, σελ. 50.

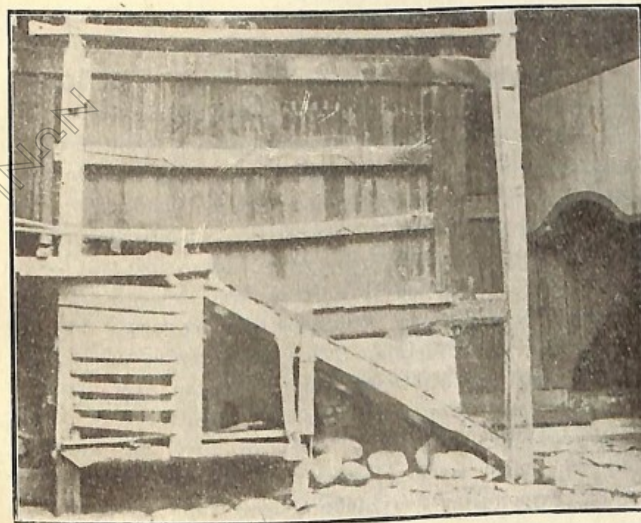
²) Glasnik, XLII, 300.

³) Jirecek-Argyrow, Ὀδοιπορικὸν κτλ. σελ. 428.

⁴) Perioditschesco spisante (=περιοδικὸν σύγγραμμα) τόμ. VI, ἔτ. 1883, Sredets, σελ. 108 καὶ ἐξῆς, μετάφρασις εἰς τὴν Βουλγαρικὴν Jirecek ἐκ τοῦ ὀδοιπορικοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ Samuel Gerlach, ἔτ. 1674, Frankfurt.

σμὸν ὀνομάζει Abeille (=μέλισσα) παρετυμολογῶν καὶ παραφθείρων τὸ ὄνομα Ἀμπέληνος¹.

Αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος Ρωσικαὶ ὑποκινήσεις τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ (ραγιαδῶν) καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ὀθωμανικῆς ἐπικρατείας πρὸς ἐπανάστασιν καὶ ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τοῦ ἀφορητοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ τῇ βοήθειᾳ τῶν Ρώσων, αἱ διενεργούμεναι ἐπιτηδεῖως πρὸς πολιτικὸς σκοποὺς διὰ πρακτικῶν καὶ προκηρύξεων, οἷα ἢ πρὸς «πάντας τοὺς πιστοὺς καὶ

Τμήμα μεγάλου ληνοῦ ἐξ Ἀμπελήνου.

πάντας τοὺς μητροπολιτάδες, ὅπου μᾶς ἀγαποῦν καὶ τοὺς βοηβοδάδες καὶ τοὺς σιρδάριδες καὶ τοὺς προεστοὺς τῶν κλεφτῶν καὶ τοὺς καπετανεοὺς καὶ τὰ ἄξια παλληκάρια καὶ πάντας τοὺς Χριστιανούς, ὅπου εἶναι εἰς τὴν πίστιν μας καὶ πάντας τοὺς παπάδες»² φαίνεται ὅτι ἔφθασαν μέχρι καὶ τῆς Στενιμάχου καὶ δὲν εὔρον τοὺς Στενιμαχίτας ἀδιαφόρους καὶ ἀσυγκινήτους εἰς τὸν πρὸς ἐλευθερίαν ἀγῶνα. Διότι ὁ ἐκ τῶν προϋχόντων Χατζηπρίμος³

¹) Paul Lucas, αὐτόθι, σελ. 244, 245.

²) Κ. Παπαρηγοπούλου: Τὰ διδακτικώτερα πορίσματα τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, Ἀθήναι, 1899, σελ. 500.— Προκήρυξις Πέτρον τοῦ Μεγάλου ἀπὸ 23 Μαρτίου 1711.

³) Μέλος τῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας τοῦ Χατζηπρίμου εἶναι καὶ ὁ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀνακαινιστῆς τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ

μετά τοῦ ἡγουμένου τῆς παρακειμένης ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῆς Πετριτσονίτιδος ἱερομονάχου Χριστοφόρου ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀντίηχε καὶ ἀνὰ τὰς δευράδας τῆς Ροδόπης τὸ τότε δημῶδες ἔσμα :

Ἄκομ' αὐτὴ τὴν ἀνοιξί,
ραγιάδες, ραγιάδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι
καημένη Ρούμελη,
δοο νὰ ῥοθῇ ὁ Μόσκοβος,
ραγιάδες, ραγιάδες,
νὰ φέρῃ τὸ σέρφι,
Μοριά καὶ Ρούμελη.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μὲν ἐπανάστασις κατεπνίγη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐν τῇ γενέσει τῆς, ἡ δὲ Στενίμαχος ἀναμφιβόλως ἔπαθεν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πιθανῶς δ' ἐκ τούτου ἤρξατο ἡ ἀθρόα τῶν Στενιμαχιτῶν εἰς τὴν Φιλίππουπολιν μετοικεσία, ἥτις ἐνετάθη βραδύτερον κατὰ τὰς ληστρικὰς εἰς τὴν πόλιν ἐπιδρομὰς τῶν Κιρτζαλήδων. Ἡ τῆς Πετριτσονίτιδος ὁμοῦς μονὴ διεσώθη τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τοῦτο εἰκάζεται ἐκ δύο τοῦ Πατριάρχου Παΐσιου II πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιον καὶ τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς ἐπιστολῶν, ὧν ἀντίγραφα ἀπὸ τοῦ 1749 κατακείνται ὑπ' ἀριθμὸν 338 ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Παναγίου Τάφου μετοχίου. Ἐν αὐταῖς ὁ Πατριάρχης ἀπαντᾷ μετὰ συμβουλῶν εἰς τὴν αἰτηθεῖσαν ὑπὸ τῆς μονῆς παρὰ τοῦ Πατριαρχείου βοήθειαν κατὰ τοῦ ἐπαπειλήσαντος τὴν μονὴν κινδύνου, ἐνεκα τῆς ἀνταρσίας τοῦ ἡγουμένου τῆς. Τὸ Πατριαρχεῖον ἠναγκάσθη τότε νὰ λάβῃ τὴν μονὴν ὑπὸ τὴν προνομιούχον προστασίαν του, κηρύξαν αὐτὴν ἀπὸ ἀνεξαρτήτου καὶ αὐτοδιοικήτου κατὰ τὸ τυπικὸν τοῦ κτίτορος Πακουριανοῦ Σταυροπηγιακῆν καὶ ὑποδείξαν ὡς ἡγουμένον τὸν ἐκ τῶν μοναχῶν Ναθαναὴλ ἀντὶ τοῦ ἐξαφανισθέντος Χριστοφόρου¹.

Ὁ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης τῶν Στενιμαχιτῶν κατὰ τῶν Τούρκων χρόνος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ. Ἐπειδὴ ὁμοῦ

Κήτων οὐ μακρὰν τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γεφύρας μαρμαρίνης κρήνης Θεοδοῖος Χατζικηρίμου, ὁ ἐπιλεγόμενος Μάραμπας, πιθανῶς πατὴρ τοῦ ἐπαναστάτου, ὡς δηλοῖ ἡ μέχρι σήμερον διασωθεῖσα ἤδη ἐπιγραφὴ: «Τὴν παρόντα γούρναν τὴν ἀνακαίνισεν ὁ Θεοδοῖος Χατζικηρίμου Μάραμπας, 17... καὶ: Χαζὴ Ζαχαρίας Μεσεβρηλή(ς); Χαζὴ Σηριμάτη(ς) [ὁ Γιώργης ἐπίτροπος(ς)] 1811, Αὐγούστου 4.» Δυστυχῶς οἱ δύο τελευταῖοι ἀριθμοὶ τῆς χρονολογίας τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοδοῖου πρώτης ἀνακαινίσεως τῆς κρήνης δὲν διακρίνονται. Αὕτη ἡ κρήνη ἐνεκα τῆς κεντρικῆς τῆς τοποθεσίας ἀνεκαινίσθη πολλάκις καὶ ἐσχάτως ὑπὸ τινος συνεχίως.

¹) Ἴδε, Luis Petit, Tyricion κτλ. σελ. XXVII—XXIX, εἶθα ἀναδημοσιεύονται ἀμφότεραι αἱ Πατριαρχικαὶ ἐπιστολαί.

αὕτη ἐγένετο πατριαρχεῦστος τοῦ Παΐσιου, οὐ αἰ πρὸς τοὺς μοναχοὺς δύο ἐπιστολαὶ ἀνεγράφησαν τῷ 1749, ἔπεται ὅτι ἡ ἐπανάστασις δέον νὰ ὑποτεθῇ ὡς γενομένη ἐν μῆϊ τῶν πρὸ τούτου τοῦ ἔτους τριῶν πατριαρχειῶν τοῦ Παΐσιου, δηλαδὴ ἐν τινι τῶν ἐτῶν 1726—1731, 1739—1741 καὶ 1742—1748¹. Πιθανώτερον φαίνεται ἡμῖν νὰ τεθῇ ἐν τῇ δευτέρῃ τοῦ Παΐσιου πατριαρχείῳ, ἥτις συμπίπτει τῷ Ἀυτορρωσικῷ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμῳ (1736—1739), ὁπότε ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Ἄννης νέαι ἐν τῇ Τουρκίᾳ ἐπαναστατικαὶ προκηρῦξεις διεσπάρησαν, καλοῦσαι ἐπὶ τὰ ὄπλα τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ρώσου ἀρχιστρατήγου Μύνιχ ἐπελάμβανον τὴν αὐτοκρατεῖραν ὡς νόμιμον αὐτῶν κυρίαρχον.

Ὁ Οἰκονόμος ἐν ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος (1818) μετὰ τὴν ὀλοσχερὴν σχεδὸν ὑπὸ τῶν ληστῶν πυρπόλησιν τῆς πόλεως γράφει περὶ αὐτῆς: «εἰσὶ δ' ἐν αὐτῇ οὐκ ὀλίγα σημεῖα παλαιῶν οἰκοδομῶν καὶ τινες ἐκκλησίαι σφύζονται λιθοκτιστοὶ μετὰ θόλου, οἷον ἡ Φανερωμένη Παναγία εἰς Ἀμπέλινον, οἱ Ταξίωρα καὶ ὁ Προδρόμος εἰς Στενίμαχον· νέαι δὲ ἐκκλησίαι μικραὶ τε καὶ μεγάλαι ἐντὸς τῆς κομποπόλεως, καὶ περὶ αὐτὴν εἰσι πολλαὶ· καὶ ὑδρομύλοι εἰσιν οὐκ ὀλίγοι καὶ ἔλαιοτριβεῖα ἐξάγοντα τὸ σησαμοέλαιον καὶ τεχνουργεῖα διάφορα· διὸ καὶ συνίσταται κατὰ πᾶσαν ἐβδομάδα ἀγορὰ ἀπὸ τῶν πέριξ χωρίων· οἱ πλείους δ' εἰσιν ἀμπελοουργοί»².

10) Ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Παναγίας ἐκκλησία, ἐκτισμένη διὰ λίθων καὶ πλίνθων καὶ ἀμμοκονίας, ἀπροσπέλαστος ἀπὸ βορρᾶ, ἄτε ἐπὶ τοῦ ταπεινοτέρου ἄκρου τοῦ δικορῦμβου μαστοῦ κεκμηνη, ἔχει ὕψος πλὴν τοῦ θόλου 12 μέτρων καὶ μήκος 18 πλὴν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ βήματος. Σύγκεται ἐκ δύο ὀροφῶν, ὧν ἡ μὲν ἄνω ἀποτελεῖ τὴν ἐκκλησίαν, ἔχουσαν κεντρικὸν κυκλωτερὸν θόλον καὶ ἔτερον τετραπλευρον ἐπὶ τῆς δυτικῆς τῆς πλευρᾶς, χρησιμεύοντα πιθανῶς ὡς κωδωνοστάσιον, ἡ δὲ κάτω ὑπόγειον, οὐ τὸ ἔδαφος ἀνώμαλον ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἐκτεινόμενον. Ἡ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴσοδος διὰ δύο πυλῶν, κειμένων ἀμφότερων ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἀλλὰ τῆς μὲν εἰς τὸν νάρθηκα, τῆς δὲ ἀμέσως εἰς τὸν ναόν, ἐγίνετο πάντως διὰ κλίμακος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας σύγκεται ἀπὸ τοῦ νάρθηκος, οὐ ἀνωτὶ κωδωνοστάσιον, τοῦ κύτους μετὰ θόλου ἔχοντος ὀκτώ παραθύρα καὶ ἐκτισμένου ἐπὶ τεσσάρων τῶν σφαιροειδῶν ἐπὶ κίωνων, ἐκφυρομένων ἀπὸ τῶν τοίχων, καὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἀποτελου-

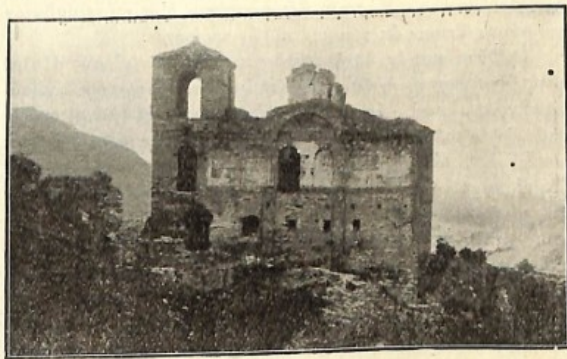
Ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐκκλησία τῆς Παναγίας.

¹) Ἴδε, Κ. Κούμα, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τόμ. X. σελ. 396 καὶ ἔξῃς. Ὁ Παΐσιος ἐπατριαρχεῦσε καὶ τὸ τέταρτον τῷ 1751—1752.

²) Οἰκονόμου Κ, αὐτόθι, σελ. 51 § κα'.

μένον ἐξ ἀψίδος ἐχούσης τρία κοιλώματα καὶ ἰσάριθμα μικρὰ παράθυρα. Ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ θόλου ἐφωτίζετο καὶ ἀπὸ τῶν δύο θυρῶν καὶ ἀπὸ τεσσάρων ἐπὶ τοῦ βορείου τοῦρου κειμένων παραθύρων. Ἔνεκα τῆς στενότητός της δὲν διαιρεῖται εἰς πτέρυγας ἑκατέρωθεν.

Αἱ διασφζόμεναι ἐπὶ δύο ζωνῶν τοιχογραφίαι πιθανῶς εἶναι μεταγενέστεραι τῆς κτίσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ οὐχὶ αἱ ἀρχαῖαι, ἐὰν ὑποθεθῇ ὅτι ὑπῆρχον τοιαῦται φαίνονται δὲ ἀνήκουσαι εἰς καλὴν ἀγιογραφικὴν σχολήν. Ὁ Dumont¹ ἀνάγει ταύτας, ὥσπερ καὶ τὰς ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Στενι-

Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζίτης (Καλέ).

μάχῳ, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου, ἅτε στερομένης τῆς τραχύτητος τῶν νεωτέρων Βυζαντινῶν ἔργων. Ἄνωθεν τῆς εἰς τὸν ναὸν πύλης παρίσταται ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου καὶ ἐν τῇ ἄνω ζώνῃ ἐννέα προτομαὶ ἁγίων, ἐν δὲ τῇ κάτω ἐν πλήρει ἀναστήματι ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ ἁγία Ἐλένη, ὧν ἑκατέρωθεν οἱ πρωταπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Τῆδε κάκεισε μεταξὺ τῶν ἀγιογραφῶν διακρίνονται ἴχνη καλλιτεχνικῶν στερφάνων καὶ κοσμηματογραφῶν. Ἄπασαι αἱ παρὰ ταῖς ἀγιογραφίας διασφζόμεναι ἐπιγραφαὶ εἶναι ἑλληνικαί, ἐν αἷς καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα² τοῦ ἱστορήσαντος αὐτὰς ἱερομονάχου Κωνσταντίνου.

Ἐξωθεν ἡ οἰκοδομητικὴ τῆς ἐκκλησίας εἶναι καλλιτεχνικὴ κατὰ τὸν Βυζαντινὸν ρυθμὸν, διότι οἱ τοῖχοι εἶναι ἐκτισμένοι δι' ὀρθογωνίων λίθων κατὰ ζώνας διαχωριζόμενας διὰ τριῶν

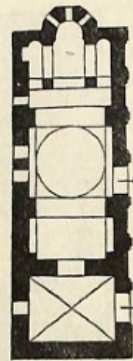
¹) Dumont - Homolle, Mélanges κτλ. σελ. 228.

²) Ἴδε ἀνωτέρω § 5.

σειρῶν πλίνθων. Ἡ νοτιὰ δὲ πλευρὰ πλὴν τῶν δύο θυρῶν ἔχει καὶ πέντε συμμετρικὰ παράθυρα τυφλά. Ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τῆς ἐκκλησίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς κρινομένη ὁμῶς ἀπὸ τῆς τεχνοτροπίας ἀνάγεται ἀναμφιβόλως εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν καὶ πιθανῶς ἐκτίσθη συγχρόνως τῇ μονῇ τῆς Πετριτσονίτισης, δηλαδὴ φθίνοντος τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος. Πολὺ δὲ ὁμοιάζει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Οἰκονόμου πρόμνημονευθεῖσαν ἐν Στενιμάχῳ παλαιὰν ἐκκλησίαν

Ἡ ἄψις τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζίτης (Καλέ).

Σχεδιάγραμμα τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζίτης (Καλέ).

Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ (Ἄις Γιάννης), τὴν κειμένην ἐπὶ βράχῳ ἐν τῷ δυτικῷ τῆς πόλεως μέρει, διότι καὶ ἐκεῖνη ἔχει τὸ αὐτὸ σχέδιον, στερεῖται ὁμῶς ὑπογείου, ἐκτισμένη ἐντελῶς ἄνευ κανονικῶν σειρῶν πλίνθων καὶ λίθων¹. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ φρουρίου, ἣτις διετηρεῖτο ἐν καλύτερῳ καταστάσει μέχρι τοῦ Ρωσοσοτουρικοῦ πολέμου (1878), ὅτε τὰ ἀποχωροῦντα διὰ τῶν ἀτραπῶν τῆς Ροδόπης στρατεύματα τοῦ Σουλεϊμάν πασᾶ κατέστρεψαν αὐτὴν καὶ περιήγαγον εἰς ὁ σημεῖον εὐρίσκεται σήμερον, οἱ Στενιμαχίται ἀνεκάθεν ἀνήρχοντο καθ' ὀριζήσαντες τοὺς ἑορτὰς καὶ συνελιτοργοῦντο.

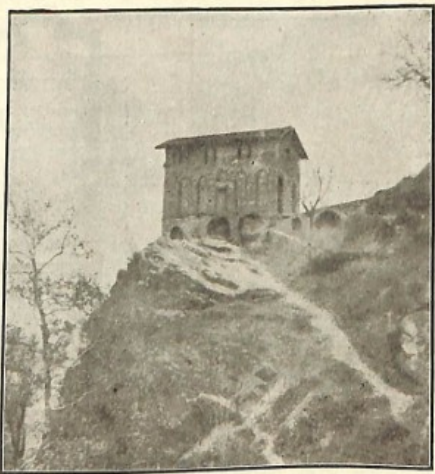
11) Ὁ Kyntschew² στηριζόμενος ἐπὶ τῆς προμνημονευθεῖσης μοναδικῆς Σλαβοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ φρου-

¹) Ἴδε καὶ Jord. Ivanow, Acenova krepóst (= τὸ τοῦ Ἀσὲν φρούριον), ἐν τῷ Bulletin de la société archéol. Bulgare de Sophia, τόμ. II, ἔτ. 1911, σελ. 197-202.

²) Kyntschew Stanimaka i batschkovskiat monastir (= ὁ Στενι-

Οἱ σύγχρονοι Βούλγαροι ἱστοριογράφοι περὶ τῆς Στενιμάχου.

ρίου και τῆς πολλᾶς μεταπτώσεως τῆς Στενιμάχου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Βουλγάρους κατὰ τὸ δεύτερον αὐτῶν βασιλείων, φρονεῖ ὅτι ὁ μεσαιωνικὸς τῆς πόλεως Στενιμάχου πληθυσμὸς ἦτο βουλγαροσλαβικός, ὡσπερ ὁ τῶν περὶ τὴν Ροδόπην χωρῶν ἢ μεικτός, τ. ἔ. Ἑλληνικὸς και Βουλγαρικὸς, ὡσπερ ὁ τῶν ὄχρωμάτων και φρουρίων τῆς νοτίου νῦν Βουλγαρίας, τ. ἔ. τῆς βορείου Θράκης. Ἐκλιπόντων δὲ τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων τὴν Φίλιππούπολιν ἔνεκα τῆς τουρκικῆς πίεσεως και μετοικησάν-

Ἐκκλησία ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.

των ἀθρόων εἰς Στενίμαχον κατὰ τὸν Jirecek¹ οἱ τῶς Βούλγαροι Στενιμαχίται, ὅσοι ἐναπέμειναν ἐν τῇ πόλει μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν, ἐξηλληνίσθησαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη τῆς τουρκοκρατίας αἰῶνων. Καὶ οὕτως, ὅπως ἐκβουλγαρίση ὁ Βούλγαρος λόγιος τοὺς μεσαιωνικοὺς Στενιμαχίτας, ὁμολογεῖ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν τῶν Φιλιππουπολιτῶν.

Ἐποσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τοὺς συγχρόνους Στενιμαχίτας, ὁ αὐτὸς λέγει, ὅτι οἱ πλείστοι τούτων εἶναι ἐξηλληνισμένοι ὡσαύτως Βούλγαροι, οὔτινες ἐγκατέστησαν εἰς τὴν Στενίμαχον ἐκ τῶν ὁμόρων Βουλγαρικῶν κομῶν. Ἡ ἐγκατάστασις δὲ τούτων ἤρξατο ἀπὸ

μαχος και ἡ τῆς Πετριτσονιτίσης μονῆ) Bulgarski pregled (=Βουλγαρικὴ ἐπιθεώρησις), ἔτ. IV, τόμ. 7ος, ἔτ. 1897, σελ. 71.

¹) Ἰδε ἀνωτέρω § 9.

τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μετὰ τὴν δῆωσιν και πυρόλησιν τῆς Στενιμάχου ὑπὸ τῶν ληστῶν Κιριζαλήδων. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ἐγκαθισταμένων Βουλγάρων ὠφέλιτος, κατ' αὐτόν, τὸ μὲν εἰς τὴν προσκόλλησιν αὐτῶν εἰς Ἑλληνας ἐπαγγελματίας, ὅπως ἐκμάθωσι βιοποριστικὴν τινα τέχνην, μεθ' ἧς ἅμα ἐξεμάνθωσαν και τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, και εἰς τὰς μεθ' Ἑλληνιδῶν Στενιμαχίτισσῶν ἐπιγαμίας, τὸ δὲ εἰς τὴν ὑπαρξιν καλῶς διοργανωμένων Ἑλληνικῶν σχολείων και εἰς τὸν ἀνώτερον τοῦ Βουλγαρικοῦ Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν και τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Τοῦτου ἔνεκα και ὁ γεωργικὸς τῆς πόλεως Βουλγαρικὸς πληθυσμὸς, ὁ κατοικῶν ἐν τῷ νοτίῳ και ἀνατολικῷ μέρει, ὅστις οὔτε τέχνης οὔτε γραμμάτων ἔχρησε, παρέμεινε βουλγαρικὸς, οἱ δ' Ἑλληνες μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπελευθέρωσιν ἤρξαντο φθίνοντες, ἐλαττωμένον ὄλονεν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν, ἅτε μὴ ἐξελληνισμένον πλέον τῶν Βουλγάρων¹.

Ἐπι ἡ περὶ τῆς ἐθνικότητος τῶν Στενιμαχίτων γνώμη τοῦ λογιῶν Βουλγάρου εἶναι πεπλανημένη, ὡσπερ και ἡ περὶ τοῦ ὅτι ὁ Ἀμπέλνος εἶναι ὁ πρῶτος και παλαιότατος τῆς πόλεως συνοικισμὸς διότι ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ Βούλγαροι ἐγκαταστάτες πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων ἀπελευθέρωσεως τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Τούρκων), ἀποδεικνύεται ἐκ τε τῆς Βυζαντιακῆς ἱστορίας και ἐκ τῶν προσηρημένων περὶ τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων τῶν τριῶν ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ πόλις μερῶν (Στενίμαχος - Ἀμπέλμος - Τηπροχώριον). Πρῶτον συμφικίσθη ἡ κυρίως Στενίμαχος ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους αὐτῆς και ἐπὶ ἀρχαιοτέρου Ἑλληνικοῦ ἢ Θρακοελληνικοῦ, ὡς προσηρήθη, συνοικισμοῦ, πιθανῶς πάλαι ἐκλιπόντος τελείως, ἀνωθι τοῦ νῦν μετοχίου τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσης, ὅπερ ἀναμφιβόλως κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἐν τῷ τυλικῷ τῆς μονῆς μνημονευομένου ξενοδοχείου, τοῦ κτισθέντος ὑπὸ τοῦ Γρηγ. Πακουριανοῦ. Οὕτω δὲ ἡ τοποθεσία τῆς πόλεως συμφωνεῖ και πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Βιλλαρδουίνου λέγοντος, ὅτι ἡ πόλις ἐπὶ τῶν χρόνων του ἐκεῖτο ὑπὸ τὸ φρούριον. Ἰσχυρὸν συνοικισμοῦ, ἀρχαίου τε και μεσαιωνικοῦ, ἀπαντῶσι και νῦν ἐπὶ τῇ θέσει ἐκεῖνη. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἀξανάμενος ὁ συνοικισμὸς κατῆλθε πρὸς τὸν ποταμὸν και ἐπεξετάθη πρὸς βορρῶν και δυομαίς, καταλαβὼν τὴν ἠν ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχεν ἑκτασιν ἀριστροφέν τοῦ ποταμοῦ, ἐγκαταλειφθέντων τῶν ὑψηλῶν μερῶν διὰ τὸ δύσκολον τῆς συγκοινωνίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλείστον τῶν ἀμπελῶνων τῶν Στενιμαχίτων ἔκειτο ἀπέναντι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τοῦ ποταμοῦ ὄχθης, συμφικίσθη βραδύτερον ἐπὶ τουρκοκρατίας πρὸς εὐκολίαν ἐν τῷ τρυγητῷ και φύλαξιν τῶν ἀμπέλων και ὁ Ἀμπέλ-

¹) Kyntschew, αὐτόθι σελ. 65.

ληνος, έκταθεις κατά μικρόν μέχρι τῶν λαχανοκήπων, τῆς τῶν συνοικίας κήπων (Μπασιεῖ μαχαλάς, ἔξ οὗ σημεῖον συνεδέθη διά τριτοῦ λίθινῆς γεφύρας (ὁμοίας πρὸς τὴν παρὰ τῇ μονῇ τῆς Πετριτσονιτίσσης κειμένην) πρὸς τὴν Στενίμαχον, παρασυνθεΐσης πρὸ τεσσαρακονταετίας ὡς καὶ ἡ τῆς μονῆς ὑπὸ τοῦ πλημμυρήσαντος καὶ ὑπερχείλισαντος ποταμοῦ. Τελευταῖον συμφύκηθη τὸ Τσηπροχώριον, πάντως οὐχὶ πρὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, διότι οὐδαμῶς μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκεψαμένου τὴν πόλιν Ρ. Lucas, ἐν ᾧ τόπῳ κειμένῳ ἔξω καὶ μακρὰν ἀμφοτέρων τῶν συνοικισμῶν ἀπέριπτον οἶτε Ἀμπεληνωῖται καὶ οἱ Στενιμαχῖται τὰ τοῖσπουρά των, ὅπερ βεβαίῳ καὶ ὁ Κ. Οἰκονόμος.

Ἄλλὰ καὶ τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ὀνόματα διαφόρων ὑπάρχοντος καὶ περὶ αὐτὴν τοποθεσιῶν οὐδενὸς βουλγαρικῶ ὑπάρχοντος μέχρις ἔσχάτων, οἷον: ἐν Στενιμάχῳ **Μαγμαρογούρνα** (ἐκ τοῦ **μάγμαρον** καὶ **γρώνη - γώρη - γούρνα** κατὰ τὸν Γ. Χατζηδάκιον ἢ ἐκ τοῦ λατινικοῦ, παλαιῶθεν τοῖς Ἑλλήσι κληροδοτηθέντος, **uipa** = κάληπ κατὰ τὸν Κοραῖν, τῇ ἀναπτύξει τοῦ φθόγγου γ, πρὸβλ. γνέθω-νήθω, γενέω-νεύω κτλ.) = πύελος, μικρὰ δεξαμενὴ ὕδατος, ὕδρια εἰς ἣν ῥεεῖ ἐκ κρουνῶν ὕδωρ καὶ συνεκδομικῶς οἱ κρουνοὶ τῆς κρήνης μετὰ τῆς πυέλου καὶ αὐτὴ ἡ κρήνη, **Μπαρτακλίμ** (ἐκ τοῦ **μπάρτακας - βάρταχος** καὶ **λίμνη**) = λίμνη βατραχῶν, τ.ἔ. πλήρης βατραχῶν, **Σκασμένη** (ἐκ τοῦ **σκάζω - σχάζω** = σχίζω, διαρρηγνυμὴ) = Πέτρα (= βράχος) διεσρηγμένη, ἐσχισμένη, ὅθεν καὶ **Σχιστὴ** καλεῖται, **Σκαφιδίτσια** (ἐκ τοῦ **σκάφη, σκαφιδιον - σκαφιδίκιον - σκαφιδίτσιον**) = σκαφίδια, **Μαυρολίμ** (ἐκ τοῦ Μαυρολίμνη) = τοῦ ποταμοῦ θέσις, ἐν ἣ τὰ ὕδατα σκιαζόμενα φαίνονται μέλανα, **Μάννα** = θέσις ἐν τῷ ποταμῷ, ἔξ ἧς ὡς ἔξ ἀποθήκης διανέμονται τὰ ὕδατα πρὸς κίνησιν τῶν ὑδρομυλῶν, τὸ ἀλλαχοῦ **Κεφαλάρι, Μεσοχώρα** (ἐκ τοῦ **μέση χώρα**, τ.ἔ. τὸ μέσον τῆς χώρας, τοῦ συνοικισμοῦ, τῆς πόλεως πρὸβλ. τὸ ἐν Μυστρᾷ τῆς Λακεδαιμόνος Βυζαντιακῶν **Μεσοχώρα** καὶ **Κάτωχώρα** (= ἔξω χώρα), ὀνόματα συνοικιῶν τοῦ Μυστρᾷ πρὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821), **Περίβολια** (ἐκ τοῦ **περίβολος** - περιβάλλω) = κήποι περιφρακτοί, Λάκος, συνοικία τοῦ Στενιμάχου, **Ἄιλαριά** (ἐκ τοῦ **ἀγελαργιά - ἀγελάρις - ἀγέλη**) = θέσις ἔξω τῆς πόλεως, ἐν ἣ ὁ ἀγελάρις (= βουκόλος) συνήθουζε καθ' ἑκάστην πρωΐαν τὰς τῆς πόλεως ἀγελάδας καὶ ἤγεν αὐτὰς εἰς τὴν πεδιάδα πρὸς βοσκήν· ἐν δὲ τῷ Ἀμπελήνῳ **Ὀχτος** ἢ **Νόχτος** (ἐκ τοῦ **ὄχθη** καὶ ἐκ τοῦ τὴν **ὄχθην - νόχτη - νόχτος**, πρὸβλ. τὴν Ἰακρον-Νίκαρος, τὴν Ἰον-Νίος, τὸν ὠμον-νῶμος κτλ.) = τὸ παρὰ τῇ ἐπιλή τοῦ ποταμοῦ ὄχθη μέρος, **Σούδα** (ἐκ τοῦ **εἰσόδος**) = στενὴ ὁδός, **Στραβή** (ἐκ τοῦ κληροδοτηθέντος ἡμῖν λατινικοῦ Strabus = ὁ μὴ εὐθύς, στρεβλός) = πέτρα (= βράχος) ἀνώμαλος· καὶ ἐν τῷ Τσηπροχωρίῳ **Καψίδα**

(ἐκ τοῦ **καῖσις-καίω**) = μέρος ἄνευ φυτείας, οἷονεὶ κεκαμμένον ὑπὸ τοῦ ἡλίου ὡς ἡ ἔρημος καὶ **Σαράντα βρούσις** = σαράντα πηγαί, καὶ αἱ πολλαχοῦ ὀνομασίαι θέσεων ἐκ τῶν παρεκκεμένων αὐταῖς παρεκκλησιῶν, οἷον **Ἄις - Ἡλιάς** = Ἅγιος Ἡλίας, **Ἄγιάννης** = Ἅγιος Ἰωάννης, **Ταξιάρχαι**, κτλ. πρὸς δὲ αἱ μεσαιωνικαὶ καὶ αἱ ἀπὸ τουρκοκρατίας ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, ἡ ἀμειγρῆς ἑλληνικὴ γλῶσσα ὑπαγομένη εἰς τὸ συγκρότημα τῶν βορείων Ἑλλήνων, οἷτινες τὰ μὲν ἄτονα φωνήεντα **ε** καὶ **ο** κωφοῦσιν μετατρέποντες εἰς **ι** καὶ **υ**, τὰ δὲ ἄτονα **ε** καὶ **ο** ὡς ἀποβάλλουσι¹, διασφύουσα πλείστας ἀρχαϊκὰς λέξεις μὴ ἀπαντώσας ἀλλαχοῦ πλὴν ἐνίων ἐν Φιλιππουπόλει ἕνεκα τῆς ἐπιμειγρῆς καὶ τῆς ἐκατέρωθεν ἀμοιβαίας μετουκείας (πρὸβλ. **μισαργός** ἐκ τοῦ **μισθοργός** = μισθάρνης, ὁ ἐπὶ μισθῷ ἐργαζόμενος, **νιαραγός** (νεαρόν - νερόν), ρεῖθρον τοῦ δρόμου, **παταριά** ἐκ τοῦ **πατάσσω** = ῥάπισμα, κόλαφος, **σοῦδα** ἐκ τοῦ **εἰσόδος** = στενὴ ὁδός, εἰσόδος, **εντρέε**, **γαζόλι** ἐκ τοῦ **γάδουλος** **γαδ** (ulus) - **γάδος** = ἡμίονος, **πικόρμικας** ἐκ τοῦ **ὑποκόρμιον**, = ξύλον ἐφ' οὗ ὡς ἐρείσματος τίθεται ὁ πρὸς κόψιν εἰς σχίζας κορμός κτλ.), τὰ ἄσματα, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα περὶ τὰς γεννήσεις, τοὺς γάμους καὶ τοὺς νεκροῦς, πάντα ἀνέκαθεν ἑλληνικὰ, μαρτυροῦσι τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν Στενιμαχιτῶν.

Ἐπιπλέον ἐν Στενιμάχῳ καὶ ἐπίσημοι Βυζαντιακαὶ ἱστορικαὶ οἰκογένειαι, πλὴν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐπιγραφῶν πλακῶν ἐγγεγραμμένου κατὰ παράδοσιν Βυζαντιακοῦ διακεφάλου ἀετοῦ, μαρτυρεῖται καὶ ἔξ ἀνευρεθέντος χρυσοῦ δακτυλίου, διαμέτρου 0,015 μετὰ τῆς κυκλοτεροῦς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῆς χρυσοῦς του ψηφίδος **Θεοδώρα Τορνικήνα** καὶ τοῦ μονογράμματος ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς NK². Ἡ οἰκογένεια δὲ τῶν Τορνικηνῶν μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων³ καὶ δὴ ὑπὸ τοῦ Ἐφραίμ ὁ Δημήτριος Τορνίκης ὡς **φύσιν ἀγαθός**, ὁπαδὸς Ἰωάννου Λούκα τοῦ Βατάτου. Ὁ ἔξελληνισμὸς δὲ μεμονωμένων τινῶν Βουλγάρων κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, κατελθόντων ἐκ τῶν πέριξ ἐπὶ τῆς Ροδόπης κομῶν, μεταξὺ καθαροῦ Ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος, ἀμειγρῶς καὶ πεπολιτισμένου ἀπ' αἰῶνων, ἐχομένου ἀπρὸς τοῦ τε ἐθνισμοῦ καὶ τῆς γλώσσης του, ὡς καὶ ἡ μοναδικὴ ἐπὶ τοῦ φρουρίου Σλαυοβουλγαρικῆ ἐπιγραφῆ πρὸς ἀνάμνησιν ὅτι τοῦτο κατελήφθη ποτὲ

¹) Γ. Ν. Χατζηδάκι, Einleitung in die Neugriechische Grammatik, ἐτ. 1892, σελ. 342.
²) Bulletin de la societé archéol. Bulgare, τόμ. VII, σελ. 152.
³) Ἴδε Ν. Γρηγοράν, I, 73, 18. Παχυμέρους, I, 483, 7. Ἐφραίμ μονάχου, I. Λούκας Βατάτης, 8510. 8433. 8740. 8747.

και ανεκαινοσθη υπο του τσαρου Ασεν II διαπιστουσιν αυτο τουτο τον γνησιον της πολεως ανεκαθεν Έλληνισμόν.

Όλος δ' ανιστόρητον ειναι, ως εκ των προειρημένων ιστορικων μαρτυριων εκφαινεται, το λεγόμενον υπο του ανιωτος εκ βουλγαρομανιας νοσοῦντος Chichcof, του συγχρόνου της Πλόβδηφ Βουλγαρου ιστοριογράφου¹, οτι εν τῷ μεσαιῳνι και ιδίαι από του 12ου μέχρι του 14ου αιῶνος η Στενίμαχος κατακειτο υπο Βουλγαρων, οτινες εξεφυγον επι τα περίξ ὄρη μετά την ἄλωσιν του φρουριου υπο των Τούρκων και οτι αι εκκλησιαι αυτης ησαν Βουλγαρικαι, ως ειπάζει εκ τε ἄλλων και εκ του οτι τῷ 1909 εὑρέθησαν εν τῷ κελλαρίῳ της εκκλησίας της Παναγίας της Φανερωμένης ἀπερομιμένα δύο εκκλησιαστικα Βουλγαρικα χειρόγραφα, ἄπερ εκ τε της γλώσσης και του τύπου ενίων γραμμάτων ἀνάγονται εις τον 14ον αιῶνα².

Ταυτα ως κινητά αντικείμενα και μη εις την εκκλησίαν, εν η λέγεται οτι εὑρέθησαν, η εις την Στενίμαχον ἀναφερόμενα οἰδεμیان ιστορικην σπουδαιότητα δια την ἐθνότητα της πόλεως ἐνέχουσι. Πιθανῶς περισυνελέγησαν βραδύτερον εις την εκκλησίαν μετ' ἄλλων ως εκκλησιαστικα βιβλία η ἀνεγράφησαν η μετεφράσθησαν εκ της Έλληνικης υπο τινος Έλληνος ιερέως βουλγαρομαθοῦς, ως συνήθως συνέβαινε χάριν των ὁμοδόξων Βουλγαρων, ἀφ' οἱτου ξεχειριστιανίσθησαν υπο του Έλληνικου του Βυζαντιου πατριαρχιου η και υπο τινος Βουλγαρου ιερέως ἑλληνομαθοῦς, διατελοῦντος εν τῇ ὑπηρεσίᾳ της Έλληνικης εκκλησίας: διότι οὐδαμῶς πρέπει να λησμονηται υπο των Βουλγαρων λογίων οτι μέχρι του εκκλησιαστικου από του Πατριαρχιου σχίσματος της Βουλγαρικης εκκλησίας (1872) και Βούλγαροι ιερεῖς υπηρέτουεν εν καθαρῶς Έλληνικαῖς εκκλησίαῖς ως δοθόδοξοι, χειροτονούμενοι υπο των ἑλλήνων μητροπολιτῶν, ὅπως και Έλληνες εν Βουλγαρικαῖς. Σήμερον εὑρίσκονται εν Βουλγαρικαῖς, Σερβικαῖς, Ρουμανικαῖς, Ρωσικαῖς και ἄλλων ἐθνῶν μοναῖς και εκκλησίαῖς φυλαττόμενα ως κόρη φθαλμοῦ παλαια Έλληνικα χειρόγραφα και βιβλια τίς όμως σφραγιστων δίσχυριζεται εκ τουτου οτι αυται ησαν ποτε Έλληνικαι και οι εν αυταις εκκλησιαζόμενοι Έλληνες;

Αλλά και τίς ἐγγυάται ἡμῖν οτι τα δύο Βουλγαρικα χειρόγραφα εὑρέθησαν πράγματι εν τῇ Έλληνικῇ εκκλησίᾳ μετά την κατάληψιν αυτης υπο των Βουλγαρων (1906) διαλαθόντα την προσοχήν των ἑλλήνων Στενιμαχιτῶν επι τοσοῦτους αιῶνας

¹) Chichcof, Plovdiv, ετ. 1926.

²) Chichcof, αὐτόθι, σελ. 381.

και δὲν ἐπεβλήθησαν ταυτα ἐπ' αυτων τουτων των Βουλγαρων, ὅπως φρενακισθῶσιν οι ἀφελεις κατα το ἐγκαινιασθεν ἡδη υπο τινων ἐγγραμμάτων Βουλγαρων σύστημα των διατροφῶν της ἀληθείας, των ὑποβολῶν, των μυθοπλαστιῶν και του ξεφανισμου παντός ἑλληνικου ἔθνους, ὅπου τουτο ὑπολαμβάνεται ἀναγκαιον, και πιστεύσωσιν οτι η παλαιότερα της Στενίμαχον εκκλησία κατα το **ράβδος εν γωνία** ητο Βουλγαρικη, ἄρα και ο μεσαιωνικός της πόλεως πληθυσμός και ο μεταγενέστερος Βουλγαρικός;

Δὲν εἶναι εἰσέτι ἔναυλος εις τα ὅτα των παροικούντων εν Ἱερουσαλήμ ο γενόμενος θόρονος περιπεσίου τινος ἀρχαίας Βουλγαρικης ἐπιγραφης, εὑρεθείσης τῷ 1905 ἐντός του ἀποκαλυφθέντος δῆθεν τάφου του ὑστάτου Βουλγαρου πατριαρχου εν Τυρνόβφ Εὐθυμίου εν τῷ νάρθηκι του ναου της μονῆς Βατοκόβου; Καὶ δὲν ἀπεδείχθη η ἐπιγραφή ἐκείνη περιτράνω νόθος και ὑποβολιμαία, ως διεκήρυξε δια του τύπου η μεταβάσα εις την μονήν πρὸς μελέτην αυτης ἐπιτροπεία εκ καθηγητῶν του πανεπιστημιου της Σόφιας, σεβομένων ἑαυτοῦς και την ἀλήθειαν, οτινες ὑποβαλόντες εις ἔλεγχον τοὺς μοναχοὺς ἀνεκάλυψαν τον βέβηλον ὑποβολέα, ὅστις ἠναγκάσθη να ὁμολογήσῃ την πρᾶξιν του;¹ Καὶ ὅμως ο της Πλόβδηφ ιστοριογράφος παραθέτει την ἐπιγραφὴν εν τῇ ιστορίᾳ του ως γνησίαν (!)², ὅπως παραστήσῃ και την Βυζαντιακὴν μονήν ως Βουλγαρικὴν.

Αλλά και τίς γινώσκων παιδίσθεν τὰς Έλληνικὰς εκκλησίας εν Φύλιππουπόλει, Στενίμαχῳ και ἀλλαχῶ του σημερινου Βουλγαρικου βασιλείου πρὸ της καταλήψεως αυτων υπο των Βουλγαρων και ἐπισκεπτόμενος σήμερον αυτὰς δὲν ἀναζητεῖ μάτην τὰς ἐπ' αυτων Έλληνικὰς ἐπιγραφὰς; Τουτίων αι μὲν ἐπι των ἁγίων εικόνων και των τοιχογραφιῶν ἀπαλειφθεῖσαι τεχνηέντως ἀντικατεστάθησαν δια βουλγαρικῶν ἀρχαιοτρόποις γραμμασιεν, αι δὲ ἐπι πλακῶν κυριορικαι ὄλεως ξεφρανίσθησαν, ὥστε νῦν αι εκκλησιαι φαίνονται εις τοὺς ἀδαιεις της ιστορίας των πόλεων οτι ἐκτίσθησαν υπο των Βουλγαρων.³

¹) Η ἐπιτροπεία ἀπετελεῖτο υπο του ἀρχαιολόγου Φίλφφ και του μεσαιωνοδίκου Ἰορδ. Ἰβανόφ, ὅστις ἀνεκάλυψε τάδε: «Ce qui concerne le tombeau découvert en 1905 et attribué au dernier Patriarche de Tirnovo Euthymios, nos fouilles et recherches ont donné un résultat négatif. L'inscription slave, qui était trouvée dans le tombeau en 1905 par sa paléographie ne peut remonter aucunement au moyen âge; c'est une fabrication récente, acte de patriotisme fervent. D'a leurs l'un des mystificateurs a avoué déjà sa faute». Bulletin de la société archéol. Bulg. Sophia, τόμ. II, ετ. 1911, σελ. 290.

²) Chichcof, αὐτόθι, σελ. 396.

³) Ἀξιοσημείωτος και ἀξιεπαινος ἐξαίρεσις του κανόνος τουτου παρα-

Βούλγαροι κάτοικοι ἐν Στενιμάχῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος δὲν ὑπῆρχον. Ὁ ἱερὺς Κ. Οἰκονόμος τῷ 1818 χαρακτηρίζει τὴν πόλιν ὡς Ἑλληνικὴν, ὑπολαμβάνων αὐτὴν Ἑλληνικὴν ἀποικίαν¹ ὁ δὲ Βούλγαρος γεωγράφος Φωτεινῶφ, ὅστις τοὺς Φίλιππουπόλεως καλεῖ Βουλγάρους ἐξελληνισθέντας, περὶ τῆς Στενιμάχου γράφει τῷ 1843 αὐτολεξεῖ τάδε: «Νοτίως τῆς Φίλιππουπόλεως (Φιλίππῆ) κεῖται ὁ Στενιμάχος, ὅστις κυριολεκτικῶς δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ Ἑλληνικὸς συνοικισμὸς, διότι ἐν αὐτῷ εἶναι δυνατὸν νὰ εὗρεθῇ Ἑλληνικὴ ἰθαγένεια».²

Οἱ Βούλγαροι ἀγορταὶ ἤρξαντο ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὴν Στενιμάχον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ μόνον εἰς τὸν νεώτερον συνοικισμὸν, τὸ Τσηπροχώριον, ὅπου ἔξω καὶ εὐάριθμοι Τούρκοι ἔχοντες δύο τζαμιά. Ἐκεῖ δ' ἔκτισαν, ὅτε ἐπληθύνθησαν ὀλίγον καὶ ἠθέλησαν ἢ ἱερὰ ἀκολουθία νὰ τελεῖται σλαβιστῶν, καὶ ἰδίαν ἐκκλησίαν, τὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῷ 1864 κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πλακῶς ἀνοθεν τῆς θύρας ἐπιγραφὴν, ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ὁποίας μικρὸν δωμάτιον ἐχρησίμευεν ὡς σχολεῖον τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως διὰ τὸν ἐλάχιστον ἀριθμὸν τῶν φοιτῶντων εἰς αὐτὸ Βουλγαροπαίδων. Μέχρι δὲ τῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπελευθερώσεως οἱ Βούλγαροι ἐν Στενιμάχῳ δὲν ὑπερέβαινον τὰς 500 ψυχάς. Ἐὰν ὁ Ἑλληνικὸς τῆς πόλεως πλη-

τηρεῖται ἐν τῇ ἐκβουλγαρισθείᾳ νῦν τελείως κομπολίει Ἀλβανὰς (= Ἀλβανῶν κόμη, Ἀρβανιτοχώρι) ἐν τῇ κυρίᾳ Βουλγαρίᾳ, τρία χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ μεγάλου Τυρνόβου, ἥτις ἐκτίσθη ἐπὶ τουρκοκρατίας κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ὑπὸ Ἑλλήνων μεταναστῶν ἐξ Ἠπείρου κυρίως, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς κόμης, διότι οἱ Ἠπειρωτῆται ἐλέγοντο ἄλλοτε ἐν Τουρκίᾳ καὶ Ἀρβανίται, ὡς γινώσκται τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης. Ἐν ταῖς πέντε Ἑλληνικαῖς ποτε ἐκκλησίαις ταύτης τῆς κομποπόλεως διατηροῦμεν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον καλῶς ἀπὸ τριῶν αἰῶνων διεφυλάχθησαν πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἵ τε ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τοιχογραφῶν καὶ αἱ κτιτορικαὶ καὶ αἱ ἐπιτάφια. Ἐκ τε τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν διασφραζομένων ἐνίων παλαιῶν οἰκιῶν ἢ κομποπόλεως αὐτῆ φείνεται ὅτι ἦνθει τῶν κατοίκων τῆς συναλλασσομένων ἐμπορικῶς πρὸς τὴν Βλαχίαν. Ἐν αὐτῇ διέτριβον καὶ οἱ Ἑλληνες μητροπολίται Τυρνόβου ἕνεκα τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος, ὃν ἡ κατοικία διατηρεῖται. Οἱ νῦν ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς κομποπόλεως ἔχουσι συνείδησιν τῆς καταγωγῆς των καὶ τινες λαλοῦντες εἰσέτι τὴν Ἑλληνικὴν, ὡς ἐπέισθημεν συνδιαλεχθέντες Ἑλληνιστῶν, ἐπικρατοῦσι δὲ παρ' αὐτοῖς κατὰ παράδοσιν Ἑλληνικὰ ὀνόματα τὸ πλεῖστον, οἷον Ἡρακλῆς, Παντελῆς, Παρασκευᾶς, Παρασκευῆ, Κυριακός, Κυριακῆ, Ζηνοβία κ.τ.λ. Ἐν Φίλιππουπόλει διετηρήθησαν αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ μόνον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου, παραχωρηθείσης τοῖς φραγσί Ρώσσοις μετὰ τὸν διεθνή πόλεμον. Περὶ τῶν ἐν Στενιμάχῳ θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

¹) Οἰκονόμου Κ. αὐτόθι, σελ. 51 § νά, ἴδε καὶ ἀνωτέρω § 2.

²) Fotinow, Obschts z zemleopisanie (= Γενικὴ γεωγραφία), Smyrna, ἔτ. 1843, σελ. 93.

θυσιός, καίπερ γεωργικὸς, δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ τουρκοκρατίας ν' αὐξηθῇ ὑπερβαίνων τὸν ἀριθμὸν τῶν δέκα χιλιάδων κατοίκων, τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὴν διηνεκὴ τῶν Στενιμαχιτῶν μετανάστευσιν εἰς ἄλλας πόλεις καὶ μάλιστα εἰς τὴν Φιλιππούπολιν πρὸς εὔρεσιν βελτίονος ἐργασίας καὶ δημιουργίαν εὐρύτερου μέλλοντος.

12. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν Ρώσσοιν (1878), ὁ ἑλληνικὸς τῆς πόλεως πληθυσμὸς, καίπερ κυριαρχῶν ἐν παντί, ἤρξατο διατελῶν στάσιμος ἢ ἐλαττούμενος ἀξαναομένου τοῦ Βουλγαρικοῦ ἀματωδῶς διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐκ τῶν ὁμοίων κωμῶν πολλῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ στρατωνισμοῦ ἐν τῇ πόλει τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου σιντάγματος τοῦ πεζικοῦ. Οὕτω κατὰ τὰς γενομένας βουλγαρικὰς στατιστικὰς¹ τῷ 1885 Ἑλληνες

Ἡ Στενιμάχος ἐπὶ βουλγαροκρατίας.

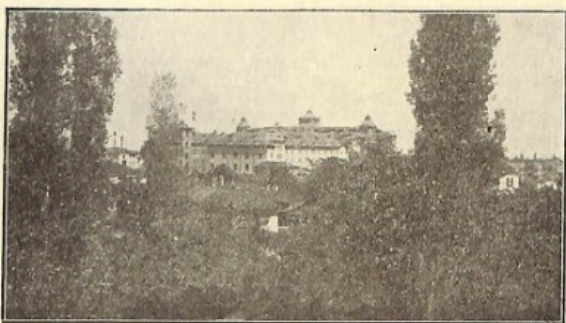
Ἡ Νέα Πόλις

ἦσαν 8583, Βούλγαροι δὲ 2506 τῷ 1888 Ἑλληνες 6834, Βούλγαροι 4584 τῷ 1893 Ἑλληνες 6149, Βούλγαροι 6071, Τούρκοι 687, Ἑβραῖοι 126, Ἀθίγγανοι 25 καὶ διαφόρων ἔθνοτήτων 31. Ἐν ταῖς τελευταῖαις ὁμοῦ ἀπογραφαῖς κατὰ τοὺς δισχυρισμοὺς αὐτῶν τῶν Στενιμαχιτῶν οἱ Βούλγαροι ἀπογραφεῖς ἐνέγραψαν εἰς τὰ ἀπογραφικὰ δελτία πολλοὺς τῶν ἀφελῶν καὶ ἀγραμμάτων Ἑλλήνων ὡς Βουλγάρους, ὥστε τὸ Βουλγαρικὸν τῆς πόλεως στοιχεῖον νὰ φέρηται ἰσόπαλον τῷ Ἑλληνικῷ. Τοῦτο δ' εἶναι ἀνεμφισβήτητον διότι οἱ Ἑλληνες μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν ἐν πάσῃ τῇ Βουλγαρίᾳ κίνημα τοῦ 1906 οὐδέποτε κατήλθον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 9000, κλειοψηφοῦντες τῶν Βουλγάρων μεθ' ὅλην τὴν αἰμορρα-

¹) Kyntschesw, αὐτόθι, σελ. 64.

γίαν, ἦν ὑφίσταντο διὰ τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἀλλοτῶν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νέας Βουλγαρίας, ὅπου παροικίαν ὄλην ἐδημιούργησαν καὶ διὰ τοῦ ἐκβουλγαρισμοῦ ἱκανῶν οἰκογενειῶν, ἐλθουσῶν εἰς ἐπιγαμίᾳς πρὸς Βουλγάρους.

Μετὰ τὸ 1906 ἤρξατο ἀθρόα ἡ μετανάστευσις τῶν Στενιμαχιτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἣτις ὑπερετάθη μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους (1913). Ἐκτοτε δ' ἤρξατο καὶ ὁ μοιραῖος ἐκβουλγαρισμὸς τῆς νέας γενεᾶς, ἄτε φοιτήσεως εἰς βουλγαρικὰ σχολεῖα¹ καταλυθέντων τῶν Ἑλληνικῶν μετὰ τῆς ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἀσθενεστέρων τὸν χαρακτῆρα πιεζομένων πολλαχῶς. Μετὰ τὴν ἀμοιβαίαν τῶν ἀλλοφύλων πληθυσμῶν μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος ἀνταλλαγὴν κατὰ τὴν συνθήκην τῆς Λωζάννης κατῆλθον ἀθρόοι

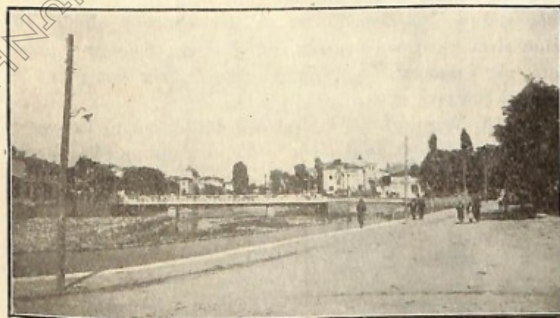
Τὸ κτίριον τοῦ Καπνικοῦ Συνεταιρισμοῦ Αἰσενονα Κρεποστ

εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ διαφυλάξαντες τὸν ἐθνισμὸν τῶν, δηλώσαντες προθυμίᾳς τὴν πρὸς μετανάστευσιν θέλησίν των εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν μεικτὴν Ἐπιτροπείαν καὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ Βουλγάρων μεταναστῶν προσεχομένων ἐκ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης. Σήμερον ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων ὀλίγοι εἶναι Ἕλληνες καὶ οὗτοι οὐχὶ ὑπάρχοσι Βούλγαροι, τῶν ἄλλων

¹) Πρὸς πίστωσιν τούτου μνημονεύω τὸν ἐκβουλγαρισμὸν Στενιμαχιτῶν συγγενῶν μου· τὰ τρία τέκνα τοῦ ἐκ μητρὸς ἐξαδέλφου μου Νικολάου Κόσγα, πατρὸθεν καὶ μητρὸθεν Ἕλληνοσ ὄντος, ὅς καὶ τῆς συζύγου του Ἑλληνίδος, ἐκπαυθέντα ἐν Βουλγαρικοῖς σχολείοις μετὰ τὸ 1906 οὐ μόνον ἀπέβαλον τελείως τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τελείως Βουλγαρικὰ αἰσθήματα ἔχουσι, τοῦ ἐνὸς ὄντος δικηγόρου καὶ τοῦ ἑτέρου Βουλγαρίδος διδασκαλίου. Ὡσαύτως ἐκ τῶν ἐξαδέλφων μου μητρὸθεν, τέκνον τοῦ I Μάρδα ἀμπελοφυτοῦ, ἀπομεινάντων ὄρφανῶν πατρὸς καὶ μητρὸς, οἱ δύο εἰσαχθέντες εἰς τὸ ἐν Φιλιππουπόλει Βουλγαρικὸν ὄρφανοτροφεῖον ἐκβουλγαρίσθησαν τελείως.

ἀφομοιωθέντων πρὸς τοὺς συνοίκους Βουλγάρους, ἡ δὲ πόλις προσέλαβε τελείως πλέον ὄψιν βουλγαρικὴν. Κατὰ τοὺς δημοτικούς καταλόγους τοῦ 1926 ἐκ τῶν 17430 κατοίκων 986 ἦσαν Ἕλληνες, ὧν οἱ πλείστοι ἔκτοτε κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ λοιποὶ Βούλγαροι πλὴν 324 Ἀθηγγάνων, 316 Τούρκων καὶ 120 Ἰουδαίων.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1927 ὑπερέβη τὰς 18000, ἀσχολουμένων τῶν κατοίκων ὡς καὶ πρότερον εἰς τὴν γεωργίαν, ἀμπελοφυγίαν, οἰνοποιίαν, καπνοφυτεῖαν καὶ βομβυκοτροφίαν. Νομίζω ὅμως ὅτι ἡ πόλις εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκθρέψῃ τοσοῦτον ἀριθμὸν κατοίκων, στερουμένη ἐπαρκῶν καλλιεργησίμων γαιῶν, ἐὰν μὴ γίνωσι καὶ βιομηχα-

Ἡ μεταξὺ Στενιμάχου καὶ Ἀμπελήνου οὐδρᾶ γέφυρα

νικαὶ ἐγκαταστάσεις χρησιμοποιουμένον καταλλήλως τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ ὑδροφόρου ποταμοῦ ρεύματος. Ἡ κυβέρνησις προβλέπουσα τοῦτο ὑπεστήριξε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη δι' ἑκατοντάδος ἑκατομμυρίων λεβίων τὸν αὐτόθι συνεταιρισμὸν Αἰσενονα Κρεποστ, ἰδρυθέντα τῷ 1919, παρ' οὗ ἀνεμένοντο πολλὰ τὰ ὠφέλιμα ὑπὲρ τῆς παραγωγῆς καὶ βιομηχανίας. Δυστυχῶς ὅμως ἄφρων καὶ σπάταλος διοίκησις ἤγαγεν αὐτὸν εἰς χρεωκοπίαν. Ὅπωςδὴποτε ὁ χρόνος θὰ δεῖξῃ κατὰ πόσον ἡ πόλις εἶναι δυνατὸν νὰ προαχθῇ βιομηχανικῶς.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ πόλις ἐπεξετάθη πρὸς τὴν πεδιάδα ἐκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ ἀνεγερθεῖσάν πολλῶν οἰκοδομῶν. Ὀλιγοψηθέντων τῶν παλαιῶν συνοικισμῶν Στενιμάχου καὶ Ἀμπελήνου, τὸ Τσιπραχώριον ἐξωραίσθη καὶ ἔλαβεν ὄψιν εὐρωπαϊκῆς πόλεως καὶ ἐν αὐτῷ ἐκτίσθησαν, πλὴν ἄλλων ὠραίων οἰκοδομῶν, καὶ αἱ μεγάλαι ἐγκαταστάσεις τοῦ προμηθηνο-

θέντος συνεταιρισμού. Αί ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ μεταξὺ Ἀμπελῆνου καὶ Στενιμάχου, συνδεομένων δι' ὄραίας σιδηρᾶς γεφύρας, ἐτοιχίσθησαν καὶ οὕτως ἀπηλλάγησαν πολλὰ συνοικία ἀπὸ βλαβῶν, ὡς προὔξεναι ὁ πλημμυρῶν ἐκάστοτε ποταμός. Ἡ ὕδρευσις τῆς πόλεως γίνεται δι' ὑδραγωγείου ἀπὸ τῆς διανοῦς καὶ ἀφθόνου πηγῆς παρὰ τῷ Κλουβίῳ, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν ἄνω τῆς μονῆς Βατοκόβου ἐπὶ τῆς Ροδόπης. Ἡ πόλις εἶναι ἔδρα εἰρηνοδικείου καὶ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας. Ἔχει στρατιωτικὴν λέσχην, πραγματικὸν γυμνάσιον μεικτόν, προγυμνάσιον καὶ ὀκτὼ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἐν αὐτῇ λειτουργοῦσιν ἱκανοὶ ὑδρόμυλοι, καπνοεργοστάσια καὶ σησαμελαιοποιεῖα. Καθ' ἐκάστην Πέμπτην γίνεται ἀγορὰ (παζάρι), ὅποτε κατέρχονται οἱ ἐκ τῶν πέριξ τῆς πόλεως κομῶν χωρικοὶ κομίζοντες τὰ προϊόντα των πρὸς πώλησιν καὶ ἀγοράζοντες τὰ ἀναγκαίουντα αὐτοῖς. Τὸ κλίμα εἶναι ξηρὸν καὶ ὑγιεινὸν καὶ τὸ θέρος εὐάρεστον, ἰδίως κατὰ τὰς ἔσπερινὰς ὥρας, ὅποτε πνέει ἐκ τῆς διασφάγος ἡ δροσερὰ ἔσπερινὴ αἴρα (βετσέρνικος) ¹.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Στενιμάχου καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῆς.

Ἀθανάσιος Ἐπιτρόπου

Μεταξὺ τῶν ἡρώων ἐκείνων μνημονεῦται ὁ Ἄθαν. Ἐπιτρόπου, Κων. Καρπούζης, Παν. Πεντοβέλης, Ἀργύρ. Λαγαρίας, Μανώλης Κεοσετζής, Φίλιπ. Πλιάτσικον, Μιχ. Χατζή-Μαργαρίτης, Βλασ. Ζίρτης, Λάμπρ. Μπέτσα, Κωνστ. Καρακάσης, Γεώργ. Ἀράτο-

¹) Βετσέρνικος ἡ λ. Βουλγαρικὴ ἐκ τοῦ vetscher=ἑσπέρα, vetschernik=ἑσπερινός, τ. ἔ. ὁ ἑσπερινός ἀήρ, αἴρα.

γλου, Τσακίρης, Καλαμάντης καὶ ἄλλοι, οἵτινες κατέλιπον παρὰ τοῖς Κρησὶν ἀνεξαιλίπτους ἀναμνήσεις ἀνδρείας, τόλμης καὶ αὐτοθυσίας. Τοῦ ἡρώισμοῦ τῶν Στενιμαχιτῶν τούτων εὐφημὸν μνεῖαν ποιεῖται καὶ τὸ ἔγγραφον εὐχαριστήριον τῆς ἐν Ἀθήναις κεντρικῆς τῶν Κρητῶν ἐπιτροπείας ¹, τὸ ἀπευθυνθὲν τῇ 1 Ἰουλίου, 1896, τ. ἔ. τριάκοντα ἔτη βραδύτερον, πρὸς τοὺς Στενιμαχίτας, οἵτινες ἀπέστειλαν διὰ τοῦ μακαρίτου νῦν Βλ. Σκορδέλη ἐκ τῶν

Ὁ Ἐπλοκοπος Κίτζος Νικ. Λοβας ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μακεδονίᾳ τὸ 1878 (σε. 38)

γλίσχρων των πόρων δύο χιλιάδας χρυσᾶς δραχμᾶς πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἱεροῦ τῶν Κρητῶν ἀγῶνος κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ, κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν των. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔγγραφον, ὅπερ φέρει τὰς ὑπογραφὰς τῶν Κρητῶν Μ. Ρενιέρη, διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, Γ. Νικολαΐδου, Ἄντ. Ρικιάκη, Ι. Λυμπρίτου καὶ Χ. Παπαδάκη, ἔχει κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν ὧδε:

¹) Τὸ ἔγγραφον φυλάσσεται παρὰ τῷ κ. Β. Παπαθεοφίλῳ.

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Ἰουλίου 1896

Πρὸς τοὺς φιλοπάτριδας Στενημαχίτας
τοὺς συνδραμόντας τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Μετ' ἀνεκφράστου συγκινήσεως ἐλάβομεν τὴν ἐξ ἑκατὸν
εἰκοσαεξαράκιων πρώτην ὑμῶν προσφορὰν ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ
ἀγῶνος διὰ τοῦ ἡμετέρου συμπολίτου κ. Βλασίου Σκορδέλη.

Ἐνορῶντες εἰς τὴν γενναίαν ταύτην δωρεὰν ὑμῶν καρδίαν
μεγάλην καὶ εὐγενῆ, ψυχὴν δὲ ἐνθουσιώσαν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου
τοῦ ἔθνους, ἀναμνησκόμεθα μὲ ἱερὸν ὄγος τοὺς τεσσαράκοντα
ἐκείνους ἐδοταλεῖς καὶ μεγαλοψύχους Στενημαχίτας, οἵτινες πρὸ
τριακοντα ἐνιαυτῶν εἶχον προτάξει τὰ εὐρέα αὐτῶν στήθρα εἰς
τὰ αἰμοσταγῆ τῆς μαρτυρικῆς μεγαλονήσου πεδία κατὰ τῶν
σφαιρῶν τῶν προαιωνίαν ἐχθρῶν τοῦ πολυπαθοῦς ἡμῶν Γένους.
Καὶ σήμερον διὰ τῆς γενναιοδορίας ὑμῶν ταύτης διατρανοῦτε
ὅτι ἡ παρούσα γενεὰ εἶναι ἀνταξία ἐκείνης.

Ἄν εὐρίσκωμεν λέξεις ἱκανὰς νὰ δηλώσωμεν ὑμῖν τὰς
εὐχαριστίας καὶ τὴν ἀπειρον ἐγνωμοσύνην ἡμῶν ἐν ὀνόματι τῶν
ἀγωνιζομένων ἀδελφῶν μας Κρητῶν.

Σὰς παρακαλοῦμεν λοιπὸν νὰ δεχθῆτε τοὺς ἀδελφικούς
ἀσπασμούς ἐκείνων, οἵτινες ἐργάζονται ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς
πολυστενάτου γῆς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας τοσοῦτον ἐνθουσιωδῶς
διεδίσατε τὸν εὐγενῆ ὄβηλόν Σας.

ὑπογραφαὶ **Μ. Ρενίτης**
Γ. Νικολαΐδης

Α. Ρικάκης
Γ. Λμπρέτης
Χ. Παπαδάκης

Τὰ δοθέντα εἰς τινὰς τούτων ὑπὸ τοῦ δπλαρχηγοῦ καὶ
Ἑλληνοσ ἀξιωματικοῦ Ζυμβρακάκη, ὕψ' ὄν ἠγωνίσθησαν, πιστο-
ποιητικὰ συμμετοχῆς τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος, ἕξ ὧν ἀνέγνωμεν τὰ
τοῦ Καρπούζη, Λαγαρίου καὶ Ἐπιτρόπου, ἦσαν πλήρη ἐγκω-
μίων περὶ τῆς ἐπιδειχθείσης ὑπ' αὐτῶν περαιοχίας καὶ ἀνδρείας.

Ἐπὶ τοῦ αὐτονομικοῦ καθεστώτος τῆς βορείου Θράκης,
τ. ἔ. τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1878—1886) τιμὴν καὶ καθῆκον

ἐνόμιζον νὰ ὑπηρετή-
σωσιν ἐθελονταὶ στρα-
τιῶται ἐν τῇ Ἑλλάδι
καὶ συνέθη ὀλόκληρον
εὐχρονικὸν τάγμα ν' ἀπο-
τελεῖται ἐκ Στενημαχιτῶν
καὶ ἄλλων Θρακῶν, ὅπερ
διεκόθη κατὰ τὴν ἐξόν-
τώσιν τῆς ἐν Πελοπον-
νήσῳ ληστείας διὰ τὴν
εἰς τὸ καθῆκον ἀφοσίω-
σιν καὶ τὴν σιδηρὰν περ-
αιοχίαν. Ὁ γενναῖος
συνταγματάρχης Μπαϊ-
ρακάκης, διοικητὴς τοῦ
τάγματός των καὶ εἶτα
ἀρχιστυνόμενος Ἀθηνῶν,
πολλὰκις ἐπέξε τὸ ἐγκω-
μιον τῶν Στενημα-
χιτῶν στρατιωτῶν του
πρὸς τὸν χαράσσοντα
τὰς γραμμάς ταύτας.

Κωνστ. Καρπούζης

Κατὰ τὸν ἀτυχῆ Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897 περὶ τοὺς
300 ἑφεδροι καὶ ἐθελονταὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἐφεδρου
ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ διδάκτορος τῆς νομικῆς
Μιχαὴλ Γκιάνιογλου κατῆλθον καὶ συνεπολέμησαν εἰς τὰ Θεσσα-
λικὰ πεδία. Ἐπέστρεψαν δὲ μετ' ὀλίγον θλιβόμενοι, ὅτι δὲν
κατώρθωσαν νὰ ἐπιτελέσωσιν, ὡς ἐπεθύμουν, τὸ πρὸς τὴν πατρίδα
ἱερὸν των καθῆκον· ἀλλ' οἱ δεσμοὶ αὐτῶν μετὰ τῆς ἐλευθέρας
Ἑλλάδος συνεσφίχθησαν ἔτι μᾶλλον χωρὶς ν' ἀποβάλλωσι τὸ
θάρος ἐκ τῆς γενομένης συμφορᾶς¹ Κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς
πολέμους οὐδεὶς στρατεύσιμος, Ἑλληὴν πολίτης ἐκώφευσεν εἰς
τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. Ἐκ τῶν ἀποθανόντων ἐν τῷ πεδίῳ

¹ Ἴδε καὶ Ν. Καζάζη, Ὁ Ἑλλητισμὸς ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ
Αἴμου κτλ. σελ. 137—143.

τῶν μαχῶν μνημονευτέος ὁ ἐνθουσιώδης, καὶ φέρεται νεανίας Σ. Παπαθεοφίλου, διδάτωρ τῆς νομικῆς καὶ ἑφεδρος ἀνθυπολογαγός, ὅστις πρότερον διακόψας τὰς σπουδὰς του μετέβη ὡς ἐθελοντῆς διδάσκαλος εἰς Μακεδονίαν, ὅπου ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας προσήνεγκε διὰ τῆς βουλγαρομαθείας του καὶ τοῦ θάρρους εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα.

Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Στενίμαχον μέχρι τῆς λήξεως τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἠσθάνετο ὅτι εὑρίσκετο ἐν Ἑλληνικῇ καθαρῶς

Μιχαὴλ Γιάννογλου (σελ. 41)

πόλει ἐν ἑλληνικῷ περιβάλλοντι. Τὰ πάντα ἦσαν ἑλληνικά ἐκκλησία, σχολεῖα, ἐργαστήρια, γλῶσσα, χοροί, ἕσματα, ἦθη καὶ ἔθιμα. Τὰ δημόσια σχολεῖα ἤρξαντο λειτουργοῦντα ὀλίγω πρότερον τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, τῶν Στενιμαχιτῶν μανθανόντων ἐν τοῖς προτοῦ χρόνοις τὰ συνήθη τότε γράμματα παρὰ τοῖς μοναχοῖς τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσσης, παρὰ διδασκάλους κατ' οἶκον ἐπὶ ἰδίᾳ ἀμοιβῇ καὶ ἐν τῇ κεντρικῇ σχολῇ τῆς παρακειμένης Φίλιππουπόλεως. Τῶν πρὸ τῆς ἰδρύσεως σχολεῖων

κατ' οἶκον διδασκάλων μνημονεύονται ὁ Ἰωάννης Φούντας, ὁ ἐκ Μελενίκου Δημήτριος Καλαμβακίδης (1833) καὶ ὁ Ἰωάννης Λαλίδης. Τὸ πρῶτον δημόσιον ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον ἰδρύθη τῷ 1843 παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Μαρίνης ἐν Στενιμάχῳ τῇ γενναίᾳ ἀρωγῇ ἐκ δέκα χιλιάδων γροσσίων τοῦ ἐν Κισνοβίῳ τῆς Ρωσσίας ἐμπορευομένου Στενιμαχίτου Ἀποστόλου Μουζεβίρη.

Τοῦτο ἤρξατο λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1844 προσκληθέντος τοῦ διδασκάλου Θεοδώρου Σταίνου, Σφοδραλίτου. Ἐπειδὴ δὲ τῶν εἰς αὐτὸ προσελθόντων παιδῶν οὐκ ἦσαν οἱ ἀπείριστοι, ἦσαν κάτοχοι παιδείας τινός, ἄτε κατ' οἶκον διδασκόμενοι, τὸ σχολεῖον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς σχεδὸν τῆς συστάσεώς του πλὴν τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ τμήματος συμπεριέλαβε καὶ Ἑλληνικόν, ἐν ᾧ ἐδιδάσκετο καὶ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Τοῦτου ἕνεκα προσελήφθησαν καὶ βοηθοὶ τοῦ κυρίως διδασκάλου. Τῷ 1848 διορίσθη διευθυντῆς ὁ ἐκ Περιστερᾶς Κωνσταντῖνος Σαϊτίδης, ὅστις πρῶτος διοργάνωσε τὸ σχολεῖον μεθοδικώτερον καὶ οἱ εἴχημοι καρποὶ τῆς τε διδασκαλίας καὶ διοικήσεώς του κατεδείχθησαν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ.¹ Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις ἀνήγαγε τὸ σχολεῖον εἰς περιωπὴν, συνέτεινεν εἰς τὴν σύστασιν καὶ ἄλλων σχολεῖων καὶ ἄλλως ἔθνωφελῶς ἔδρασεν ἐν Στενιμάχῳ, ἦτο ὁ ἐνθουσιώδης καὶ φιλόπατρις Στενιμαχιτῆς

Στέφανος Παπαθεοφίλου
φρονεθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Κιλίκις τοῦ 1913

¹ Διὰ περὶ συστάσεως τοῦ πρῶτου δημοσίου σχολεῖου εἰδήσεις αὐταὶ στηρίζονται κυρίως ἐπὶ χειρογράφου ἐκθέσεως, ἐπιγραφομένης «εἰσαγωγή εἰς τὰ πρακτικὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολεῖου Στενιμάχου», συντεθειμένης ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ σχολεῖου Ἀριστείδου Γ. Σχορδέλη ἐν ἔτει 1851 ἐν Στενιμάχῳ. Ἡ ἐκθεσις καταλαμβάνουσα τὰς πρῶτας σελίδας τεύχους ἰκανῶς

Βλάσιος Γ. Σκορδέλης, τελειόφοιτος τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς τοῦ πανεπιστημίου σχολῆς, διευθύνων τὸ σχολεῖον, κεντρικὸν πλὴν, ἀπὸ τοῦ 1858 μέχρι τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς διευθύνσεως τῆς ἐν Φιλίππουπόλει Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς τῷ 1863.

Ἐν ἔτει 1872-73 ἐλειτούργουν ἐν Στενιμάχῳ: 1) Ἑλληνικὴ σχολὴ τετρατάξιος ἀρρένων ἔχουσα τὸ πρόγραμμα μαθημάτων τῆς ἐν Φιλίππουπόλει Ἑλληνικῆς κεντρικῆς σχολῆς μετὰ μαθητῶν 51 καὶ τριῶν διδασκάλων, ἦτοι Ἄθαν. Ἐπιτρόπου διευθυντοῦ, Ἐμ. Σαζίνη ἑλληνοδιδασκάλου καὶ Σακίρ-ἐφένδη διὰ τὰ Τουρκικά. 2) Ἀλληλοδιδασκικὴ ἰδίως Στενιμάχου μετὰ μαθητῶν 232 καὶ δύο διδασκάλων, ἦτοι Χρυσ. Ἀθανασίου διευθυντοῦ καὶ Γ. Θεοδορίδου βοηθοῦ. 3) Ἀλληλοδιδασκικὴ Ἀμπελήνου μετὰ μαθητῶν 250 καὶ δυο διδασκάλων, ἦτοι Μ. Ἀντωνιάδου διευθυντοῦ καὶ Ν. Μάρδα βοηθοῦ. 4) Παρθενωγεῖον μετὰ μαθητριῶν 173 καὶ δύο διδασκαλισσῶν, ἦτοι Θ. Οὐζούνουλου διευθυντριάς καὶ Αἰτ. Κωνσταντίνου βοηθοῦ. 5) Παρθενωγεῖον Ἀμπελήνου μετὰ μαθητριῶν 45 ὑπὸ τὸν διδάσκαλον Β. Βαλασούραν καὶ 6) σχολεῖον Τηπηροχωρίου μετὰ μαθητῶν 65 ὑπὸ τὸν διδάσκαλον Χ. Κοσμᾶν. Κατὰ ταῦτα εἰς τὰ ἔξ ταῦτα σχολεῖα μετὰ 11 διδασκάλων ἐφοίτων μαθηταὶ 816 στεγαζόμενοι εἰς ἴδια κοινοτικά κτίρια ἢ δὲ ἐτησίᾳ δαπάνῃ ἀνήρχετο εἰς 270 ὀθωμανικὰς λίρας καλυπτομένη διὰ συνδρομῶν καὶ μονίμων τινῶν εἰσοδημάτων χορηγούσης ἐκκλησιαστικῆς

πολυφύλλου, δεδεμένον ἐν εἴδει βιβλίου, οὗ ἡ τέχνη νῦν μοι εἶναι ἀγνωστος, εὑρέθη ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ αἰδίου Μουσαίου, Στενιμαχίτου, διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας, πρόην καθηγητοῦ ἐν τοῖς Ζατιφείοις τῆς Φιλίππουπόλεως διδασκαλείς καὶ εἰτα μέχρι τοῦ δευτέρου Βαλκανικοῦ πολέμου προξενικοῦ τῆς Ἑλλάδος πρόξενος ἐν τῇ πατρίδι του. Ἐν τῷ τεύχε, ὅπερ περιήλθεν εἰς χεῖράς μου μετὰ τῆς θανάτου τοῦ Μουσαίου, παραρωρηθὲν μοι πρὸς ἀνάγνωσιν ὑπὸ τοῦ Φιλίππουπολίτου δικηγόρου κ. Ἀλεξάνδρου Περέφ, λαβόντος αὐτὸ ἐπὶ ἐπιτροπῇ παρὰ τοῦ ὁμογενοῦς ἐν Στενιμάχῳ φαρμακοποιοῦ κ. Ἄθαν. Λεμονίδου, μετὰ τὴν *Εἰσαγωγὴν*, ἐν ἣ ἐξιστορεῖται ἐπιτροχάδην, καὶ οὐχὶ πολὺ ἀμερολήπτως ἢ κατάστασις τῶν σχολείων τῆς Στενιμάχου μέχρι 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1851 καὶ ἐν παρέρῳ λέγονται τινα ἐν ἀρχῇ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς Φιλίππουπόλεως, ὧν πολλὰ ἀνακριβῆ, ἐφέρετο ἀντιγεγραμμένη διὰ χεῖρός τοῦ Μουσαίου ἢ τοῦ Γάλλου L. Petit μελέτη περὶ τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Πετρισονιτίσεως ἢ Βατοκόβου γαλλιστὶ καὶ τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς μεθρημηνυμένον ἐν τῇ ἀπλοελληνικῇ. Αὕτη ἡ περὶ τῶν σχολείων τῆς Στενιμάχου ἔκθεσις ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς «Θρακικοῖς» Ἀθηνῶν (τόμ. I, σελ. 350-362 ἔτ. 1928) κατ' ἀντίγραφον ἀποσταλὲν, ὡς σημειοῦται, πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Μουσαίου εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀνδρεάδην καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Βλάσιον Γ. Σκορδέλην πρὶν ἢ μεταθῆ εἰς Ἀθήνας πρὸς φοίτησιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

κελεύσει καὶ τῆς Σταυροπηγιακῆς τοῦ Βατοκόβου (Πετρισονιτίσεως) μονῆς ἐτησίως 60 ὀθωμανικὰς λίρας. Ὅλαι δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἦσαν 1697¹.

Κατὰ τὴν κατάλειψιν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος τῷ 1906 ἐλειτούργουν ἡ Ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολὴ, τετρατάξιος, ἐν τῇ ἰδίῳ Στενιμάχῳ, κειμένη ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Ταξιαρχῶν.

Ἐξατάξιον παρθενωγεῖον κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως ἐν τῇ συνοικίᾳ Κήπου παρὰ τῇ γεφύρᾳ μετὰ πέντε διδασκαλισσῶν τετρατάξιος δημοτικὴ σχολὴ ἐν Στενιμάχῳ μετὰ τεσσάρων διδασκάλων τετρατάξιος δημοτικὴ σχολὴ ἐν Ἀμπελήνῳ μετὰ τεσσάρων διδασκάλων τετρατάξιος δημοτικὴ σχολὴ ἐν Τηπηροχωρίῳ μετὰ δύο διδασκάλων, καταλυθεῖσα ἅμα τῇ καταλήψει ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἐν τῇ αὐτῇ οὐ ἐλειτούργει καὶ τρία νηπιαγωγεῖα, ἀνὰ ἐν ἐν ἐκάστη συνοικίᾳ μετὰ νηπιαγωγοῦ καὶ βοηθοῦ ἕκαστον. Εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐφοίτων περὶ τοὺς 1200 παῖδες ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Πάντα δὲ συντηροῦντο κανονικῶς ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Στενιμάχου διὰ προαιρετικῶν συνδρομῶν, δωρεῶν, κληροδοτημάτων, τῶν ἐσόδων τῶν κοινοτικῶν κτημάτων, τῆς ἐκ διακοσίων ὀθωμανικῶν λιρῶν ἐτησίως ἐπιχορηγήσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑαυτοῦ Στενιμαχίτου Γ. Χρυσοβέργη καὶ τῆς ἀρωγῆς τῆς μονῆς τῆς Πετρισονιτίσεως, ὅτε ἀνῆκεν ἀκόμη εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Ἡ πρὸς συντήρησιν δὲ τῶν σχολείων ἐτησίᾳ δαπάνη ὑπολογίζεται ὅτι ἀνήρχετο εἰς τὰς 25 χιλιάδας χρυσῶν φράγκων.

Ἡ πρὸς τὰ γράμματα δὲ καὶ τὰς ἐπιστήμας κλίσις τῶν Στενιμαχίτων μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπιστημόνων, σπουδασάντων ἐν Ἀθήναις ἢ ἐν Εὐρώπῃ. Οὗτοι δὲ εἶναι φιλόλογοι, μαθηματικοί, ἱατροί, νομικοί, γεωπόνοι, μηχανικοί, στρατιωτικοί. Τούτων μνημονεῖται ὁ ἀείμνηστος ἐνθουσιώδης

Ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Ταξιαρχῶν Ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολὴ Στενιμάχου

¹ Βλ. Σκορδέλλη, ὁ ἐν Φιλίππουπόλει Ἑλληνικὸς ἀλλογος τῶν φιλοσόφων. Ἐκθεσις πεπραγμένων 1872-73, Κωνσταντινούπολις, ἔτ. 1874, σελ. 37-38.

Βλάσιος Σκορδέλης, φιλόλογος και παιδαγωγός, ὁ Χρήστος Τσουντας, ὁ περιώνυμος ἀρχαιολόγος, καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου, καὶ ὁ Κ. Δημητριάδης, ὁ περιώνυμος γλύπτης ἐν Παρισίοις, ὁ τιμὼν τὸ ἑλληνικὸν ἐν Εὐρώπῃ ὄνομα ὡς καλλιτέχνης. Πλεῖστοι δ' ἦσαν οἱ τὰς γυμνασιακὰς τῶν σπουδᾶς περᾶντες ἐν τοῖς Ζαριφείοις τῆς Φιλιππουπόλεως διδασκαλείοις. Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων τῶν πάντες οἱ ἐν αὐτοῖς διδάσκοντες ἀμφοτέρων τῶν φύλων ἦσαν Στενιμαχίται ἀπόφοιτοι τῶν Ζαριφείων διδασκαλείων οἱ πλεῖστοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐνθουσιώδης ποιητὴς Σωτήριος Τσηρίδης, ἐμπλεὺς πατριωτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ οἴστρου.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Στενιμάχου.

14. Ὁ χριστιανικὸς τῆς Στενιμάχου Ἑλληνισμὸς κατεδεικνύετο καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐκκλησιῶν καὶ παρεκκλησιῶν, ὡσπερ ἐν τοῖς καθαρώς ἑλληνικοῖς τόποις καὶ νήσοις. Αὐταὶ ἀνεκτίσθησαν τὸ πλεῖστον ἐπὶ παλαιότερον μεσαιωνικῶν, τ. ἔ. βυζαντιανῶν, καὶ εἶχον ἐπὶ τε τῶν τοιχογραφιῶν καὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς, οὐδεμίαν δὲ Βουλγαρικὴν. Ὁ Dumont, ἐπισκεψάμενος τὴν Στενιμάχον κατὰ τὰς ἀρχαιολογικὰς του ἀνὰ τὴν Θράκην ἐκδρομὰς τῶν προτελευταίων δεκαδῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀριθμεῖ 48 ἐκκλησίας καὶ παρεκλήσια.¹ Τινὰ τούτων τῶν παρεκκλησιῶν εἰκάζεται ὅτι ἐκτίσθησαν ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ναύσκων ἢ βομῶν. Οὕτω λχ. τὸ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς βουνοῦ ὕπερθεν τῆς κυρίως Στενιμάχου παρεκλήσιον τοῦ (προφήτου) Ἡλίου ἐκτίσθη ἀναμφιβόλως ἐπὶ τῆς θέσεως ναύσκου τοῦ Φοῖβου Ἀπόλλωνος,

Βλάσιος Γ. Σκορδέλης

δηλαδὴ τοῦ θεοῦ Ἡλίου, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ἐκεῖ μαρμαρίνου βομοῦ, ἀφιερωμένου κατὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα Κενδρειασινόν Σωτήρα.¹ Τοῦτο δ' εὐεξήγητον διότι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ παραλαβόντες πολλὰ ἐκ τῆς λατρείας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μετέτρεψαν καὶ τὸν θεὸν Ἡλίον εἰς τὸν προφήτην

Ἡλίαν, ὀφθαλμοφανῶς τὸ μὲν ἕνεκα τῆς συμπτώσεως τῶν ὀνομάτων **Ἡλιος-Ἡλίας** καὶ ἰδίως ἐν τῇ γενικῇ πτώσει **Ἡλίου-Ἡλίον**, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναλήψεως τοῦ προφήτου κατὰ τὴν παλαιὰν διαθήκην. Ὅθεν καὶ οἱ εἰκονογράφοι παριστώσι τὸν προφήτην ἐποχούμενον τεθρίπτου ἄρματος ἀνὰ τὸν αἰθέρα, ὡς ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν.² Ἐκ τούτου οἱ τοῦ Ἀπόλλωνος ναοὶ καὶ βομοί, οἵτινες ἰδρύνοντο συνήθως ἐπὶ τῶν βουνῶν καὶ ὑψηλῶν μερῶν, μετετράπησαν εἰς παρεκλήσια τοῦ προφήτου Ἡλίου (**Ἁῖς-Ἡλίας**). Πολλὰ τῆς Ροδόπης κορυφαὶ μετὰ ἢ ἄνευ παρεκκλησιῶν φέρουσι καὶ νῦν ἀκόμη τὸ ὄνομα Ἁγίος Ἡλίας.³

Αἱ νῦν ἐκκλησίαι τῆς πόλεως εἶναι ἐν μὲν τῇ κυρίως Στενιμάχου:

α) **Ἡ τοῦ ἁγίου Βασιλείου**, ἀποτεφρωθεῖσα καὶ ἀνεγερθεῖσα δαπάνῃ τῶν ἐνομιτῶν τῷ 1859, Μαρτίου 20, κατ' ἐπιγραφὴν ἐπὶ μαρμαρίνης πλάκῃς, ἐντετοιχισμένης ἐν δεξιᾷ καὶ ἄνωθι τῆς

Γ. Χρυσόβεργης (βλ. σ 13)

¹) Bulletin de la société archéologique Bulgare, Sophia, τόμ. VII, σελ. 152.

²) Ovidii, Μεταμορφώσεων μῦθος Φαέθωνος I. 748 καὶ ἔξης καὶ II 1-366.

³) Ἴδε, Μυρτίου Ἀποστολίδου, Antitschniat Plovdiv (=ἡ ἀρχαία Φιλιππούπολις), σελ. 8, Plovdiv ἔτ. 1928.

¹) Dumont-Homolle, Mélanges κ.τ.λ. σελ. 227.

πύλης. Ἄνωθι ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἐντετοιχιζόμενον ὠσαύτως τεμάχιον τεθραυσμένου μαρμάρου μετ' ἀρχαιοτέρας ἐπιγραφῆς, ἐξ ἧς σφύζονται μόνον κεφαλαίοις γράμμασιν: «(Ε)κ τῶν ἰδίων ||||| (ε)ν τῷ ναῷ ||||| ». Ἡ τε ὄροφῆ καὶ οἱ τοῖχοι τῆς ἐκκλησίας εἶναι πλήρεις ἀγιογραφῶν, παριστανουσῶν ἁγίους, προφήτας καὶ σιγηνάς ἐκ τε τῆς νέας καὶ παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐν τῷ κέντρῳ δὲ τῆς ὄροφῆς εἰκονίζεται παμμεγέθης ὁ Παντοκράτωρ. Ἡ ἐκκλησία, μικρὰ οὖσα, δὲν ἔχει ἔσω κίονας, ὥστε τὸ κῦτος αὐτῆς δὲν διαρρεῖται εἰς πτέρυγας. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἐξωθι ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς εἶναι ἐντετοιχιζόμενον μάρμαρον μετ' ἐντέγων ἀναγλύφων ἀραβουργημάτων, διαστ. 0,80Χ0,50 τοῦ μέτρου. Πάντως τοῦτό τε καὶ τὸ προμνημονευθὲν ἐπιγραφῆς τμήμα εἶναι λείψανα ἐκ τῆς παλαιότερας, τῆς ἀποτεφρωθείσης ἐκκλησίας.

Χρῆστος Α. Τσουγγας (βλ. § 13)

β') **Ἡ τῆς ἁγίας Μαρίνης**, ἥς τὸ τέμπλον καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος εἶναι κεκοσμημένα διὰ ξυλογλυφημάτων. Διὰ κτιστῶν κίωνων ὑποβασταζόντων τὴν ὄροφην διαρρεῖται εἰς τρία μέρη, ἥτοι εἰς τὸ κριῶν κῦτος καὶ τὰς ἐκατέρωθεν αὐτοῦ πτέρυγας, ὡς συνήθως πάσαι αἱ βασιλικαὶ. Ἐπὶ τοῦ τέμπλου, ἄνωθι τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ, σφύζεται ἡ ἐπιγραφή:

«Μνήσθητι
Κύριε τοῦ δούλου
τοῦ θεοῦ Ἀργυρίου Κομνιανοῦ
κτιτόρου καὶ
ἐπιτρόπου
τοῦ ἁγίου Φιλίππου
πόλεως
1802».

Ἡ χρονολογία δηλοῖ τὴν κατασκευὴν τοῦ ξυλογλυφημένου τέμπλου καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ κτιτοροῦ Ἀργυρίου Κομνιανοῦ¹⁾, ὅστις μνημονεύεται καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐπιγραφῇ κεχαραγμένη ἐπὶ ἀργυροῦ δισκοποτηρίου διασφραζομένου ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐχούσῃ οὕτω:

«Ἀργυρίου Κομνιανοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἁγίου
Φιλίππου πόλεως καὶ κτήτορος
τῆς ἁγίας Μαρίνης ἐν ἔτι 1807 Μαΐου 20».

Παρὰ τῷ ἀριστερῷ τοίχῳ τῆς ἐκκλησίας, ἐν τῇ αὐτῇ, ὅπου ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦτο τὸ νεκροταφεῖον τῆς ἐνορίας, εἶναι ἐπεστρωμένα θανατάσια τινεσὶ ἐπὶ κάλλει μαρμάρου ἐπιτάφια πλαίγια, ἔχουσαι ἄνωθι ἐγγλυπτον τὸν δικέφαλον αἰετὸν καὶ κάτωθι ἄνθη καὶ ἀνθέμια. Ἐπὶ τῆς μιᾶς τούτων, τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἐτέρων οὐσῶν τετριμμένων τὸ πλεῖστον καὶ δυναναγνώστων, ἀναγινώσκειται ἡ κεφαλαίοις γράμμασιν ἐπιγραφὴ:

Κ. Δημητριάδης (βλ. § 13)

«Ἦλὸ τὸν λίθον τοῦτον κείται
ἡ μακαρίτις Μαριώρα Κωνσταν-
τίνου, ζήσασα εἰκοσιν ὀκτὼ μόνᾳ ἔτη καὶ
ταῦτα μετ' ἀρετῆν καὶ εὐσέβειαν καὶ ἀφή-
σασα μεταξὺ τῶν ζώντων πέντε τέ-
κνα καὶ σύζυγον φιλοστοργότατον.

Γαῖαν ἔχοις ἐλαφρὰν ἀξιοθρήνητε νεάνις, 1841, Ἰουλίου 21».

¹⁾ Τὸ ὄνομα **Κομνιανός** εἶναι προφανῶς ἐκτεταμένος τύπος τοῦ **Κομνηνός**, ὅπερ ἦτο σύνθετος ὡς κῆριον καὶ παρὰ τοῖς Φιλίππουπολίταις, διατηρηθὲν διὰ τῶν αἰώνων ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ μεγάλη χρῆσις παρὰ τοῖς Φιλίππουπολίταις καὶ τοῖς Στενιμαχίταις τῶν κυρίων ὀνομάτων Ἐμμανουὴλ καὶ Ἀλέξιος, διατηρηθέντων κατὰ μεταβίβασιν ἀπὸ τοῦ πάππου εἰς τὸν πρῶτον ἐγγονον, προφανῶς δὲ τὴν ἀρχὴν ἐχόντων ἀπὸ τῶν χρόνων Ἀλεξίου καὶ Μανουὴλ τῶν Κομνηνῶν.

Ἐπί ἐτέρας πλακῶς ἀναγινώσκεται μόνον τὸ ὄνομα τοῦ τεθαμμένου «Κωνσταντῖνος Ἐρμανουήλ» καὶ «Ἰουλίου 2, 1844», προφανῶς ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Δεξιὰ δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς, παρὰ τῇ ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰς αὐτὴν εἰσόδῳ, εἶναι μαρμαρίνη κρήνη, ἐφ' ἧς εἶναι ἀναγεγλυμμένος ὁ δικέφαλος ἀετὸς καὶ κάτωθεν αὐτοῦ κεραραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

«Ἡ πηγὴ αὕτη ἀφιερῶθη παρὰ τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Μεξεβίρη· ἀνηγέρθη δὲ δαπάνῃ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας τῇ 7 Ἰουνίου 1854».

γ) Ἡ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἥς τὸ τέμπλον καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος εἶναι ὡσαύτως κεκοσμημένα διὰ ξυλογλυφημάτων.

Ὁ ἐπιόγλυπτος μητροπολιτικὸς θρόνος τῆς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Μεσοχώρας

Ἡ κατασκευὴ αὐτῆς ὁμοία τῇ τῆς προσημνομένης. Ἐν τῷ νοτίῳ τῆς αὐλῆς τῆς ἐκκλησίας μέρει κεῖται παρεκκλήσιον τῶν ἁγίων Τρύφωνος καὶ Συμεών, οὗ τὸ ὑπόγειον χρησιμεύει ὡς ὄστεοθήκη (κοκκαλαρεῖόν). Οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι καὶ ἡ ὄροφῃ εἶναι πλήρεις ἀγιογραφῶν παλαιῶν, ἐφθαμένων ἔνεκα τῆς ὑγρασίας, ἀλλὰ διατηρουσῶν τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς.

δ) Ἡ τῆς Παναγίας τῆς Μεσοχώρας, ἠδηλαδὴ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Στενιμάχου ἥς τὸ τέμπλον καὶ ὁ ἀρχιερατικὸς θρόνος εἶναι ὡσαύτως κεκοσμημένα διὰ ξυλογλυφημάτων, ἀλλὰ κεχρυσωμένων. Ἡ κατασκευὴ ὁμοία τῇ τῆς ἁγίας Μαρίνης. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δαπέδου πρὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου πλᾶξ μαρμαρίνη εἶναι ἐπεστρωμένη μετ' ἐγγλύφων γραμμῶν, ἀνθέων καὶ σχημάτων γεωμετρικῶν ἐν ταῖς γωνίαις καὶ τῆς ἐπιγραφῆς ἐν τῷ κέντρῳ: «1838, Μαΐου 1», πιθανῶς δηλοῦσης τὴν χρονολογίαν τῆς ἀνιδρύσεως τῆς ἐκκλησίας.

Ἐν τῇ αὐλῇ πρὸ τῆς ἀριστερόθεν εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν κεῖται θανασιὰ ἐπεστρωμένη μαρμαρίνη ἐπιταφία πλᾶξ, λείψανον τοῦ ἐκεῖ ἄλλοτε νεκροταφείου τῆς ἐνορίας.

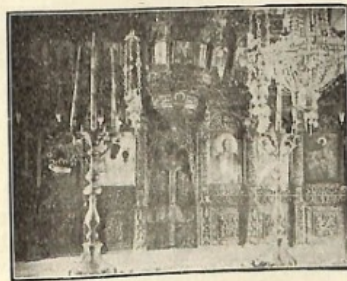
1) Τὸ ὄνομα Μεσοχώρα εἶναι λείψανον τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Κατωχώρα, δι' οὗ πάντως θὰ ἐκαλεῖτο τὸ κάτω ἢ ἔξω (Ἐξω χώρα) μέρος τῆς πόλεως. Ὁσαύτως ἐν τῷ Μυστροφῆ τῆς Λακωνίας ἀπαντῶσιν αἱ συνοικίαι Μεσοχώρα καὶ Κατωχώρα.

ἔχουσα ἀνορθῶ μὲν ἀνθὴ ἀνάγλυφα, κάτωθι δὲ ἐπιγραφὴν κεφαλαιοῖς καὶ συμπλεγμένους γραμμαῖσι, τετραμμένην, ἔχουσαν κατ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν οὕτω:

«Τὶς κεῖται ἐν τῷ τάφῳ ἄρα; Ἰωάννης ὁ εὐεργέτης Στενιμάχου, υἱὸς Κωνσταντῆνου πούλου Βινάκη, τῆς πτώχειας ὅλης ἐλπίδα. Φόνος ἐχθρικός ἐκρυψε τάφῳ Ἰωάννην, ἄορατην μητέρα γῆν φθάει. Ἄρπαγοι ἐχθροὶ τὴν ζωὴν σου πῆραν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀγχόνην τοῦ Ἰούδα τάφου ἤθραν. Ἐν σωτηρίῳ ἔτει 1824, ἐν μηνὶ Μαΐου 15».

Ἀναμνηστικῶς πρόκειται περὶ πλουσίου Στενιμαχίτου, κοινωφελῆ ἀνδρὸς καὶ προστάτου τῶν πτωχῶν, ὅστις ἐδολοφονήθη ὑπὸ ληστῶν, οἵτινες συλληφθέντες κατεδικάσθησαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον.

ε) Ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, μετὰ θόλου λιθόκτιστος καὶ πλινθόκτιστος. Ἐκ τῶν παλαιῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐπεκαθεῖσα βραδύτερον. Ἐπὶ τοῦ ἔσωτερου βορείου τοίχου ὑπάρχει τοιχογραφία τοῦ ἁγίου κατὰ τὴν συνήθη παράστασιν αὐτοῦ. Ἡ ἐκκλησία εἶναι νῦν κλειστὴ καὶ ἄχρηστος καὶ καλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τὸ μετόχι, διότι παρ' αὐτῇ ὑψηλότερον κεῖται τὸ μετόχι, δηλαδὴ ὁ ξενὼν τῆς μονῆς Βατοσόβου (Πετριτσονίτισης).

Τὸ μέσον τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου τῆς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Μεσοχώρας

Ἐν δὲ τῷ Ἀμπελίῳ εἶναι:

α) Ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, μετὰ θόλου, λιθόκτιστος. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ διετηρήθησαν μόνον ἐπὶ τῶν τοιχογραφῶν τῆς ὄροφῆς, τοῦ θόλου καὶ τοῦ νάρθηκος, τῶν ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τῶν τοίχων ἀντικατασταθειῶν διὰ βουλγαρικῶν. Ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τῆς ἀριστερόθεν εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου κεῖται ὡς βάθρον μαρμαρίνη ἐπιταφία πλᾶξ μετ' ἐπιγραφῆς τετραμμένης, ἐξ ἧς ὅμως διακρίνεται σαφῶς ἡ χρονολογία τοῦ θανάτου τοῦ ὑπ' αὐτὴν ταφέντος 1771, προφανῶς ληφθεῖσα ἐκ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἐκκλησίας πάλαι ποτὲ νεκροταφείου τῆς ἐνορίας. Ἡ ἐκκλησία

ἀνεκτίσθη τῷ 1848 κατ' ἐπιγραφὴν δυσανάγνωστον κεραρα-
μένην ὑψηλά ἐπὶ τοῦ ἑξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ἱεροῦ βήματος
ἀριστερόθεν. Ὁ νάρθηξ ἱστορήθη τῷ 1849, Αὐγούστου 27,
κατ' ἐπιγραφὴν ἐπ' αὐτοῦ: «ἱστορήθη ὁ νάρθηξ δαπάνῃ σωμα-
τείου ἁγίου Χαράλαμπος» ὕψ' ἦν τὸ ἔμμετρον ἐπίγραμμα
μικροῖς γράμμασιν :

«Εἰς τὰ σκηνώματα, θεέ, τῆς θείας βασιλείας,
ἔνθα πληροῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων τὰς καρδίας,
ἐκεῖ τάξον, δεόμεθα, μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν σου
τοὺς τοῦ νοσοῦ καθιδρυτάς τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν σου».

Αὐγούστου 27, α ω μ θ'.

Ὑπὸ τὸ βορειοδυτικὸν κωδωνοστάσιον (διότι ὑπάρχει καὶ
ἕτερον βορειοανατολικόν) ἐν τῇ αὐλῇ ἐπὶ τοῦ τοίχου ἀναγινώ-
σκεται ἡ ἐπιγραφὴ: «1871.

Ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τοῦ ξυλογλέπτου
τέμπλου τῆς ἐκκλησίας Παναγίας
τῆς Μεσοχώρας

Ὁ κώδων οὗτος σὺν τῷ κω-
δωνοστασίῳ ἀνηγέρθη διὰ δα-
πάνης τῶν συνδρομητῶν τοῦ
ἁγίου Γεωργίου». Ἐν δὲ τῇ
κάτω τοῦ κωδωνοστασίου ὀ-
ροφῇ, ἔνθα εἶναι ἱστορημένη
ἡ τοῦ Σωτήρος ἀνάστασις, τὸ
ἔμμετρον ἐπίγραμμα :

«Ὁ εἰς προσευχὴν ἀγείρων
κώδων οὗτος ἐκκλησίαν
σὺν τῷ κωδωνοστασίῳ
τὴν ὑπαρξιν ὀφέλλει
τῷ γενναίῳ σωματείῳ,
ὅπερ τὴν ἰδίαν φέρει τοῦ
νοσοῦ ἐπωνυμίαν.

Θεέ, σώσον τὰ μέλη.
Στενημάχῳ τῷ Μαίῳ αἰσοα'

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι

εὐδύχωρος, ὑψηροφῆς καὶ μαρμαρόστροφος, στερεῖται ὅμως τῶν
ἐξυλογλυφισμένων κοσμημάτων τῶν ἐν τῇ κυρίῳ Στενημάχῳ.
Εἶναι ὡσαύτως βασιλικὴ ὑποβαταζομένης τῆς ὀροφῆς ἔσωθι
διὰ κίωνων.

β') Ἡ τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης, καλουμένης πρὸ
ἐκατονταετίας κατὰ τὸν Οἰκονόμον, νῦν δὲν τοῦ Μπαλουκλή
(τῶν ψαριῶν) ἕνεκα τῶν ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτῆς ἰχθύων κατὰ
τὴν φερώνυμον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς τὰ ἐν τῷ ἁγιά-
σματι ψάρια ἀναμνησκουσι τὴν ἄλωσιν τῆς βασιλευσύσης ὑπὸ
τῶν Τούρκων, κατὰ τὸ γνωστὸν τῆς καλογραίας δημόδες ζῆσμα.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη εἶναι ἐκ τῶν παλαιότερων, πολλάκις ἐπιδιορ-
θωθείσα, ὁμοιάουσα δὲ πολὺ πρὸς τὴν τῆς Παναγίας τῆς μονῆς
Βατοκόβου. Ἐσχάτως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἀνεκαινίσθη καὶ
ἐμεγεθύνθη διὰ πτερυγίων, ὥστε ἀπώλεσε τὸ ἀρχικόν της σχῆμα.
Αἱ ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν αὐτῆς ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ
ἀπαλειφθεῖσαι ἀντικατεστάθησαν διὰ βουλγαρικῶν, πλὴν τῶν
ἐπὶ τῆς θολωτῆς ὀροφῆς τοῦ ὑπογείου, ὅπου ὑπάρχει τὸ ἁγίασμα
ὡς ἐν παρεκκλησίῳ. Ἡ ἁγία τράπεζα τοῦ ἁγιάσματος ὑποστη-
ρίζεται ὑπὸ ἐπιτυμβίας μαρμαρίνης ἀναγλύφου στήλης μετ' ἐπι-
γραφῆς τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων¹⁾. Ἡ ἐκκλησία εὐρίσκεται

Ἡ Παναγία τῆς Φανερωμένης

κυρίως ἐν τῇ συνοικίᾳ Κήπου, ἐν τῷ ἄκρῳ δηλαδὴ τοῦ Ἀμπε-
λήνου πρὸς τὸ Τσηπροχώριον.

Καὶ ἐν τῷ Τσηπροχώριῳ εἶναι :

α') Ἡ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἧτις πρώτη κατελήφθη ὑπὸ
τῶν Βουλγάρων μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ αὐτονομικοῦ καθε-
στῶτος τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμανίας. Οὐδεμία ἐν αὐτῇ διετηρήθη
ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ. Αἱ τοιχογραφίαι αὐτῆς εἶναι ὠραῖαι, ἱστο-
ρηθεῖσαι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ νεωτερικαί, παρεκκλίνουσαι
τοῦ παραδεδομένου ἡμῖν ἐκκλησιαστικοῦ τύπου τῶν ἁγιογραφῶν.
Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ τάφος τοῦ πρώτου Βουλ-
γάρου ἱερέως τῆς ἐκκλησίας Ματθαίου Τοδορω, πρωτοστα-
τήσαντος κατὰ τὴν παρὰ τῶν Ἑλλήνων κατάληψιν αὐτῆς, ὅστις
ἐχειροτονήθη τῇ 20 Ἀπριλίῳ 1874 ἐν Φιλίππουπόλει ὑπὸ τοῦ
Βουλγάρου ἑξαρχικοῦ ἀρχιεπισκόπου ἱερέως τῆς ἐν Στενημάχῳ
βουλγαρικῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

¹⁾ Ἴδε κατωτέρω § 15, β',

β) Ἡ τῆς ἁγίας Τριάδος, θολωτὴ, βασιλική, δημοιάζουσα τῆ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἀνακαινισθεῖσα καὶ ἱστορηθεῖσα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῷ 1896 μετὰ τὴν ὀριστικὴν κατάληψιν αὐτῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἔνεκα τοῦ πληθυνθέντος βουλγαρικῶ ἐν τῇ πόλει πληθυσμοῦ. Οὐδεμία ἑλληνικὴ ἐπιγραφή ὑπελείφθη ἐν αὐτῇ.

γ) Ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἡ μόνη ποτὲ βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἐν τῇ πόλει, κτισθεῖσα τῷ 1866 καὶ ἀνακαινισθεῖσα ὀλοτελῶς μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων ὑπὸ τῶν Ρώσων ἀπελευθέρωσιν τῆς χώρας. Τὸ μεθ' ὄρολογίου κωδωνοστάσιον αὐτῆς ἐκτίσθη κατὰ τὴν ἐκ' αὐτοῦ ἐπιγραφὴν τῷ 1891. Ἐν τῇ αὐτῇ ταύτης κεῖται ὁ τάφος μετὰ μαρμαρίνης ἐπιταφίας πλακῶς, ἐφ' ἧς ἀνωθι γυνὴ ἐπὶ κάλπης κλαίουσα καὶ κάτωθι θυμιατήριον. ἀνάγλυφα ἐκτυπα τετραμμένα, τοῦ Ρώσου ἀξιωματικοῦ Mulotine Γεωργίου Βασιλεῦ Wischnopin, φρονεθέντος ὑπὸ τῶν βασυζούκων τῇ 1 Μαΐου 1878 παρὰ τῇ πλησίον τῆς Στενιμάχου κόμῃ Ἐρέρ κιονπροῦ, κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς πλακῶς ἐν τῇ ρωσικῇ γλώσσῃ ἐπιγραφὴν.

Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου μνημονευομένη παλαιὰ τῶν Ταξιαρχῶν ἐκκλησία¹, ἡ ἐπὶ περὶ ὀπίτου λόφου ἐν τῇ κυρίως Στενιμάχῳ κειμένη, κατερρίφθη ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐν τῇ θέσει αὐτῆς ἐκτίσθη ἡ ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολή. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐκτίσθη παραπλεύρως τῆ σχολῆ μικρὸν τῶν Ταξιαρχῶν παρεκκλήσιον. Ἡ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου βυζαντινικὴ ἐκκλησία², ἡ ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου ὑπερθεῖν τῆς Στενιμάχου, ἣτις νῦν καλεῖται ὁ "Αἰ-Γιάννης, σφίεται ἀλλ' εἶναι ἠρειπωμένη καὶ κλειστή.

15. Αἱ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας περιρριψθεῖσαι ἑλληνικαὶ ἀρχαιοτέρες (ἀνάγλυφα καὶ ἐπιγραφαὶ) μετὰ τὰς ἐπαυελιμημένας τῆς πόλεως πυρκαϊῶς καὶ δῆρῶσεις εἶναι:

α) Ἐπιγραφή ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς ἐν τῷ παρεκκλήσιῳ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου κειμένου ἀνατολικῶς τῆς πόλεως. Αὕτη κατ' ἀντίγραφον τοῦ Τσουκαλά³ καὶ ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ Heuzeu⁴ καὶ Dumont ἔχει κεφαλαίοις γράμμασιν ὅδε: «Υπὲρ τῆς τῶν Σεβασ(τ)ῶν διαμονῆς καὶ τοῦ σύμπαντος αὐτῶν οἴκου καὶ ἱερᾶς συγκλήτου καὶ (τ)οῦ δήμου (τῶν) Ρωμαίων, Ἑλλήνων Β(ρι)θῆνη(ς) Δαρείου, Κλά(δ)ος Παππίου καὶ Ἀντίφιλο(ς) (Χ)ρυσίππου, ἐπιμελ(τ)εύσαντες τῆς κατασκευῆς (τῶν ναῶν) τὸν βωμὸν καὶ τὸ ἄγαλμα μητρὶ θεῶν

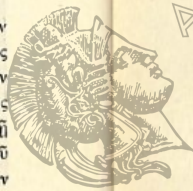
¹) Ἰδε ἀνωτέρω § 9.

²) Ἀυτόθι § 10.

³) Γ. Τσουκαλά, αὐτόθι σελ. 52 § 66.

⁴) Dumont-Homolle, αὐτόθι, σελ. 345, ἀριθ. 59.

Ἀρχαιοτέρες ἑλληνικαὶ καὶ ἐπιγραφαὶ εὐρεθεῖσαι ἐν Στενιμάχῳ

ἐκ τῶν ἰδίων ἀφιέρωσαν». Ἐκ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ τῆς Στενιμάχου ὁ Βριθῆνης Δαρείου, ὁ Κλάδος Παππίου καὶ ὁ Ἀντίφιλος Χρυσίππου ἐκλεγέντες ὑπὸ τῶν συνδημοτῶν των, ὅπως ἐπιμελητεύσωσι τῆς δημοσίου δαπάνης κατασκευῆς ἱερῶν (ναῶσων ἢ βωμῶν ἢ ἀνδριάντων) ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν Σεβαστῶν αυτοκρατόρων, πιθανῶς τοῦ Μάρκου Αἰδρηλίου καὶ τοῦ Λευκίου Οὐήρου (161—169) καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων, μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀναθεθείσης αὐτοῖς ἐντολῆς, δι' ἣν ἐπεσπασάντο ἀναμφιβόλως τὰς εὐχαριστίας τῶν ἐντολέων των, κατεσκευάσαν ἰδίᾳ δαπάνῃ καὶ ἀφιέρωσαν εἰς τὴν μητέρα τῶν θεῶν, τὴν Κυβέλην, βωμὸν καὶ ἄγαλμα πρὸς διαίω- νισιν τῆς πράξεώς των.

β) Τῆμα μαρμαρίνης στήλης διαστάσεων 0,30×1 μέτρου, εὐρεθὲν κεχωρισμένον ἐν μέρει εἰς τὴν γῆν ἐν τῷ αὐτῷ παρεκκλήσιῳ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

Συνδικούτων Βρουθῆνεος

Σατόκου, Βρυζου Μουκατράεος

Βεῖθνος Λούππου, περιγενομένων IIIII¹

Δυστυχῶς σφίεται μόνον ἡ τῆς ἐπιγραφῆς ἀρχή· ἐκ ταύτης εἰκάζεται ὅτι κατηγορούμενοί τινες ἢ διαδικαζόμενοι πρὸς ἄλλους περὶ τινος πράγματος περιεσώθησαν ἢ ἐκέρδισαν τὴν υπόθεσιν τῇ συνηγορίᾳ καὶ τῇ ὑπερασπίσει τῶν Θρακῶν Βρουθῆνεος Σατόκου, Βρυζου Μουκατράεος καὶ Βεῖθνος Λούππου ἢ ὄντων τούτων δημοτικῶν ἀρχόντων μετ' οικονομικῆς τινος ἀποστολῆς καὶ πρὸς εὐγνωμοσύνην ἐχάραξαν τὴν ἐπιγραφὴν.

γ) Ἐπιθυμία μαρμαρίνη στήλη ὑποστηρίζουσα τὴν ἁγίαν τράπεζαν τοῦ ὑπογείου ἀγιάσματος τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας τῆς Φανερωμένης. Ἐπὶ τῆς στήλης εἶναι ἀνάγλυφος γυμνὸς ἦρωσ (μονομάχος) ἐνὸς περίπου ποδὸς ἕψους, κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ στέφανον, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ δάφνης κλώνον· παρὰ τοῖς ποσίν αὐτοῦ δεξιόθεν κατάκειται κράνος, ἐφ' οὗ ἴσταται πτηνὸν καὶ ἀριστερόθεν βάθρον, ἐφ' οὗ ἴσταται λέων. Ἐνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου ἀναγινώσκεται εὐκρινῶς ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή κεχωραγμένη κεφαλαίοις γράμμασιν, ἐνιαχοῦ συμπελεγμένοι πρὸς ἄλληλα²:

Βίκτωρ Σκευᾶς ἐνθάδε κείμει, πατρίς

δέ μοι Θεσσαλονείκη. Ἐκτείνε με δαί-

¹) Ἀυτόθι σελ. 327, ἀριθ. 14 καὶ Kazarow, Antike Denkmäler aus Bulgarien, ἐν τῷ Bulletin de l'institut archéologique Bulgare, τόμ. IV, ἔτ. 1926—27, σελ. 94, Sophia.

²) Τσουκαλά, αὐτόθι, σελ. 52, § 67. Dumont-Homolle, αὐτόθι, σελ. 340, ἀρ. 56. Kazarow, αὐτόθι, σελ. 92.

μων, οὗχ ὁ ἐπίορκος Πίννας. Μηκέτι
 καυχάστω ἔσχον σύνοπλο(ν)
 Πολυνείκη, δε κτείνας Πίνναν
 ἐξεδάκασεν ἐμέ. Κα(ι)¹ Θάλλος
 προσέτη τοῦ μνημείου ἐξ ὧν κατέλιπεν.

Ἐθουσαλονικεὺς Βίκτωρ Σκενᾶς μονομαχίας ἐφρονεῖθη κατὰ
 κακίην του μοῖραν διὰ δολιότητος ὑπὸ τοῦ Πίννα, ὅστις δὲν ἐτή-
 ρησε τοὺς νόμους τῆς μονομαχίας παρὰ τὸν ὄρκον του. Ἐνεκα
 τούτου ὁ σύντροφος τοῦ Σκενᾶ Πολυνείκης, ἐδικουμένος τὸν
 θάνατον τοῦ φίλου του, ἐφόνευσε τὸν μεγαλαυχῶντα Πίνναν·
 ὁ δὲ Θάλλος ἐπεστάτησεν ἐπὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἐπὶ τοῦ τάφου
 τοῦ Σκενᾶ στηθέντος μνημείου ἐκ τῆς καταλειφθείσης περι-
 ουσίας του.

δ') Μικρὸν ἀνάγλυφον ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς εὐρεθὲν ἐντὸς
 τῆς κυρίως Στενιμάχου καὶ παριστῶν τὸν Δία κατ' ἐνώπιον
 καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ κρατοῦντα ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ χειρὶ ἀέτον,
 ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ σκήπτρον. Κάτωθεν τοῦ ἀναγλύφου ἀναγι-
 νώσκειται ἡ ἐπιγραφή: «Εὐφράτης Ἰακίνθου κατ' ὄνηρον»
 Πιθανῶς δὲ καὶ ἄνωθι εἶχε τὸ εἰδικόμενον: «(Κυρίῳ Δι)²»
 Ὁ Ἕλληνας Εὐφράτης Ἰακίνθου ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Δία τὸ ἀνά-
 γλυφον ὡς εὐχαριστήριον δῶρον ἐπὶ τῇ συμβουλῇ τοῦ θεοῦ
 πρὸς αὐτὸν κατ' ὄνηρον διὰ τινὰ πρᾶξιν, ἥτις ἐτελεσφόρησεν.
 Ἐκ τούτου δέον νὰ εἰκασθῇ ὅτι ὑπῆρχεν ἐν τῷ τόπῳ ἱερὸν τοῦ
 Διὸς (ναῖσκος ἢ βωμὸς ἢ καὶ ἀπλῶς ἀγαλμα τοῦ θεοῦ), ὅπου
 ἀνετέθη τὸ ἀφιέρωμα.

ε') Μαρμάρινος βωμὸς, διαστάσεων 0,80×0,30 τοῦ μέτρου,
 εὐρεθείς ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς θέσεως τοῦ ἁγίου Ἡλίου (*Ἁγ. Ἡλιάς),
 ὅπου ἄλλοτε ἦτο παρεκκλήσιον τοῦ προφήτου, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς:

«(Ἁγα)θῆ Τύχη
 (*Ἁ)πόλλωνι Κενδρειση
 νῶ Σωτήρι.»

Παρὰ τῷ βωμῷ ἀπεκαλύφθησαν καὶ τρεῖς μεγάλοι κεράμιοι
 πίθοι (dolia) χωρητικότητος ἕκαστος 300—400 χιλιογράμμων καὶ
 θραύσματα ἐτέρων.³ Προφανῶς ὁ βωμὸς ἴστατο πρὸ ἱεροῦ
 (ναῖσκου) τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος, θεοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἡλίου,
 ὅστις κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους συνεταιρίσθη τῷ προφήτῃ

¹) Ὁ Kazarov ἀναγινώσκει ἀντὶ τοῦ Κα(ι) Κλ. (ΚΑ.) τ. Ἐ. Κλαύδιος,
 αὐτόθι, σελ. 92.

²) Γ. Τσουκαλά, αὐτόθι, σελ. 34 § 48. Dumont-Homolle, αὐτόθι,
 σελ. 340, ἀριθ. 56.

³) Bulletin de la société archéologique Bulgare, Sophia, τόμ.
 VII, ἔτ. 1919—20, σελ. 152.

Ἡλία¹ Ὁ Ἀπόλλων φέρει τὴν τοπικὴν προσωνομίαν **Κενδρει-
 σηνός** (πρὸς Δῆλιος, Πύθιος κ.τ.λ.) ἐκ τοῦ **Κενδρεισός**, παλαιο-
 τῆτος πιθανῶς ὀνόματος συνοικισμοῦ (ἐκ τοῦ κένδρος-κενδρεῖα
 ἀντὶ κένδρος-κεδρεῖα (=κένδρος)-κεδρεισός) παρὰ ἢ ἐν τῷ χώρῳ,²
 ὅπου ἐκτίσθη βραδύτερον ἢ Εὐμολπιᾶς-Φιλιππόπολις.³ Τὸ δὲ
σωτήρ εἶναι ἐπίθετον τοῦ θεοῦ, ιδιότητος σημαντικόν, ὡς θεοῦ
 τοῦ φωτὸς καὶ τῆς ὑγιείας (πρὸς ἀλεξίκακος-ἐκείργος). Λέγεται
 δὲ καὶ **σφῶζων**, ὡς ἀπαντᾷ ἐν ἀναθηματικῇ ἐπιγραφῇ εὐρεθείσῃ
 ἐν τῇ Τραϊανῇ Αἰγούστῃ καὶ κεimένη νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ τῆς
 Στάρας-Ζαγόρας. «Φοῖβος σφῶζοντι, Λούκιος Κορνῆλιος Ρούφος
 κατ' εὐχὴν.»

στ) Ἀνάγλυφον ἐπὶ μαρμαρίνου βωμοῦ διαστάσεων 0,40×
 0,30, παριστῶν γυναῖκα ὄρθην κατ' ἐνώπιον, κρατοῦσαν φιάλην
 καὶ σκήπτρον καὶ φέρουσαν ἱμάτιον ποδῆρας καὶ πέπλον ἀνειλ-
 κυσμένον ἄνω τῶν γονάτων. Πρὸ αὐτῆς ἴσταται βωμὸς καὶ
 ἄνηρ ἔχων γυμνὸν τὸ στήθος, τὸ δὲ λοιπὸν σῶμα κεκαλυμμένον
 δι' εὐρέος χιτῶνος⁴. Πιθανῶς ἀνάθημα κατ' εὐχὴν (ex voto)
 εἰς θεὸν τινα ἢ ἐπιτάφιον μνημεῖον.

ζ) Μαρμαρίνη κοκκωπὴ στήλη κεimένη ὑπὸ τὴν ἁγίαν
 τράπεζαν τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου
 Θεοδώρου, κατακεχωσμένη ἐν μέρει εἰς τὴν γῆν. Ἐπὶ τῆς
 στήλης ἦτο ζωοῦς ἀναγεγλυμμένη μορφή αἰγὸς ἑστεμμένης, ἐν
 ἄλλῃ δὲ πλευρᾷ ἀποκεκοimένη διεκρίνοντο ἀμυδρῶς ἴχνη ἀνα-
 γλύφου ἀνδρός⁵.

η) Τέσσαρες μικρὰ ἀναθηματικὰ μαρμάρια πλακῆς ἀνεπί-
 γραφοί, διαστάσεων 0,19×0,15, παριστώσαι ἀνάγλυφον τὸν
 Θορᾶκα ἱππεῖα κατὰ τὸν συνήθη τύπον⁶. Δηλαδὴ ἴσταται ἔριππος
 ἢ καλτᾶζει κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ φιάλην ἢ πᾶλλον τὸ αἰώντιον
 πρὸ αὐτοῦ ἴσταται βωμὸς, παρ' ᾧ ὑψοῦται δένδρον περὶ τὸν
 κορμὸν οὗτινος εἶναι περιειλιγμένος ὄφις προβάλλων αὐτῷ τὴν
 κεφαλὴν. Ἐν ἄλλῳ ὁ ἱππεὺς στηρίζει τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ τρα-
 χήλου τοῦ ἵππου καὶ πρὸ αὐτοῦ ἴσταται πελοφόρος γυνή, ὑπὸ
 δὲ τὸν ἵππον μεταξὺ τῶν ποδῶν κύων. Τοιαῦτα ἀνάγλυφα τοῦ
 Θορᾶκος ἱππέως μετὰ ποικίλων περὶ αὐτὸν συμπληρωματικῶν

¹) Ἴδε ἀνωτέρω § 14.

²) Ἴδε, Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Antitschniat Plovdiv, σελ. 3—8,
 ἔτ. 1928 καὶ Pak za antitschniat Plovdiv, σελ. 4—5 § 2, ἔτ. 1928.

³) Τοῦ αὐτοῦ, Signification de Philippopole et ses noms antiques,
 σελ. 89—95, ἐν τῷ Annuaire de la bibliothèque nationale à Plovdiv,
 ἔτ. 1926.

⁴) Dumont-Homolle, αὐτόθι, ἀριθ. 19 σελ. 328.

⁵) Γ. Τσουκαλά, αὐτόθι, σελ. 53, § 68.

⁶) Dumont-Homolle, σελ. 328 ἀριθ. 17 καὶ ἐξῆς.

παραστάσεων εδρέθησαν μέχρι τούδε πλείστα ἐν τε τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μοισίᾳ. Εἰκάζεται ὅτι οἱ Θρακιεῖς, λαὸς ἀσημίσιος καὶ περὶ τὴν Ἰππευτικὴν καὶ τὴν θήραν ἀσχολούμενος, ἐλάτρευον τὸν κύριον θεὸν τῶν ὡς ἱπέα, οὐ τὸ ὄνομα δὲν παρεδόθη ἡμῖν. Ὅτε δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὸν τύπον τοῦ ἥρωος ἱπέως πρὸς παραστάσιν ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ ἔθνικῶν τῶν θεῶν συμπαρέλαβον καὶ τὸ ὄνομα **Ἡρώς**, ὅπερ μετέδωκαν τῷ θεῷ τῶν ὡς κύριον αὐτοῦ ὄνομα. Ὅθεν ἐπὶ πλείστον ἀναγλύφων φέρεται **Κυρίῳ Ἡρῶι**. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ συνταυτίσθησαν τῷ Ἡρωῖ καὶ ἄλλοι θεοί, κυρίως οἱ τοπικοί, ἐξαφανισθέντες οὕτω τελείως, καὶ ἥρωες διάφοροι τυγχάνοντες θεῶν τιμῶν, ὥσπερ ἐν Ἑλλάδι οἱ μυθικοὶ ἥρωες καὶ ἡμίθεοι. Ἀλλὰ βραδύτερον καὶ κοινοὶ θνητοί, λατρευόμενοι μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν οἰκείων ὡς ἥρωες εἴτε ἐξ ὑπερμέτρου εὐσεβείας εἴτε ἐκ ματαιοφροσύνης. Ἐνεκα δὲ τοῦ συνταυτισμοῦ τοῦ θεοῦ Ἡρώος μετ' ἄλλων ἑλληνικῶν καὶ ἐπιτοπίων θεῶν καὶ ἀρχαίων ἔθνικῶν ἡρώων καὶ ἀπ' ἑτέρου ἔνεκα τοῦ ἀφρωισμοῦ κοινῶν θνητῶν, ὧν ἡ λατρεία παρέμεινε παρὰ τοῖς ἀπογόνους, οἱ ἥρωες ἐκληθύνθησαν. Ἐκ τούτου ἐν ἐνεπιγράφοις ἀναγλύφοις, ὡς εἶναι τὰ ἐν Στενιμάχῳ εὐρεθέντα, δὲν γινώσκωμεν, ἂν ὁ παριστάμενος ἱπέως εἶναι ἀφρωισμένος τις κοινὸς θνητὸς ἢ αὐτὸς ὁ ἔθνικὸς θεὸς Ἡρῶς ἢ ἄλλος τις θεὸς ἢ ἀρχαῖος ἥρωος, κοινὸς παρὰ τοῖς Θραξί, συνταυτισθεὶς τῷ ἔθνικῷ θεῷ καὶ τυγχάνων λατρείας¹. Οὗτος δὲ ὁ τῶν θνητῶν, ἐπίσημον τε καὶ ἀσήμιον, ἀφρωισμὸς μετὰ θάνατον, ὅστις ἢ εἰσῆχθη εἰς τὴν Θράκην ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἢ ἦτο παλαιότερον τοῖς Θραξί κοινός, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά, πρὸς τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συντελούμενον, ἐγενικεύθη ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ῥωμαϊκοκρατίας. Ὄποτε ἀσφαλῶς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι τῶν ἀναγλύφων τοῦ Θρακῶς ἱπέως τὰ μὲν ἀνατιθέμενα κατ' εὐχὴν (τάγμα) εἰς τοὺς ναοὺς ἀναφέρονται εἰς τὸν θεὸν Ἡρῶα ἢ εἰς ἄλλον συνταυτισθέντα αὐτῷ ἢ εἰς κοινὸν τοῖς Θραξίν ἔθνικόν ἥρωα, τὰ δὲ ἐπιτάφια εἰς τὸν νεκρόν, εἰς οὗ τὸν τάφον ἀφιερῶντο. Ἐὰν δὲ οὗτος δὲν ἦτο ἐπίσημός τις ἀφρωισθεὶς, τὸ ἥρωος δέον νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀπλοῦς τύπος ἄνευ τῆς ἀρχαίας του πραγματικῆς σημασίας, ἰσοδυναμοῦν τῷ **χρηστὸς** (=μακαρίτης). Ὅθεν τὰ τοιαῦτα ἐπιτάφια ἀνάγλυφα τῶν Θρακῶν ἡρώων θεωρητέα ἀνάλογα τῶν ἐπιταφίων τῆς βορείου Ἑλλάδος μνημείων μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἡρώς χρηστέ, χαίρει» ἢ «ἐπὶ τῷ... ἥρωι»²

¹) Ἴδε πλείονα καὶ λεπτομερείας παρὰ **G. Kazarow** ἐν τῇ Realencyclopedie Pauly-Vissowa - Kroll, λ. **Heros**.

²) Ἴδε, **Decharmes**, Inscriptions in d'ites de Béotie, ἀριθ. 19—20 καὶ **M. Keil**, Sylloge inscriptionum Bœotiae, σελ. 153, ἀριθ. 37.

ἢ καὶ τῶν ἀλλοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν ταῖς ἀποικίαις μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «νέος τελευτῶν ἥρωος, χαίρει» ἢ «νέος ἥρωος χρηστέ, χαίρει»¹ κτλ. Τοῦτο δὲ κρυοὶ καὶ ἢ ἐπὶ ἐπιταφίῳ ἀναγλύφου, εὐρεθέντος ἐν τῇ περιφερείᾳ Τατάρ-Παζαρτζικίου, ἐπιγραφῆ: «Πο. Αἴλιος Σεύθης, ἥρωος»².

θ') Ἐπιτυμβία ἀνεπίγραφος μαρμαρινή στήλη διαστάσεων 0,22 × 0,23 μετ' ἀναγλύφου παριστάντος ἐπιτάφιον δεῖπνον. Ἄνηρ ἡμικλινῆς ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἀγκῶνος καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον ἀριστερόθεν αὐτοῦ γυνὴ ὀρθὴ κατ' ἐνώπιον, κεκαλυμμένη τὴν κεφαλὴν διὰ πέπλου. Βαναισοῦργημα.³

ι') Ἐπιτυμβία ἀνεπίγραφος μαρμαρινή στήλη, διαστάσεων 0,45 × 0,60, ἔχουσα ἀναγλύφον εἰς δύο ζώνας διηρημένον. Ἐν τῇ ἄνω ζῶνῃ παρίσταται ὁ Θραξὶς ἱπέως κατὰ τὸν συνήθη τύπον, ἐν δὲ τῇ κάτω ἐπιτάφιον δεῖπνον.⁴ Τοιαῦτα ἀνάγλυφα πολυάριθμα ἀνευρέθησαν ἐν τῇ Θράκῃ ἐν τούτοις ἀναμφιβόλως ἢ ὁ νεκρὸς παρίσταται ὡς ἱπέως, ἥρωος, δηλαδὴ **ἀφρωϊζέται**, ἐξ οὗ δέον νὰ εἰκασθῇ ἢ κατὰ τόπους λατρεία ἡρώων, ὅθεν καὶ ἡ προσωνυμία **νέος ἥρωος** ἢ ἡ παράστασις εἶναι τυπικὴ ἄνευ τῆς πραγματικῆς τῆς σημασίας, τ. ἔ. οὐδαμῶς ἀφρωϊζουσα τὸν νεκρόν.

Ἐπειδὴ ὁ ἀρχαῖος θρακοελληνικὸς συνοικισμὸς, ἐν ᾧ τόπω ἐκτίσθη ἡ μεσαιωνικὴ Στενιμάχος, ἦτο ἀναμφιβόλως μικρὸς, ἄρα κόμη καὶ κατὰ τὰ θρακικὰ ἔθιμα, αὕτη μετὰ τῶν ὁμόρων ἀπετελεῖ κομμαρχίαν, πλείονες δὲ κομμαρχίαι ἀπετέλουν τὴν τοπικὴν φυλὴν ἢ τὸ γένος ἀναλόγως τῶν τοπικῶν ἢ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν ὑπὸ τὸν φύλαρχον κατὰ ἐπιγραφάς,⁵ εἰς τὰ ἐν Στενιμάχῳ ἀρχαῖα μνημεῖα ἐπισημαίνονται καὶ τρία ἕτερα εὐρεθέντα ἐν ταῖς πλησίον κόμαις, ἀλλ' ὑπαγομέναις, ἔνεκα τῆς θέσεώς των, ἐξ ἅπαντος εἰς τὴν αὐτὴν κομμαρχίαν. Ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς:

ια') Μαρμαρινὴ ἐπιτυμβία στήλη, διαστάσεων 1,60 × 0,50, εὐρεθεῖσα πλησίον τῆς ἡμίσειαν ὥραν δυτικῶς τῆς Στενιμάχου ἀπεχούσης κόμης Βοδενῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης, ἐν τῇ θέσει τῆ καλουμένη **Ἀϊ-τράπεζα** (ἁγία Τράπεζα). Τὸ ἄνω τῆς στήλης μέρος ἀποτελεῖται ἐκ θρησκευτοῦ διηρημένου εἰς τέσσαρας ζώνας, κεκομμένον ὀλίγον τι δεξιόθεν. Ἐν τῇ τετάρτῃ ζῶνῃ εἶναι κεκομμένη ἢ ἐπιγραφῆ: «Ἀγαθὴ Τύχη» καὶ ἐν τῇ στήλῃ:

¹) **Kalinka**, Denkmäler aus Bulgarien, ἀριθ. 286, 287 293 κτλ.

²) **Kazarow**, Antike Denkmäler aus Bulgarien, Bulletin de l'inst. arch. Bulg. τόμ. IV, σελ. 84.

³) **Dumont-Homolle**, αὐτόθι, σελ. 328, ἀριθ. 19.

⁴) Αὐτόθι, ἀριθ. 20.

⁵) **Cagnat**, inscriptions graecae ad res Romanas pertinentes ἀριθ. 721 καὶ 728.

«Μαρ. Μούκιος Κλ
αυδιανός Καρδένθου μην
μα τότε ζῶν ἐαυτῷ κατέστησεν».¹

Τὰ γράμματα εἶναι ἐνιαχοῦ συμπλεγμένα. Ὁ ἐξηλληνισμένος Θορᾶξ Μᾶρκος Μούκιος Κλαυδιανός, υἱὸς τοῦ Καρδένθου, πιθανῶς μεταβαλὼν τὸ ἀρχικόν του θορακικὸν ὄνομα καὶ λαβὼν τὸ πλήρες Ρωμαϊκὸν σὺν τῇ ὑψηρασίᾳ του εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν στρατὸν καὶ σὺν τῇ κτήσει τῶν δικαίων τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἐπέστησε τὴν ἐνεπίγραφον στήλην ἀναμφιβόλως ἐπὶ λιθοκτίστου ἢ πλινθοκτίστου τάφου, οὗ τῆς κατασκευῆς ἐπεμελήθη ζῶν, προνοῶν οὕτω περὶ τῆς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἡσυχίας του. Τοιοῦτοι τάφοι μετὰ μνημείων ἢ λίθιναι λάγνακες (πύλοι) ἦσαν συνήθεις παρὰ τοῖς ἐξηλληνισμένοις Θορᾶξι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας, δημιουργηθέντων οὕτω τῶν οἰκογενειακῶν λεγομένων τάφων (πατρῶα μνήματα, ἡρία), κατὰ τὰ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εἰθισμένα. Ἐπὶ τῶν λαονόκων ἢ ἐπὶ τῶν ἐπὶ τῶν τάφων στηλῶν ἐχαράσσειτο τὸ ὄνομα τοῦ ζῶντος ἰδιοκτῆτου καὶ τῶν προποθανόντων οικείων, οἵτινες ἐτάφησαν, ἢ τῶν ζώντων, οἵτινες ἔμελλον νὰ ταφῶσιν οὕτοι δ' ἦσαν ἢ οὐζυγοί, τὰ τέκνα καὶ οἱ ἔγγονοι συνήθως. Ἀπγορευέτο δὲ πολλῶς ἢ εἰς αὐτοὺς ἄλλον ταφή ἢ ἢ βλάβη καὶ καταστροφή αὐτῶν ἐπὶ μεγάλη χρηματικῇ ζημίᾳ ἀποτινομένη εἰς ὀρισμένην κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως, εἰς ἣν ἀνετίθετο ἢ φύλαξις τῶν τάφων ἢ καὶ ἐπὶ δεινῇ κατάρα. Ἐπειδὴ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐπιγραφῆ δὲν ὑπάρχει ἀπαγόρευσις τῆς εἰς τὸν τάφον ἄλλου ἐνταφῆς, εἰκάζεται ὅτι ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν εἶχε συγγενεῖς.²

ιβ) Βωμὸς τετράπλευρος, ὕψους 1.60, πλάτους καὶ πλάτους 0.50, μετὰ θριγχοῦ καὶ βάθρου ἐξ αὐτοφουῶς λίθου ἐπὶ τόπου. Εὐρέθη ἐν ἡ θέσει καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα στήλη. Ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἀναγινώσκειται ἡ ἐπιγραφὴ:

«Ἄδριανός, Δημη(η)τριανός καὶ Ἄσκλη
πίδης τὸν βω(μὸν)
καὶ τὸ ἄγαλμα (ἐκ)
τῶν ἡδίων ἀνέ(στη)σαν
Δύ Καπιτωλίω. (Εὐ)τυχώς».³

¹) Ὁ Dobrowsky ἐν τῷ Sbornik za narodno oumotvorenici (=ἀνθολόγιον ἐθνικῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως), ἔτ. 1900, τόμ. XVI, σελ. 119, ἀριθ. 27 κατὰ κακὴν ἀντιγραφὴν μηχανικοῦ τινος ἀναγινώσκει: «Μᾶ(ρκος) Σε(η)ρος Κλ(αυδιανός) Καρδένθου μον(ο)μάχου ζῶν ἐαυτῷ κατέστησεν».

²) Idem, Dumont-Homolle, αὐτόθι, σελ. 515.

³) Dobrowsky, αὐτόθι, σελ. 119, ἀριθ. 27 καὶ Τσονκαλά, αὐτόθι, σελ. 62 § 76.

Οἱ Ἕλληνες Ἄδριανός, Δημητριανός καὶ Ἀσκληπιάδης ἰδίᾳ δαπάνη κατεσκεύασαν καὶ ἔστησαν βωμὸν καὶ ἄγαλμα εἰς τὸν Δία τὸν Καπιτωλίον, δηλαδὴ τὸν λατρευόμενον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἐν τῷ τοῦ Καπιτωλίου ναῷ, πιθανῶς πρὸ ναύσκου τοῦ Διὸς ἢ ἄλλου θεοῦ.

ιγ) Τμήμα μαρμαρίνου ἀναγλύφου τοῦ Θορακὸς ἱππέως, διαστάσεως ὡς ἔγγιστα 0,60 πλάτους καὶ 0,18 ὕψους, εὐρέθην ἐπὶ ἀρχαίου τάφου ἀνασκαφέντος ἐν ἀγορῇ παρὰ τῇ ὁδῷ τῆς ἀγοῦσῃ ἀπὸ Στενιμάχου πρὸς τὰ νοτιοανατολικῶς παρὰ τῇ Ροδόπῃ κείμενα Ἀρβανιτοχώρια. Ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ εὐρόντος εἰς τὸ ἔθνικὸν μουσεῖον τῆς Φιλίππουπόλεως. Ἐκ τοῦ ἀναγλύφου σφύζεται μόνον τὸ κάτω μέρος, ἦτοι οἱ πόδες τοῦ τε ἵππου καὶ τοῦ ἱππέως, ὁ μεταξὺ αὐτῶν κών, ὁ βωμὸς καὶ τὸ κάτω τοῦ κορμοῦ τοῦ παρ' αὐτῷ δένδρου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶναι ἐν τῷ μέρει διερωρηγμένον. Κάτωθι ἀναγινώσκειται ἡ ἐπιγραφὴ καθ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν: «Ἡρώδης Παῖσις, (Τη)ρεὺς Σουρατραλῆς». Ἄνωθι τοῦ ἀναγλύφου πιθανῶς ἦτο κεχαρταγμένον: «Κυρίω Ἡρωί». Ὁ Ἕλληνορωμαῖος Ἡρώδης Παῖσις καὶ ὁ Ἕλληνοθορᾶξ Τηρεὺς Σουρατραλῆς ἀφιέρωσαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρρωισθέντος μετὰ θάνατον ἢ τοῦ μακαρίτου (χορηστοῦ) φίλου τὸ ἀνάγλυφον ὑποχαράζαντες τὰ ὀνόματά των.¹

ιδ) Ἀνάγλυφον ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς διαστάσεων 0,43×0,23 τοῦ μ., παριστῶν τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν, ἐν στάσει μετὰ σήπτρου. Βανασούργημα. Εὐρέθη ἐν τῇ πόλει.²

ιε) Μαρμαρίνη πλάξ διαστάσεων 1,65×1,15, μετ' ἀναγλύφου τοῦ Θορακὸς ἱππέως ἄγοντος πρὸς δεξιὰ. Ὑπὸ τὸ ἀνάγλυφον ἐπὶ τοῦ περιθωρίου ἡ ἐπιγραφὴ: «Πόλι(ς) Κόμοδος αὐτὸν ἀ(φη)ρώσειεν». Εὐρέθη παρὰ τοῖς Βοδονεῖς καὶ μετὰ τῆς πλακῶς ἄμα καὶ ἀνάγλυφον τῆς Ἥρας διαστάσεων 0,21×0,10 τοῦ μ. Ἀμφότερα τὰ ἀνάγλυφα βανασουρήματα.³

16. Τὰ τῆς Στενιμάχου νεκροταφεία ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦσαν, ὡς ἀλλαχοῦ, ἐν ταῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἀδελφαῖς, θαπτομένοι τῶν ἐνοικιῶν εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς εἰς ἣν ὑπήγοντο ἐκκλησίας. Οὕτως οἱ ἐκάστοτε ἐκκλησιαζόμενοι ἠδύναντο νὰ ἐπισκέπτονται

Τὰ νεκροταφεία τῆς Στενιμάχου

¹) Τὸ ὄνομα Παῖσις κατὰ συγχωρὴν καὶ ἐξελληνισμὸν τοῦ λατινικοῦ Παισκέστιου (Pescenius), τὸ Τηρεὺς συνεληρώθη ὑφ' ἡμῶν, διότι ἡ πρώτη διεγράμματος σύλλαβη ἔλλειπει ἐνεκα τῆς ρωμῆς τῆς πλακῶς ἐν τῷ μέρει ἀκριβῶς προτιμηθὲν ὡς παλαιὸν θορακοελληνικὸν ἀντὶ τοῦ συνήθους Τήρης ἐκ τῶν εἰς ρεὺς καταληγόντων κυρίων ὀνομάτων (ἴσον Νηρεῦς), τὸ δὲ Σουρατραλῆς εἶναι γνήσιον θορακικόν, σύνθετον ἐκ τοῦ Σούρας-Σούρις καὶ Τραλῆς-Τραλῆς.

²) Dobrowsky, αὐτόθι, σελ. 59, ἀρ. 22.

³) Αὐτόθι, σελ. 802, ἀρ. 18.

συχνάκις και νά ἐπιμελῶνται τῶν τάφων τῶν προσφιλῶν των νεκρῶν προσφέροντες ἅμα αὐτοῖς τὰς εἰθιμίμας προσφορὰς και θυμιάματα. Ἄπ' οὐδενὸς τῶν τάφων ἔλειπεν ἡ κανδήλα τινὲς δὲ τῶν εὐπορωτέρων οἰκογενειῶν ἐκοσμοῦντο και διὰ λαμπρῶν μαρμαρίνων ἐνεπιγράφων ἐπιταφίων πλακῶν, ἔχουσῶν ἔγγλυπτον τὸν δικέφαλον ἀετὸν, λείψανον κατὰ παραδόσιν τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων. Τούτων τινὲς διασφύζονται, ὡς ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω,¹ ἐπεστρωμένα νῦν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἐκκλησιῶν.

Ἄπὸ τοῦ 1878 τὰ νεκροταφεῖα μετεκομίσθησαν, ἕνεκα λόγων ὑγιείας, ἔξω τῆς πόλεως και περιορίσθησαν εἰς τρία μόνον, ἦτοι εἰς τὸ τῆς κυρίως Στενιμάχου παρὰ τῆ εἰς τὰ Βοδενὰ ἀγούση ὁδῷ πρὸς δυμάς, τὸ τοῦ Ἀμπελῆνου ἐπὶ τοῦ βουνοῦ νοτιοανατολικῶς και τὸ τοῦ Τσηπροχωρίου ἐν τῇ πεδιάδι βορείως. Τούτων τὰ δύο πρῶτα, δυνατὸν εἶπεν, εἶναι ἀποκλειστικῶς Ἑλληνικά, ἅτε εἰς Ἑλληνικὰς συνοικίας ἀνήκοντα και μετὰ τὴν ἀΐξησιν τοῦ Βουλγαρικῶν πληθυσμοῦ, συνοικοῦντος ἐν Τσηπροχωρίῳ, ὄθεν νῦν ἤχρηστεύθησαν, τὸ δὲ τρίτον εἶναι μικτὸν και τὸ μόνον λειτουργοῦν σήμερον. Ἐν τοῖς δυοῖς πρώτοις ὑπάρχουσιν οἰκογενειακοὶ τάφοι κοσμοῦμενοι διὰ μαρμαρίνων μνημείων, ἔργων Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν γλυπτῶν. Τούτους καταγράφομεν ἐνταῦθα, διότι ἐνδέχεται σὺν τῷ χρόνῳ ν' ἀπαλλοτριωθῶσι και ἐκλίπωσιν, οὐδεμιᾶς πλέον παρ' οὐδενὸς τυχάνοντες ἐπιμελείας ὡς μεταναστευσάντων τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν τῷ νεκροταφεῖῳ τῆς κυρίως Στενιμάχου :

α) Τάφος οἰκογενείας Δ. Τσορματζάκου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ σταυρὸς ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀνά μία μαρμαρίνη κάλπη ἐπὶ βιάθρων συνεχομένων τῇ στήλῃ. Ἐπὶ ταύτης ἐντὸς φρεσίδος πλαισίου φωτογραφία γέροντος ἐπὶ πορσελλάνης, ὅφ' ἦν ἡ ἐπιγραφή² : «Γεώργιος Δ. Τσορματζάκος. Ἀπεβίωσεν ἐν ἡλικίᾳ 80 ἐτῶν τῇ 3 Δεκεμβρίου 1920». «Χρυσὴ Δ. Τσορματζάκου».

β) Τάφος οἰκογενείας Θ. Ἑλληνίδου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ ἐπὶ πορσελλάνης φωτογραφίας ὄριμου ἀνδρὸς ὑπὸ ταύτην ἀνάγλυφος ἀνοικτὴ βίβλος, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή : «Ἐνταῦθα κεῖται Θωμᾶς Κ. Ἑλληνίδου, † 6, II, 1921, ἐτῶν 45».

γ) Τάφος οἰκογενείας Ἀργ. Σόμογλου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ σταυρὸς. Ἐν τῷ ἄνω τῆς στήλης μέρει ἀνάγλυφον στέμμα ἐντὸς στεφάνου ἐξ ἀνθῶν, ὅφ' ὃ ἡ ἐπιγραφή : «Ἐνθάδε κεῖται Ἀργύριος Κ. Σόμογλου. Ἀπέθανε τῇ 5 Δεκεμ-

¹) Ἴδε ἀνωτέρω, § 14, 6', δ', α'.

²) Αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι κεραραγμένα κεφαλαίως καλοῖς γράμμασι και μόνον μικροῖς γράμμασι τὰ ἐπὶ τινῶν τάφων ἔμμετρα ἐλεγεία.

βρίου 1919, ἐτῶν 39. Καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ὁραία Ἀρ. Σόμογλου. Ἀπέθανε τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1921, ἐτῶν 33». Ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἐκ τῶν κάτω μαρμαρίνου βάθρου, τὸ διστιχον ἐλεγείον :

«Θέλεις, φίλε, νὰ ἀκούσης φίλους χωρὶς νοῦν;

ὃ' ἀποθάνῃς ἄκαιρα και μετὰ θά σὲ κατηγοροῦν».

δ) Τάφος οἰκογενείας Κ. Ι. Σόμογλου. Στήλη ὁμοία τῇ προμνημονευθείσῃ, ἀλλ' ἄνευ τοῦ στέμματος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς : «Ἐνθάδε κεῖται Κωνσταντῖνος Ἰωάνν. Σόμογλου. Ἀπέθανε τῇ 7 Ἀπριλίου 1910 ἐτῶν 62. Καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Καλλιόπη Κ. Σόμογλου. Ἀπέθανε τῇ 3 Ἰανουαρίου 1919, ἐτῶν» 58. Κάτωθι τὸ ἔμμετρον ἐλεγείον :

Μὲ βλέπετε εἶμαι χῶμα,
ἀλλ' ἡ ψυχὴ 'ς τὸν οὐρανόν,
ἔδω μόνον τὸ σῶμα.
Ἄν θέλῃς, φροντίζε και σὺ
θνητὲ διὰ τὸ σῶμα
ἐντὸς ὀλίγου θὰ γενῆς
και σὺ σκολῆκων βρῶμα».

ε) Τάφος οἰκογενείας Κ. Καρπούζη. Στήλη μαρμαρίνη ἐπὶ τριῶν ἐπαλλήλων βάθρων. Ἐν τῷ ἄνω τῆς στήλης μέρει ἀνάγλυπτος σταυρὸς ἄνθει περιστεμμένος, ὅφ' ὃν ἡ ἐπιγραφή : «Κωνσταντῖνος Γ. Καρπούζης Ἀπέθανε τῇ 18η Σεπτεμβρίου 1901 ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν». Ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρου βάθρου τὸ ἐλεγείον :

«Πίστις θερμὴ εἰς τοῦ Χριστοῦ τὴν ἁγία μας θρησκεία
κι' ἀγάπη 'ς τὴν πατρίδα μας και τὴν ἐλευθερίαν
εἶναι δυὸ ἄστρα φωτεινὰ 'ς τοῦ κόσμου μας τὴ ζῆλι
κι' ἡ λάμψη των ἐφόδιο γιὰ τὴ ζωὴ τὴν ἄλλη.
Χαρὰ 'ς ἐκείνη τὴν ψυχὴ, ποὺ φέγγει και φωτίζει.
Τὸ φῶς των τὸ ἀκοίμητο, θνητὲ, ἂν σὲ στολίζῃ.
αὐτὴν τὴ ματαιότητα τοῦ βίου μὴ φοβῆσαι
ἀθάνατος ἀληθινὰ κι' ἔδω κι' ἐκεῖ θὰ εἶσαι».¹

¹) Ὁ μελιχρὸς και καλοκάγαθος Κ. Καρπούζης ἦτο τύπος καλοῦ πατριώτου και ἀγαθοῦ χριστιανοῦ ἀπολαύων τῆς κοινῆς τῶν πάντων ἀγάπης και ἐκτιμήσεως. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν γενέτειραν μετὰ χρόνιον διαμονὴν ἐν Ἑλλάδι, ὅπου μεταβὰς μετέσχε τοῦ Κρητικῶ ἀγῶνος τοῦ 1866, καθ' ὃν ἀπέβαλε τὴν δεξιάν, ἴδρυσεν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως τὸ φερώνυμον ξενοδοχεῖον και καφενεῖον, ἅτινα διεκόσμησε δι' ἑλληνικῶν εἰκόνων. Προσωπογραφία ἠρώων και τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς τῆς Ἑλλάδος οἰκογενείας, σηματογραφία μαζῶν Τούρκων και Ἑλλήνων και εἰκόνας ἄρχαίων Ἑλληνικῶν μνημείων καθίστων αὐτὰ οἰοεῖ ἐθνικὴν πινακοθήκην. Τὸ καφενεῖον αὐτοῦ κατὰ τὰς νεκτερινὰς ὥρας, ὅποτε ἔπαιζε και μικρὰ μουσικῶν ὄργανων ὀρχήστρα (τὰ λαλήματα), ἦτο κατὰ μιστον. Κατὰ δὲ τὰς μακρὰς χειμερινὰς νύκτας ἐχορεύοντο ἐν αὐτῷ ὑπὸ τῶν δυναμένων νὰ ἐπιδείξωσι χορευτικὴν ἐπιδειξιότητα και διάφοροι

στ') Τάφος οικογενείας Α. Κορμπάνογλου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου, ἐφ' οὗ σταυρός. Ἐπὶ ἀναγλύφου ἐπὶ τῆς στήλης δέλτου ἡ ἐπιγραφή: Ἐνθάδε κείται Ἀπόστολος Κ. Κορμπάνογλου. ἸΑπεβ. τῇ 7 Μαρτ. 1924, ἐτῶν 74*.

ζ') Τάφος οικογενείας Ν. Νάιδεν. Στήλη μαρμαρίνη, ἐφ' ἧς ἀνάγλυφον ὠραῖον Χερουβείμ ἐπὶ δύο ρόδων. ὕφ' 6 ἡ ἐπιγραφή: «Εὐφροσύνη Ν. Νάιδεν, 21 Ἀπριλίου 1877, 19 Ἰουνίου 1906*».

η') Τάφος οικογενείας Α. Μεξεβίση. Στήλη μαρμαρίνη ὁμοία τῇ α' μετὰ τῶν ἐκατέρωθεν καλπῶν καὶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἀπόστολος Γ. Μεξεβίσης, ἐτῶν 74. ἸΑπεβίωσε τῇ 6 Αὐγούστου 1910*».

θ') Τάφος οικογενείας Σ. Σταθῆ. Στήλη μαρμαρίνη μικρά, ἐφ' ἧς ἐντὸς κυκλωτοροῦς πεδίου ἡ ἐπιγραφή: «Σωκράτης Σταθῆς, † 12 Νοεμβρίου 1919, ἐτῶν 45*».

ι') Τάφος οικογενείας Χατζη-Βασιλείου Γιώτακα. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ σταυροῦ ἐπ' αὐτῆς καὶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Χ. Βασιλείος Δ. Γιώτακας. † ἸΑπεβίωσε τῇ 5ῃ Σεπτεμβρίου 1903 ἐτῶν 70. Σμαράγδα Χ. Β. Γιώτακα, ἐτῶν 75. ἸΑπεβίωσε τῇ 15 Σεπτεμβρ. 1920.»

ια') Τάφος οικογενείας Κ. Τσορμπαζάκου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου καὶ σταυροῦ. Ἐπὶ ἀναγλύφου δέλτου ἡ ἐπιγραφή: «Ενθάδε κείται Κωστάκης Β. Τσορμπαζάκος. ἸΑπεβ. 14 Ἀπριλ. 1921, ἐτῶν 75.— Ἄννα Κ. Τσορμπαζάκου. ἸΑπεβ. 1 Ὀκτωβρ. 1922, ἐτῶν 23*».

ιβ') Τάφος οικογενείας Σ. Νίκογλου. Στήλη μαρμαρίνη ἡμιγλή ἐπὶ πέντε βάθρων μετὰ κιονοκράνου καὶ σταυροῦ ἐπ' αὐτῶν. Ἐπὶ ἀναγλύφου ἐπὶ τῆς στήλης δέλτου ἡ ἐπιγραφή: «Ενθάδε κείται ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ Μαρία Στεφάνου Νίκογλου, ἀποβιώσασα 28 VIII 1918, ἡλικίας 75 ἐτῶν. Αἰωνία τῆς ἡ μνήμῃ». Ἐπὶ δὲ τοῦ τετάρτου βάθρου κάτωθεν: «Ενθάδε κείται Στέφανος Α. Νίκογλου. ἸΑπεβίωσε τῇ 3 Ἰανουαρίου 1922 ἐν ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν*».

χοροὶ Τσοῦνη δ' ἦτο ἡ εὐταξία τῶν θαμνῶν μεθ' ὅλας τὰς ἀφθόνας εἰς τὸν Βάκχον σπονδὰς ὑπὸ τὴν ἀγροπικὴν ἐποποιεῖαν τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι μισταγωγία τις ἐτελείτο ἐν τῷ καρνεῖῳ. Διὰ τῆς διαθήρης του κατέλειπεν ἐκ τῆς μικρᾶς του περιουσίας 50 χρυσὰ εικοσάφραγκα εἰς τὴν κοινότητα ὑπὲρ τῶν σχολείων καὶ ἄλλα τοσαῦτα εἰς τοὺς φίλους του, ὅπως μετὰ πάνδημον μνημόσυνον ἐπὶ τοῖς τεσσαρεκκοστοῖς ἀπὸ τοῦ θανάτου του μετοβῶσιν ἅπαντες οἱ τιμῶντες τὴν μνήμην του εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ τάφου του τῇ συνοδείᾳ μουσικῶν ὀργάνων εὐωχηθῶσι καὶ συμποσιῶσιν ἄδοντες καὶ χορεύοντες. Δὲν ἐνθυμῶμαι τοῦτο τὰς εὐωχίας καὶ τὰ δεῖτνα ἐπὶ ταῖς ταφαῖς τῶν προϊστορικῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν;

*) Ὁ αἰδῖμος ἦτο ἐκ τῶν ἐνεργητων τῆς Κοινότητος κληροδοτήσας αὐτῇ ὑπὲρ των σχολείων 100 ὀθ. λίρας.

ιγ') Τάφος οικογενείας Σ. Μιμήδα. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου ἀρχαίου, περιβεβλημένου ἀνθεμίου καὶ μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Μαρία Σταύρου Μιμήδα, γεννηθεῖσα τῷ 1805, ἀπέθανε τῷ 1888 Μαρτίου 16. Φίλη καὶ ἀγαθὴ μητρί αἰδίου εὐγνωμοσύνης καὶ εὐσεβείας ἕνεκα τύμβον τόνδε τὰ ἑαυτῆς τένα ἐχώσαντο».

ιδ') Τάφος οικογενείας Ἀρχ. Μαρίντσογλου. Στήλη μαρμαρίνη ὁμοία τῇ προηγουμένως περιγραφείσῃ. Ἐν τῷ ἄνω τῆς στήλης μέρει εἰκὼν ἐπὶ πορσελλάνης πρεσβυτίδος γυναικὸς, ὕφ' ἣν ἡ ἐπιγραφή: «Αἰκατερίνη Ἀρχ. Μαρίντσογλου. † 13 Ἀπριλίου 1918, ἐτῶν 80». Κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς ἀνάγλυφος ἄγγελος μετὰ συνεπτυγμένων τῶν πτερυγῶν γονυκλινῆς πρὸ κλίπης ἐπὶ τάφου καὶ κλαίων. Ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ μνημείου: «Θωμᾶς Ἀρχ. Μαρίντσογλου. † 23 Αὐγούστου 1910, ἐτῶν 36.— Ἀργύριος Δ. Μαρίντσογλου. † 24 Φεβρ. 1895, ἐτῶν 70*».

Ἐν δὲ τῷ νεκροταφεῖῳ Ἀμπελήνου:

ιε') Τάφος οικογενείας Χ. Θ. Κωνσταντίνου. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκράνου ἀνθεμίου κεκοσμημένου ἀναγλύφους. Ἐπὶ δέλτου ἀνεπτυγμένης ἡ ἐπιγραφή: «Ενθάδε κείται ὁ Χ. Θωμᾶς Κωνσταντίνου, ἀποβιώσας τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1908, ἐτῶν 68*».

ιστ') Τάφος οικογενείας Πάραμ. Ἐπὶ ὁμοίας τῇ προηγουμένη στήλης ἡ ἐπιγραφή: «Ὡς στρατιώτης ἐμάχεσεν,¹ εἰς δύο μάχας βγήκε σὺς,² πληρωθεὶς ἀπέθανεν ὑπὲρ πατρίδος. Ὡς Ἴον ἐμαράνθη, ὡς ῥόδον ἐλευκάνθη καὶ νῦν μὲ τοὺς ἀγγέλους πετᾶς εἰς οὐρανοὺς. Ἐνταῦθα κείται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Θωμᾶς Α. Παράμ. Ἐγεννήθη 29 Ἰουνίου 1888, ἀπεβίωσε τῇ 7 Νοεμβρίου 1919.»³

ιζ') Τάφος οικογενείας Κ. Ἀντωνιάδου. Μαρμάρινος εὐμεγέθης σταυρός, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή: «Ενθάδε κείται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ Κωνσταντίνος Ἀντωνιάδης, ἀποβιώσας 15 Ἰουλίου τὸ ἔτος 1923, ἐτῶν 91*».

ιη') Τάφος οικογενείας Γ. Ἀλαβέρα. Στήλη μαρμαρίνη ἐπὶ τεσσάρων ἐπαλλήλων βάθρων εἰς σταυρὸν ἀπολήγουσα. Κάτωθεν δάφνης καὶ ἀναγλύφου στεφάνου ἕξ ἀνθέων ἡ ἐπιγραφή: «Γεώργιος Χρ. Ἀλαβέρα». Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωτάτου βάθρου ἐπὶ ἀνεπτυγμένης δέλτου «ἀποβιώσας τῇ 15 Νοεμβρίου 1912, ἐτῶν 75*».

¹) ἐμάχεσεν ἀντὶ ἐμάχεσε τοῦ ρ. μαχέω=μάχομαι.

²) σὺς ἀντὶ τοῦ σῆος ἀβλαβής.

³) Πρόκειται περὶ νεαροῦ κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους πολεμιστοῦ, ὅστις μετασχὼν δύο μαχῶν οὐδὲν ἔπαθεν, ἀλλ' ἐν τῇ τρίτῃ ἐτραυματίσθη καὶ ἐπανεβλήθη εἰς τὴν γενέτειραν πρὸς νοσηλείαν καὶ ἀνάτασιν μετὰ ἐτη ὑπέκεινεν εἰς τὰ τραύματά του μαραινθεὶς καὶ λευκανθεὶς. Εἰς τῶν ἀγνώστων ἡρώων τοῦ ἐθνικοῦ παθίου. Αἰωνία ἡ μνήμη του!

16) Τάφος οικογενείας I. X. Ἀργύρογλου, Ιατροῦ. Στήλη μαρμαρίνη μετὰ κιονοκραίνου, ἐφ' ἧς ἡ ἐπιγραφή: «Ἐνθάδε κεῖται ἡ Θεοφανὸς I. X. Ἀργύρογλου, ἐτῶν 34, ἀποβιώσασα τῇ 7 Ἰουλίου 1910 ἐν Στενιμάχῳ».

2) Τάφος οικογενείας M. Γκάνιογλου. Στήλη μαρμαρίνη ἐπὶ πέντε βάθρων. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἄνωθεν ἄγγελος ἀνάγλυφος μετὰ συνεπτυγμένων τῶν πτερυγῶν κλίνων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ κλίπδος πρὸ στήλης διὰ πέπλου κεκαλυμμένης καὶ εἰς σταυρὸν ἀποληγούσης. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου βάθρου ἡ ἐπιγραφή: «Μιχαὴλ Ἀρ. Γκάνιογλου. Ἀπεβίωσε τῇ 22 Νοεμβρίου 1903». Ἐπὶ τοῦ τρίτου βάθρου τὸ ἔμμετρον ἔλεγείον:

«Τὰ γέλοια μὲ τὰ κλάμματα, ἡ χαρὰ μὲ τὴ πίκρα
σὲ μὴν ὥρα ἐσπάρθησαν, μαζὶ ἐγεννηθῆσαν.

Ἔσθ' ἵνα ἐπὶ τῆς γῆς τὸ μέγα καὶ ὠραῖον
νὰ διαρκῆ προσκαίρως:

καὶ διατὶ νὰ σβέννηται ἡ ἔπαρξις ἀκαίρως
ὡς φθόγγος λύρας μαγικῆς, ὡς στεναγμὸς ἐκπνέων.»¹

17) Αἱ περὶ τοῦ φρουρίου τῆς Στενιμάχου γινώσκται ἡμῖν παραδόσεις εἶναι τέσσαρες, ἥτοι ἡ τῆς *Νεραΐδας ἢ Βασιλοπούλλας*, ἡ τοῦ *Μαγεμμένου*, ἡ τῶν *Στοιχειωμένων Χριστουγέννων* καὶ τῆς *Ἀναθεματισμένης*, αἵτινες μεταπλασθεῖσαι ἐπὶ τὸ ἀφηγηματικώτερον ἐδημοσιεύθησαν, αἱ μὲν πρῶται τρεῖς ὑφ' ἡμῶν, ἡ δὲ τετάρτη ὑπὸ τοῦ Βλ. Σκορδέλη. Αὗται ἐν συντόμῳ ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

¹) Ὁ Μιχαὴλ Ἀργ. Γκάνιογλου, γόνος εὐπόρου παλαιᾶς οικογενείας, μετὰ τὰς ἐν τοῖς Ζαφειείοις διδασκαλείαις τῆς Φιλιππουπόλεως γυμνασιακάς του σπουδὰς ἠκολούθησε τὰ μαθήματα τῆς νομικῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου σχολῆς, ἧς ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τοῦ δικαίου Εὐσεβίου εἰς τὴν σχολὴν τῶν ἐφεδρῶν ἀξιωματικῶν ἐν Κερκύρῳ ἀπεροίγησεν αὐτῆς μετὰ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ. Μετέβη τοῦ πολέμου τοῦ 1897, ὀδηγήσας αὐτὸς πάντας ὁμαδὸν τὴν ἐκ Στενιμάχου ἐφεδρῶν καὶ ἐθελοντῶν εἰς Ἀθήνας. Μὴ ἐξασκηθεὶς ἐν Βουλγαρίᾳ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου ὡς Ἕλλην ἐπίσκοπος, ἐπρωτοστάτησεν ἐν τῇ γενετείρᾳ εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν καὶ φιλελευθερικὴν κίνησιν. Τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ καὶ ἄλλων φιλοπατριδῶν καὶ φιλοπροόδων νέων συνεστάθη ἐν Στενιμάχῳ δραματικὸς ὄμιλος ἐρασιτεχνῶν, ὅστις κατὰ τὸν χειμῶνα συμμετεχουσῶν καὶ τῶν διδασκαλισσῶν (Στενιμαχιτισσῶν) εἶδε θεατρικὰς παραστάσεις ἔργων ἐθνικῶν ὑποθέσεων ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ παρθεναγωγείου, καταλλήλως διασκευασμένη. Σκοπὸς τούτων ἦτο ἡ τόνωσις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ ψυχαγωγία τῶν Στενιμαχιτῶν καὶ ἡ διὰ τῶν εἰσαρτάξων ὑποστήριξις τῶν κοινοτικῶν σχολείων. Τῶν παραστάσεων μετέβη καὶ αὐτὸς ὑποδιδόμενος ἐκαστοτὲ τὸ κυριώτερον τῶν δραμάτων πρόσωπα. Κατὰ μίαν τούτων (τῆς Βοσκοπούλλας τοῦ Δ. Κορομηλῆ) σφῶν τὸν ἐθνικὸν χορὸν ἐν ἐξῆλλῳ ἐνθουσιασμῷ ἐξέπνευσεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκ συγκοπῆς τῆς καρδίας.

Ἑλληνικαὶ
παραδόσεις
περὶ τοῦ
φρουρίου τῆς
Στενιμάχου

α') Ἄδεται ὅτι ἐντὸς τῶν ὑπὸ τὸ φρούριον μεγαλοπρεπῶν ἀνακτόρων κατοικεῖ ὠραία βασιλοπούλλα μεταμορφωθεῖσα ἡ ἀνχῆς διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν γονέων τῆς εἰς Νεραΐδα. Αὕτη κατὰ τὰς σεληνιαίας καὶ γαληνίους νύκτας ἐξέρχεται μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῶν ὑπογείων ἀνακτόρων λειψίμων καὶ ἀτημέλητος καὶ περιπλανᾶται ἐπὶ ὄρας ἀνὰ τὰ διάφορα τοῦ φρουρίου μέρη, ἀνερχομένη καὶ εἰς τὰ πλέον ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα, οἰονεὶ περιπατοῦσα ἐν ρεμβασμῷ, ὡσπερ ἄλλοτε ἐπὶ τῶν ἐπαύξεων καὶ τῶν ἀνδρώων, ὅτε τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνακτόρων ὑψοῦτο μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐπιθλιτικῶν τὴν θέαν. Εἶτα δι' ἐπογείων κρυφίας σήραγγος κατέρχεται εἰς τὸν ποταμόν, ὅπου λούεται ἄδουσα, ἀλλὰ τὸ ἄσιμά της εἶναι ἀκατάληπτον ἕνεκα τοῦ φοβεροῦ ὄρχθου τοῦ καταρρέοντος ποταμοῦ.

Μετὰ τὸ λουτρὸν ἀνέρχεται αἰθῆς εἰς τὸ φρούριον, ὅπου μετὰ τινὰς περιπλανήσεις ἐκβάλλει φωνὰς θρηνώδεις καὶ ὀλολυγμοὺς ἐξουνομένους τοῦ ἀνέμου βοηθοῦντος, ἐνίοτε μέχρι τῆς πόλεως καὶ εἶτα εὐθὺς ὡς λαλήσωσιν οἱ ἀλέκτορες κατέρχεται καὶ ἐγκλείεται εἰς τὰ μυστηριώδη τῆς ἀνάκτορα, ὧν ἄγνωτος ἡ εἰσοδος. Ἐάν τις συμπέσῃ κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ εὐρῆσκηται πλησίον τοῦ φρουρίου, ἔλκεται ὑπὸ τῆς μαγικῆς τῆς φωνῆς καὶ ὀδηγεῖται πειθήνιος ὑπὸ τῆς νεάνιδος εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὁπόθεν πλέον δὲν ἐξέρχεται, ἢ ἂν ἐξέλθῃ, μετὰ νύκτα ὄργων, διατελεῖ μελαγχολικὸς καὶ σύννους μέχρι τοῦ θανάτου του, ὅστις δὲν βραδύνει νὰ ἐπέλθῃ. Εἶναι *μαγεμμένος* καὶ σπεύδει νὰ συναντήσῃ ἡ ψυχὴ του τὴν βασιλοπούλλαν.

β') Ἄδεται ὅτι νεανίας τις ἐξ Ἀμπελίνου, ὅστις ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ τοῦ Κάστρου (Φιλιππουπόλεως) σχολῇ, μὴ πιστεύων εἰς τὰ περὶ τῆς Νεραΐδας μυθολογούμενα ἐστοιχημάτισεν ἐν τινὶ συμποσίῳ πρὸς τοὺς συμποσιάζοντας, ὅτι δύναται ἀφόβως νὰ διανυκτερεύσῃ ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νύξ ἐκείνη ἦτο σεληνιαία, ὀδηγήθη εὐθὺς πρὸς τὸ μεσονυκτίον ὑπὸ τῶν φίλων του καὶ ἐγκατελείφθη ἐκεῖ. Τὴν αὐγὴν μετέβησαν οὗτοι εἰς τὸ φρούριον καὶ εὗρον τὸν τολμηρὸν νεανίαν ἐν ἡ θέσει ἀφῆκαν αὐτὸν κατὰ τὴν νύκτα. Οὕτως οὕτως ἐκέρδισε μὲν τὸ στοίχημα εἰπὼν ὅτι οὐδὲν εἶδεν ἢ ἤκουσε καθ' ὅλην τὴν νύκτα διατελέσας ἀγρυπνος, ἀλλ' ὁ πλήρης μελαγχολίας βίος αὐτοῦ κατόπιν καὶ ὁ ἄμμος διὰ μαγείας τινὸς πλουτισμὸς ἐβεβαίουν ὅτι εἶδε τὴν Βασιλοπούλλαν. Διότι διεδόθη ἀνὰ τὴν πόλιν ὅτι ἐκέκτητο ἕκτοτε μαγικὸν τσίφρωτον χρυσοῦν κρησπίγιον (τρικέρν), οὗ δόσας ἦναπτε τὰ

¹) Ἴδε, *Μυρτίου*, ἡ Νεραΐδα, ἐν τῷ «Κήρυκι» Κωνσταντινουπόλεως, περιοδικῷ, ἔτος 1891 καὶ ἐν τῷ «Νεολόγῳ», ἐφημερίδι Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος 1894.

κηρία, ἅτινα οὐδέποτε κατηγάσκοντο, παρουσιάζετο αὐτῷ Αἰθίοψ, ὅστις προσεκόμιζεν αὐτοστιγμῆ ὅτι διετάσσειτο ὑπ' αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ὁ νεανίας ἐκτίσαστο πλοῦτη πολλὰ καὶ ἠγόρασεν οἰκίας, ἀμπέλους, ἀγρούς, γενόμενος ζάπλουτος. Ἀλλὰ τοῦτο προσεβλῆκε τὸν φθόνον καὶ ἐξήγειρε τὴν πλεονεξίαν τοῦ τότε τῆς Στενιμάχου Τούρκου Ἀγα, ὅστις κατέσχε τὸ κηροπήγιον παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ νεανίου.

Θέλον ὁ Ἀγᾶς νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς Στενιμαχίτας διὰ τοῦ θαύματος τοῦ μαγικοῦ κηροπήγιου προσεκάλεσεν ἑσπέραν τινὰ πάντας τοὺς τῆς πόλεως προῦχοντας καὶ τὸν νεανίαν εἰς δειπνον. Οἱ προσκληθέντες ὠδηγοῦντο εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἀνδρῶνος τοῦ Ἀγα, ὅπου ἐλάμβανον θέσιν ἐπὶ τῶν παρὰ τοῖς τοίχοις ἐστημένων διβανίων. Ἀφοῦ προσήλθον πάντες οἱ συνδαιτυμόνες, ἤχθησαν εἰς παρακείμενον δομάτιον καὶ παρεκάθισαν σταυροπαδητὶ κατὰ τὰ εἰθισμένα, περὶ μεγάλην ταπεινὴν τράπεζαν (σοφρᾶ), ἐφ' ἧς ἔκειτο μόνον χρυσοῦν τρίφωτον κηροπήγιον. Ὅθεν ἤρξαντο ὑπομειδιῶντες καὶ ἀποροῦντες ἐπὶ τῷ παραδόξῳ δειπνῷ, διότι οὐδαμῶς ὑπόπτευσαν ὅτι τὸ κηροπήγιον ἦτο τὸ περιεχόμενον μαγικὸν τοῦ νεανίου. Ὁ Ἀγᾶς ἐν ὅλῃ τῇ σοβαρότητί του ἦναψε τὰ κηρία τοῦ κηροπήγιου καὶ πρὸς ἑκκλησίαν πάντων ἐνεφανίσθη Αἰθίοψ τις, εἰς ὃν ἐπέταξε νὰ εὐτρεπίσῃ τὴν τράπεζαν προσκομίζων ποικιλίαν ἐδεσμάτων καὶ ποτῶν. Ὁ Αἰθίοψ ἐξαφανισθεὶς προσῆλθε μετ' ὀλίγον, ἀλλ' ἀντὶ ἐδεσμάτων ἔφερε ράβδον, δι' ἧς ἤρξατο πάντας ραβδίζων ἀνηλεῶς ἀπὸ τοῦ Ἀγα μέχρι τῶν ὑπηρετῶν, οἵτινες προσέδραμον εἰς βοήθειαν. Οἱ ραβδισμοὶ τοῦ ἀκατανικήτου Αἰθίοπος τότε μόνον ἐπαύθησαν, ἐξαφανισθέντος αὐτοστιγμῆ, ὅτε ὁ νεανίας ἀπέσβησε τὰ φῶτα τοῦ κηροπήγιου.

Ἐξοργισθεὶς ὁ Ἀγᾶς ἐπὶ τῷ παθήματι του ἠθέλησεν ἐπιμόνως νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ νεανίου τὴν ἱστορίαν τοῦ μυστηριώδους καὶ μαγικοῦ κηροπήγιου, ὅπερ ἐκ φόβου ἐπέστρεψεν εἰς τὸν κύριόν του, λαβὸν γενναῖον χρηματικὸν ποσόν. Ὁ νεανίας κατ' ἀρχὴς ἠροεῖτο νὰ ὁμολογήσῃ τὴν, παρακαλῶν τὸν Ἀγᾶν νὰ μὴ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἀπαίτησίν του καὶ προθυμοποιούμενος νὰ παράσῃ αὐτῷ ὅσα ἂν χρήματα ἤθελε, διότι ἦτο δεδεδεσμευμένος διὰ φρικτοῦ ὄρκου. Ὁ Ἀγᾶς κατ' ἀρχὰς ἔστεργεν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐλάμβανε παρὰ τοῦ νεανίου τὰ αἰτούμενα ὀγκώδη ποσά, τοσοῦτον ἠξάνετο ἢ περιέργειά του περὶ τοῦ μαγικοῦ κηροπήγιου. Ὅθεν ἤρξατο ἀπειλῶν τὸν νεανίαν ὅτι θὰ καταδικάσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἱεροδικαστηρίου εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον ἂν μὴ ὁμολογήσῃ, πότεν ἔλαβε τὸ κηροπήγιον καὶ πῶς ἐκτίσαστο τοσαῦτα πλοῦτη. Τότε ὁ νεανίας φοβηθεὶς τὸν κίνδυνον

καὶ ἐπιλαθόμενος τοῦ πρὸς τὴν Νεραΐδαν ὄρκου του ἠναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ τὰ πάντα.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ φρουρίου διανυκτέρευσιν ἐκείνην ἐπὶ τῷ στοιχίματι, ἐνεφανίσθη μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡ Νεραΐδα, ἣτις ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὰ μυστηριώδη καὶ μεγαλοπρεπῆ ὑπόγειά της ἀνάκτορα ἐν τῷ λαμπροφωτιστῷ ναύκῳ αὐτῶν ἐνώπιον τῶν γονέων της καὶ πλήθους περιεπαλλῶν θαλαμηπόλων ἐτέλεσε τοὺς μετ' αὐτοῦ γάμους της εὐλογοῦντος ἀρχιεπισκόπου τοὺς νυμφικούς στεφάνους καὶ κατὰ τὴν αὐγὴν ἐξέπεμψεν αὐτὸν αὐθις διὰ μυστηριώδους ἑξόδου ἐξ οἴκου πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ γάμου της ἔδωκεν αὐτῷ χρυσὴν τράχα ἐκ τῆς κόμης της, ἣν κατ' ἐντολήν της καύσας ἐν τῇ οἰκίᾳ του ἔλαβε τὸ κηροπήγιον παρὰ τοῦ ἐμφανισθέντος Αἰθίοπος, ἧς τὸ θαῦμα εἶναι γνωστόν. Δυστυχῶς ὅμως ἡ, παρὰ τὸν πρὸς τὴν Νεραΐδαν ὄρκον του ὅτι θὰ κρατήσῃ ἀπόλυτον σιγὴν περὶ τοῦ ὅτι εἶδε καὶ ἤκουσε τὴν νύκτα ἐκείνην, ὁμολογία αὕτη ἐπήνεγκε τὴν δυστυχίαν του. Διότι τὰ μὲν οὐκίματά του κατέπεσαν εὐθύς, αἱ ἀμπελοὶ του καὶ οἱ ἀγροὶ ἀπεξηράνθησαν, τὰ τρία τέκνα του ἀπέθανον κεραυνόπληκτα καὶ αὐτὸς τυφλωθεὶς ἔζησεν ἀθλιῶς μέχρι τοῦ θανάτου του, καταρῶμενος καὶ ἀποφευγόμενος ὑπὸ πάντων δίκην πανωλοβλήτου, ὡς **μαγευμένος**. Τὸ κηροπήγιον ἅμα τῇ ὁμολογίᾳ ἐξηφανίσθη καὶ ἐπὶ ἔτη ἐδακτυλοδεικτεῖτο ὑπὸ τῶν διαβατῶν μετὰ σταυροκοπήσεως ἐν Στενιμάχῳ μέρος τι, οἷονεὶ κατηραμένον, πλήρης ῥεπιδίων, ὅπου ἦσαν ποτε τὰ **ἀρχοντικά τοῦ μαγευμένου σπύτα** ¹.

γ) Ἄδεται ὅτι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος κατ' ἐκάστην ἑτῶν Χριστουγέννων νύκτα μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡ τοῦ φρουρίου ἐκκλησία, ἀναλαμβάνουσα τὴν παλαιὰν της ὄψιν, ἐφωτίζετο λαμπρῶς ὑπὸ μυστηριωδῶν φῶτων, ὁ κῶδων ἐπαυειλημένως ἐκροῦετο, ψαλμοὶ ἀρχοντικοὶ καὶ ἐξηκούοντο ἐκ τοῦ ναοῦ καὶ εὐωδία θυμιάματος περιεχεῖτο ἀνὰ ὅλον τὸ φρούριον. Κατὰ σύμπτωσιν Στενιμαχίτης τις κατερχόμενος ἐκ τῆς μονῆς τῆς Πετρισοσιτίσσης καὶ καταφυγὼν ὑπὸ τὸ φρούριον ἕνεκα χιονοθύελλης παρέστη μάρτυς τούτων. Ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τοῖς γινόμενοις, ὡς ἀφηγήθη, ἐκλήσιασεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶδεν αὐτὴν ἐν ὅλῃ τῇ αἴγλῃ της, πλήρη εὐλαβοῦς ἐκκλησιασματος περιβεβλημένου ἱματισμῶν ἄλλων χρόνων καὶ ἤκουσε τὴν ἀκούουσαν τῶν Χριστουγέννων τελομένην ὑπὸ ἱερέως καὶ ἐνὸς ἱεροψάλτου. Κατὰ τὴν διάβασιν τῶν Ἀγίων ἤκουσε τὸν ἱερέα μνημονεύοντα τὸν αὐτοκράτορα μετὰ παντὸς τοῦ παλατίου, τὸν πατριάρχη καὶ τὸν στρατηγὸν Βρυέννιον μετὰ παντὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Ἡ λειτουργία διεξήχθη ἐν σπουδῇ μετὰ τὰ Ἅγια, ὁπότε,

¹ Μυρτίου, ἡ Νεραΐδα, αὐτόθι.

ἀναγνωσθεῖσων καὶ τῶν τελευταίων εὐχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως μετὰ τοῦ ἁμῖν, ἐξηφανίσθησαν πάντα αὐτοστιγμῆ καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπανήλθεν εἰς τὴν προτέραν τῆς κατερείπωσιν. Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία ἀκολουθία τῶν **στοιχειωμένων Χριστουγέννων**, ἣν ἱερούργησεν ὁ ἱερεὺς Ἀνθίμος ἐκτελών τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ τιμωρίαν μετὰ θάνατον πρὸς ἔξαγιισμόν.

Διότι πρὸ πεντακοσίων ἐτῶν προσκλήθεις ἐκ Στενιμάχου εἰς τὸ φρούριον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Βουεννίου, ὅπως ἱερονογήσῃ κατὰ τὰ Χριστούγεννα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἔμελλον νὰ ἐκκλησιασθῶσι καὶ πάντες οἱ φρουράρχοι τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἐκολόβωσεν, ἀσεβήσας, τὴν ἀκολουθίαν, ὅπως ταχύτερον παροικίῃ εἰς τὸ μετ' αὐτὴν **παρεσκευασμένον δαυιλὲς δεῖπνον τοῦ στρατηγοῦ**, καθ' ὃ ἔπεσορον εἰς ἀπέθανεν ἐκ συγκοπῆς τῆς καρδίας, μὴ σζῶν τὸν καιρὸν νὰ μετανοήσῃ. Ὅθεν ὁ Ὑψίστος, ὅτε ἀνήλθεν ἡ ψυχὴ τοῦ ἁμαρτόντος εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ἐτιμώρησεν αὐτὸν διατάξας ἐπὶ πεντακόσια ἔτη ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον νὰ τελῇ ἐκάστοτε τὴν θείαν λειτουργίαν τῶν Χριστουγέννων κανονικῶς καὶ ὡς ἐμπρέπει τῇ ἑορτῇ, ἐκκλησιαζομένων καὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες συνήμαρτον τότε συνεκκλησιασθέντες. 1

1) **Μυρτίλου**, Τὰ στοιχειωμένα Χριστούγεννα, ἐν τῇ ἐφημ. Φιλιππουπόλεως «Εἰδήσεις τοῦ Αἵμου», 1899. Τὰ στοιχεῖα ταύτης τῆς παραδόσεως περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς μετὰ θάνατον τιμωρίας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῦ λαυμάργου ἱερέως Παπανθίμου ὁμοιάζουσι πολὺ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀλφρόνου Daudet ἐκτιθεμένην ἐν τῷ διηγήματι του *Les trois Graces* παράδοσιν περὶ τοῦ ἀββᾶ Ballayer, ὅστις ἤμαρτεν ὁμοίως κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν Χριστουγέννων διὰ λαυμαργίαν τῇ 1600 ἐν τῷ ναίματι τοῦ πύργου τοῦ μαρκεσίου Triggelack καὶ ἐτιμωρήθη ὁμοιοτρόπως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐπὶ τῆς παραδόσεως ταύτης στηριχθέντος διηγήματός μου, τὸ τοῦ Γάλλου συγγραφέως διήγημά μοι ἦτο γνωστόν. Λέον ἐνταῦθα νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ δημοσίευσίς τοῦ διηγήματός μου κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1899 ἐξήγαγε τὰ φυλετικὰ πάθη τῶν ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἐν Στενιμάχῳ Βουλγάρων λογίων καὶ ἔσχε δυσάρεστα ἐπακολουθήματα διὰ τοὺς Ἕλληνας Στενιμαχίτας. Ἀναμνησθέντες τῆς πρὸ ἐτῶν ἀποξέσεσθεις ἐπιγραφῆς τοῦ σοφροῦ Ἀσὲν ἐπὶ τοῦ φρουρίου καὶ ὑπολαβόντες καταπάτησαν τὸν ἐθνικὸν πατριωτικὸν δικαιομάτων των ἐπὶ τῆς Στενιμάχου τὴν ἐν τῇ παραδόσει ἀνάμνησιν ὅτι τὸ φρούριον μετὰ τῆς Στενιμάχου ἀνῆκε πρὸ 600 ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουεννίον (ἱστορικὰ γεγονότα ἀναμνησθήετα), ἐνεπλήσθησαν μίσους καὶ ὀργῆς κατὰ τοῦ ἰθαγενεὸς ἑλληνικοῦ στοιχείου, τοῦ ἀπὸ αἰῶνων οἰκοῦντος ἐν τῇ πατρίδι χώρῃ του καὶ διαφυλάσσοντος ζηλοτάως τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὸν ἐθνισμόν του μετὰ τσοῦτας λαίλαπας. Ὅθεν, μετὰ σφοδρὰν ἀφροσύνην ἐν τῷ Βουλγαρικῷ τῆς Φιλιππουπόλεως ἡμερησίῳ τέτρω ὑπέδω τὸν ἐθνικὸν των ἰδεωδῶν καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς προαιωνίον τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους ἐχθρῶν, εἰς οὗς ἀπέδιδον τὴν ἀπόξεισιν τῆς

δ') Ἀπέναντι τοῦ φρουρίου πρὸς ἀνατολὰς κατὰ τὴν δεξιὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην ὑφούται δασὺς τῆς Ροδόπης βραχιῶν καλούμενος **Χτένια**. Ἐπὶ τούτου ἴσταται ὡς στήλη κατηφῆς, οἰοεὶ καταδικασμένη νὰ ἐφίσταται τὰς καταιγίδας, βραχόδης προβλής, μέλαινα τὴν ὄψιν καὶ παριστώσα ἄωθεν μορφήν γυναικὸς ἀπολειθωμένης. Αὕτη ἡ προβλής φέρει τὸ δυσώνυμον ὄνομα **Ἀναθεματισμένη** καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτῇ διερχόμενοι, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὰς πέριξ ἀμπέλους των, λιθοβολοῦσι βλασφημοῦντες καὶ καταρώμενοι αὐτήν. Ἄδεται ὅτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων οἰκογένεια τις ξένη ἀποτελουμένη ἐκ πατρὸς, νιού καὶ ὄραίας ξανθῆς νεάνιδος ἐπιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου τοῦ φρουρίου. Ἡ νεάνις ἐλευθεσία ὑπὸ τοῦ

ἀπορίας ἱστορικῆς ἐπιγραφῆς των (ἴδε ἀνωτέρω § 7) διοργάνωσαν τὴν πρωτοβουλία καὶ ἐνεργεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει διδασκαλικοῦ συλλόγου καὶ τῆς γυμναστικῆς τῶν ἀνδρείων ἐταιρείας τοιμῶδη ἐκδρομὴν κατὰ τὸ ἔαρ εἰς Στενιμάχον καὶ τὸ φρούριον, μετὰ μουσικῆς, λαβάρων καὶ σημαῶν. Οἱ ἐκδρομεῖς συνενωθέντες μετ' ἄλλων ἐν Στενιμάχῳ καὶ τῶν αὐτόθι ἀξιωματικῶν τοῦ συντάγματος τοῦ ἰδρευόντος ἐν τῇ πόλει καὶ ἀποτελέσαντες ὀγκώδη διαδήλωση ἀνήλθον εἰς τὸ φρούριον ὡς εἰς προσκνητήριον. Ἐκεῖ μετὰ λόγους ἐθνικῶς καὶ μισσηλικῶς καὶ πατριωτικῆς φόδας ἔστησαν ἐπὶ τοῦ βράχου μαρμαρίνην πλάκα, ἐφ' ἧς ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφὴ διαπάνη τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνεπέτασαν ἐπὶ κορυφῆς τοῦ φρουρίου τὴν Βουλγαρικὴν σημαίαν, εὐλογοῦντος τοῦ ἐπισκόπου Ἀνθίμου, τοποτηρητοῦ τοῦ μητροπολίτου Πλόδβηφ. Κατελθόντες δ' εἰτα εἰς τὴν πόλιν δὲν ὄκησαν ἐκ τοῦ πολλοῦ των ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν των ἰδεωδῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τραπῶσιν εἰς ὕβρεις καὶ προσηλασμούς κατὰ τῶν φιλησζῶν καὶ νομοταγῶν Ἑλλήνων Στενιμαχιτῶν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῆς ἀστυνομίας καὶ των στρατιωτικῶν τῆς πόλεως ἀρχῶν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας Βούλγαροὶ τινες ἐκ Στενιμάχου μετ' ἄλλων ἐκδρομῶν ἀλλοθεν ἀνήλθον εἰς τὸ φρούριον, ὅπως ὡς εὐλαβεῖς προσκυνηταὶ κατήσσωσιν καὶ αὐτοὶ τὸ ἱερὸν ἔδαφος, ὅπερ ἐπάτησάν ποτε οἱ πόδες τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ καὶ ἀξίου σοφροῦ των Ἀσὲν II καὶ ἰδῶσιν τὴν περιλάλητον ἀρχαίαν Βουλγαρικὴν ἐπιγραφὴν. Ἄλλ' ὃ τῆς ἐθνικῆς προσβολῆς! Ἡ ἐπιγραφὴ εὐθέη κατερροπομένη δι' ἀνθρωπίνων πριτωμάτων καὶ ἡ ἐθνικὴ των σημαία κατερρομένη ἐκ τῆς θέσεώς της. Ἡ βέβηλος ὄντως πράξις ἀπεδόθη ἀνεξέλεγκτος ἀμέσεως εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Στενιμάχου κατοίκους, τοὺς **ἀθεραπεύτως γραικονανεῖς** (!) καὶ αἱ βουλγαρικαὶ ἐφημερίδες ἐπανάλαβον καὶ ἐντονωτέρα κλίμακα τὸ εἰθισμένον κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ κατὰ παντός ἑλληνικοῦ (γλώσσης, παιδείας, τέχνης, θρησκείας πολιτισμοῦ) ὕβρεολόγιόν των, ἐξερεθίζουσαι τὸν ἄπλοδν καὶ φιλήσυχον Βουλγαρικὸν λαόν. Ἀντὶ δὲ ν' ἀναζητηθῇ ὁ ἔνοχος τῆς πράξεως καὶ τιμωρηθῇ προσηκόντως, ὡς ἀπαιτήθη ὑπὸ των Ἑλλήνων Στενιμαχιτῶν, ἀποδοκμασάντων ἐν ἱερῷ ἀγανακτήσει τὴν ρησαφάν πρᾶξιν ὕφ' οἰουδήποτε αὐτὴ καὶ ἂν διεπράχθη, ἐπετοπίσθη ὑπὸ τῆς διοικητικῆς τῆς πόλεως ἀρχῆς τῇ ὑποδείξει ἡ τῇ ἀνοχῇ τοῦ κέντρου συλλαλητήετα καὶ διαδηλώσεως κατὰ των συνοίκων καὶ συμπολιτῶν Ἑλλήνων. Τὰς ἀνθελληνικὰς ταύτας διαδηλώσεις ἐν Στενιμάχῳ

ἀφρηναποῦ κάλλους καὶ τῆς ρώμης τοῦ ἡγεμόνος ἠράσθη ἔμμαως αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ἔρωσ της ἀπεκρούσθη, διότι ὁ ἡγεμὼν ἦτο ἤδη μεμνηστευμένος μετὰ τινος Παλαιολογίνας τοῦ Βυζαντίου. Τότε ἡ φιλέδικος νεάνις πρὸς κορησμόν τοῦ μίσους της υπέδειξε, διαφυγοῦσα λάθρα ἐκ τοῦ φρουρίου, ἀτραπὸν τινα εἰς τοὺς πολλὰς προελάσαντας καὶ μάτην ἐπιχειρήσαντας τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου Τούρκους. Οὕτως οἱ ἐχθροὶ πρωίαν τινὰ μεγάλης ἐορτῆς, ὅτε ἡ ὀλιγάριθμος φρουρὰ σύμπασα ἠγκλησιάζετο κατὰ τὴν θεϊὰν λειτουργίαν, προσήγγισαν κρυφίως καὶ ἀπροδοκῆτως εἰς τὸ φρούριον διὰ τῆς ἀτραποῦ. Πάντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ πρόμαχοι ἔδραμον ἐπὶ τὰ ὄπλα, ἀλλ' ἦτο πλέον ἄργά, διότι οἱ ἐχθροὶ παρεβίαζον πλέον τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Ὅτε δὲ ὁ ἡγεμὼν κραδαίνων τὸ ξίφος καὶ μαχόμενος γενναίως ἀπὸ τῶν ἐπαύξεων ἔστρεψε τυχαίως τὸ βλέμμα του πρὸς ἀνατολάς, διέκρινεν ἐκεῖ ἐπὶ τῆς προβλήτης τοῦ βράχου τὴν νεάνίδα ἔχουσαν τεταμένην τὴν χεῖρα καὶ δεικνύουσαν εἰς τοὺς ἐπεχομένους ἀθρόους πρὸς βοήθειαν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς Τούρκους τὴν μουσικὴν ἀτραπὸν. Τότε ἠγνόησε τὰ πάντα καὶ μόλις ἐφώνησεν *ἀνάθεμά σε βέλος ἐχθρῶν* διεπέρασε τὰ στήθη του καταρτίψαν αὐτὸν ἄπνου. Τὴν αὐτὴν στιγμήν, ὡς ἐκ θαύματος, καὶ ἡ προδότις νεάνις ἀπελιθώθη. 1

ἠκολούθησαν διάφοροι βανδαλισμοὶ ὑπὸ τῶν ζωηροτέρων καὶ πατριωτικότερων διαδηλωτῶν κατὰ τὴν ἰδιωτικῶν καὶ κοινοτικῶν ἐλληνικῶν περιουσιῶν καὶ ἡ κατάληψις τῆς ἐν Ἀμπελίῳ Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος, ἣτις παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων. Βραδύτερον ἀπεκαλύφθη ὅτι ὁ δράστης τῆς ρυπαρότητος ἦτο γνωστός ἐν Στενιμάχῳ φανατικὸς Βούλγαρος, ὅστις προσέβη εἰς τὸ σατανικὸν του σχέδιον, κατὰ τὴν ἰδίαν του ἐκ κομπορημοσύνης ὁμολογίαν, ὅπως ἐνοχοποιηθῶσιν οἱ Ἕλληνες Στενιμαχίται, ὡσπερ καὶ ἐγένετο, καὶ ἐνταῦθ' ὁ κατ' αὐτῶν διωγμὸς πρὸς προσωπικὰ του συμφέροντα. Εὐτυχῶς ἡ ἐν τῷ δημοψηφίσματι ληφθεῖσα ἀπόφασις περὶ μετωνυμίας τῆς ἱστορικῆς πόλεως εἰς Ἀσένωφγρὰδ πρὸς τιμὴν τοῦ τσάρου Ἀσέν δὲν ἐπεδοκιμάσθη ὑπὸ οὐδεμιᾶς κυβερνήσεως καὶ οὕτως ἡ πόλις διατελεῖ καὶ σήμερον μετὰ τὸν τίτλον ἐκβουλγαρισμὸν της φέρουσα τὸ ἱστορικὸν Ἑλληνικὸν της ὄνομα *Στενίμαχος* (Stanimaka).

1) Ἴδε *Βλ. Σκορδέλη*, ἡ Ἀναθεματισμένη ἐν τῇ Ἑστία, ἔτ. 1887, τομ. ΚΔ, σελ. 438.

ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ

ΥΠΟ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Θ. ΔΟΣΙΑΔΟΥ, ΙΑΤΡΟΥ

Ἡ Κοινότης Στενιμάχου διετήρει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος 1 σχολαεῖον, 1 ἑξατάξιον παρθεναγωγεῖον, 3 τετρατάξια δημοτικά σχολεῖα καὶ 3 νηπιαγωγεῖα. Συγχρόνως δὲ εἶχεν 7 ναοὺς καὶ περὶ τὰ 40 παρεκκλήσια ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἰδρύματα συντηροῦντο ὑπὸ τῶν Στενιμαχιτῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιχορηγήσεως ἐκτὸς τῶν 200 ἰσῶν Τουρκίας, κληροδοτήματος ἐτησίου τοῦ ἀειμνήτου μεγάλου εὐεργέτου τῆς κοινότητος καὶ τέκνου τῆς Στενιμάχου, Χρυσοβέργη.

Ἡ ἐτησία δαπάνη διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων μόνον ἀνήρχετο εἰς 1.800 χρυσὰς λίρας, ποσὸν σημαντικὸν διὰ τοὺς οὐχὶ εὐπόρους κατοίκους τῆς κομποπόλεως, οἱ ὅποιοι ἐκτὸς τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν καὶ περὶ τὰς 50.000 χρυσὰ φράγκα εἰς τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος ὡς σχολικὸν φόρον. Τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τοὺς πολίτας ὅπως συντηροῦν καὶ ἀπειράριθμα ἄλλα Σωματεῖα φιλανθρωπικὰ, νὰ ἰδρῦσουν δὲ καὶ κατὰ τὸ 1903 τὸν Μουσικὸν Σύλλογον, ὁ ὅποιος ἐγκατασταθεὶς εἰς πολυτελὲς οἶκον προσεπάθησε νὰ δώσῃ νέαν κίνησιν φιλολογικὴν, μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου διαστήματος ἐπέτυχεν ὥστε νὰ ὀργανωθῇ ὀρχήστρα ἐκ 40 ὀργάνων, με βιβλιοθήκην, ἀναγνωστήριον πλούσιον καὶ γυμναστήριον τελειότατον. Ὅλα δὲ αὐτὰ προσέδωκαν εἰς ὅλην τὴν πόλιν εἰκόνα ἀπολύτως ἑλληνικὴν, ἡ ὁποία ἐξεδηλοῦτο εἰς τὰς θαυμασίας συναυλίας καὶ παραστάσεις ἔργων καθαρῶς ἑλληνικῶν καὶ ἐορτὰς ἀναπαριστώσας ἤθη καὶ ἔθιμα καθαρῶς ἑλληνικά, μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι κάτοικοι νὰ προσαρμόζωνται πρὸς ταύτας καὶ νὰ μὴ ἀποστέρων νὰ λαμβάνουν καὶ ἐνεργὸν ἀκόμη μέρος εἰς αὐτάς. Ἡ δὲ ἐκπαιδευτικὴ κίνησις, προσαρμοζομένη πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας καὶ τὰς νεωτέρας παιδαγωγικὰς μεθόδους συνετέλεσεν ὥστε τὰ ἐκπαιδευτήρια νὰ ἀποκαταστῶν τελειότατα καὶ νὰ ἐφοδιασθῶν με δασκάλους καὶ διδασκάλους καὶ διδασκάλους καὶ τὰ πλουσιώτερα ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια τοῦ ὅλου ἑλληνισμοῦ. Τρανὴ δὲ ἀπόδειξις τοῦτου τὸ γεγονός ὅτι διὰ τοῦ Συλλόγου τῶν Ὁφελίμων Βιβλίων καὶ τοῦ Σχολικοῦ Μουσείου ἐν Ἀθήναις εἶναι ἡ μόνη κοινότης τοῦ ἑξωτερικοῦ, ὅπως ἀναφέρει ὁ μακαρίτης Βικέλας τοῦ Συλλόγου Ὁφελίμων

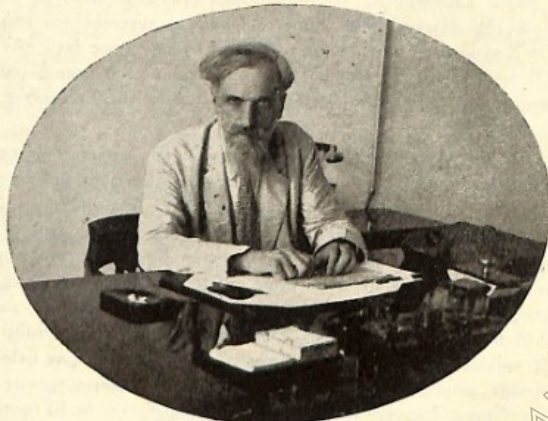

ΔΑΔΗΜΙΑ

Βιβλίων εἰς τὴν λογοδοσίαν τοῦ 1907, ἣ ὁποία παρήγγειλεν ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ τελειοτάτην συλλογὴν ὄλων τῶν σχολικῶν εἰδῶν.

Ἡ κατάσταση αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ὑποκηρῆσθῆ τὴν μὴν τῆς Βουλγαρικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ὄγλου, ὁ ὁποῖος ἐπωφελήθη τῆς ἀνθελληνικῆς κινήσεως κατὰ τὸ 1906, ὅπως καταστρέψῃ κόπους, μόχθους καὶ θυσίας τόσων ἐτῶν.

Ἡ ἱστορία τῶν ἀνθελληνικῶν κινήματων τῆς Βουλγαρίας τὸ 1906 εἶναι ἀρκετὰ γνωστὴ. Αἰτία τῶν διωγμῶν αὐτῶν ἦτο, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀποτυχία τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων ἐν Μακε-

Ἀπόστολος Θ. Σοφιάδης
Υπουργὸς Ἑργῶν, Παιδείας καὶ Ἀντιλήψεως

δονία κατὰ τὸ 1906 καὶ ἡ καθ' ὄλην τὴν γραμμὴν ἀποχώρησις αὐτῶν ἔναντι τῶν ἑλληνικῶν ἀναρτικῶν σωμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἐν Βουλγαρίᾳ προπαγάνδα τῶν Βουλγαρομακεδόνων. Ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις εὐρισκομένη πρὸ ἐκλογῶν καὶ φοβουμένη τὴν πτώσιν αὐτῆς, μὴ δυναμένη δὲ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν τροφθεῖσαν βουλγαρικὴν φιλοτιμίαν δι' ἀντιδράσεως ἐν Μακεδονίᾳ, διωργάνωσεν ὄλην αὐτὴν τὴν ἀνθελληνικὴν κίνησιν μεταμφιέσασα ὑπαλλήλους τῶν Ἑπισημοῦν εἰς κομιτατζήδες καὶ ἀποστείλασα αὐτοὺς εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας πρὸς δημοσφορίαν ὄλων αὐτῶν τῶν ἐκτρόπων. Τὸ γεγονός τοῦτο πιστοποιεῖ διὰ φυλλαδίων του καὶ ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Βουλγαρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει Νάτσσεβιτς, ὑποβαλὼν τὴν παραίτησίν του διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ, ὅπως ὁ ἴδιος ἔγραφε, τοιοῦτον αἶσχος.

Καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων πόλεων αἱ ὁποῖαι ὑπέστησαν τὰς συνεπείας τοῦ κακουργήματος αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ Στενίμαχος. Καὶ διὰ μὲν τὴν Ἀγγλίαν ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῆ ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις, ὅτι ἐβρέθη πρὸ ἀπροσδοκῆτου κινήματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ προῖδῃ, οὔτε νὰ προλάβῃ διὰ τὴν Στενίμαχον ὅμως, Φιλιππούπολιν καὶ ἄλλας πόλεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ τὴν ἰδίαν δικαιολογίαν, διότι τὸ κίνημα τῆς Στενίμαχου ἔλαβε χώραν μίαν ἑβδομάδα μετὰ τὸ τῆς Ἀγγαλίου καὶ καθ' ὄλον τοῦτο τὸ διάστημα δὲν ἔπαυσαν οἱ ἀρμόδιοι δι' ἐπιλήσεων καὶ ἐκλήσεων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Βασιλέα Φερδινάνδον, διαμένοντα τότε εἰς Κάρλοβατ, νὰ ἐπιστοῦν τὴν προσοχὴν των καὶ νὰ ζητοῦν τὴν μεσολαβησίαν των πρὸς πρόληψιν ἀνοσιουργημάτων, τὰ ὁποῖα αἱ ἐφημερίδες τοῦ τόπου καθημερινῶς διετυμάνιζον. Διὰ νὰ συγκαλύψῃ ὅμως ἡ Κυβέρνησις τὰς εὐθύνas τῆς δὲν ἐδίστασε νὰ διατάξῃ τὸν τότε Νομάρχην Φιλιππουπόλεως Κ. Μανόλωφ καθὼς καὶ ὀλόκληρον σύνταγμα πεζικοῦ νὰ μεταβῆ εἰς Στενίμαχον ἀπὸ τοῦ ἀπογεύματος τοῦ Σαββάτου διὰ νὰ περιφρουρήσῃ δῆθεν τὴν τάξιν. Ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ μέτρα οὐδένα ἄλλον σκοπὸν εἶχον εἰμὴ νὰ προλάβουν ἐνδεχομένην ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν Στενίμαχιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐθεοοῦντο τόσον ἀκαταφρεῖς Ἕλληνας καὶ πατριῶται, ὥστε νὰ μὴ ἀνεχθοῦν τὴν διὰ τῆς βίας διαρπαγὴν τῶν σχολείων, τῶν ἐκκλησιῶν των καὶ οἰκιῶν των καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς ἱστορίας των. Ὁ ἴδιος Νομάρχης κ. Μανόλωφ μέχρι τῆς 4ης πρωίνης ὥρας τῆς Κυριακῆς ἐβεβαίωσεν εἰς τὸν τότε Πρόεδρον τῆς Κοινοῦτιος κ. Δοξιάδην, ὅτι ἔλαβε τὰ μέτρα τοῦ ὅπως οὐδὲν ἔτακτον συμβῆ, προσεπάθει δὲ παντὶ τρόπῳ, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ μάθῃ, ἐὰν πραγματικῶς προητοιμάζετο ἀντίστασις τις, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς τυχόν ἔχοντας τὴν πρόθεσιν νὰ ἀμνηθοῦν. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπιθυμῶν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Στενίμαχίτας ἔναντι τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ προσεπάθει νὰ τοὺς πείσῃ ὅπως παραδώσουν οικειοθελῶς ἕνα τοῦλάχιστον Ναόν, τὸν τῆς Ἁγίας Τριάδος, διὰ νὰ δυνηθοῦν δῆθεν οἱ ἐξημμένοι καὶ φανατισμένοι Βούλγαροι νὰ ἐκκλησιασθοῦν ἐντὸς αὐτοῦ, πράγματι ὅμως διὰ νὰ διατυμπαίνουσιν ἀπανταχοῦ ὅτι μόνον των οἱ Στενίμαχίται παρέδωσαν τοὺς ναοὺς των. Ἐντυχῶς οἱ τότε ἡγούμενοι τῆς κινήσεως ἀρχηγοὶ τῆς κοινοῦτιος, γνωρίζοντες τὴν βουλγαρικὴν δολιότητα, δὲν ὑπέπεσαν εἰς τὴν παγίδα ἣ ὁποία τοῖς ἐστήθη.

Τοιοιτοτρόπως τὴν πρωίαν τῆς Κυριακῆς τῆς 6 Ἰουλίου στίφη μεθύσων καὶ ἀγριεμένων ἀνθρώπων, ἀφοῦ ἔθραυσαν πρῶτον τὰ κλειθρα τοῦ Ναοῦ Ἁγίας Τριάδος καὶ ἔλαβον τὰς εὐλογίας τῶν ἱερέων των, ἐξώρμησαν ἐκεῖθεν πρὸς τὰ διάφορα μέρη τῆς πόλεως

και εν συνοδεία των στρατιωτών, οι οποίοι ἐτάχθησαν ὅπως φρουρήσουν τὴν τάξιν, ἤρχισαν νὰ ἐισέρχονται πρῶτον εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ σχολεῖα καὶ ἔπειτα καταστήματα καὶ οἰκίας καὶ ἀρπάζοντες, λεηλατοῦντες καὶ καίοντες, ὅτι εὗρισκον πρὸ αὐτῶν νὰ ἀποτελειώσουν μέχρι τῆς μεσημβρίας τὸ προσχεδιασθὲν ἔργον των. Τὴν 12 τῆς μεσημβρίας ἀκριβῶς εἰς τὰ κωδωνοστάσια καὶ τοὺς ἐξώστας τῶν σχολείων ἐκινεῖται ἡ βουλγαρικὴ σημαία, πλήρη δὲ ἀλλαζόντων βουλγάρων ἐπανηγύριζον ἀνά τὰς ὁδοὺς τὴν συντελεσθεῖσαν νίκην. Μετὰ τὸ γεῦμα τῆς ἰδίας ἡμέρας σχολεῖα καὶ ναοὶ πλέον δὲν ὑπῆρχον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κοινότης Στενιμάχου, ὅπως καὶ ὅλοι τῶν Ἑλληνικῶν ἐν Βουλγαρίᾳ πόλεων, κατελύθησαν, περιουσίαι ἑλληνικαὶ κατεστράφησαν, βιβλιοθήκαι καὶ κειμήλια ἐκάησαν καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικότητος τῆς πόλεως ἔληξε.

Ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις καὶ πάλιν ἐδικαιολογήθη ὅτι εὐρέθη πρὸ ἀπροόπτου. Ὁ στρατός, ἔλεγεν, ἐφοβήθη νὰ κἀμὴ χρῆσιν τῶν ὄπλων του διὰ νὰ προλάβῃ τὴν αἱματοχυσίαν. Προσεκοιήθη ἄγνοιαν τῆς προελεύσεως ὄλων αὐτῶν τῶν σιφῶν. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Πετικὼφ καὶ προσωρινὸς Πρωθυπουργὸς ἀπήγγησεν, εἰς ἐπιτροπὴν μεταβάσαν δύο ἡμέρας μετὰ εἰς Σόφραν, ὅτι θὰ λάβῃ ἀδυστηρὰ μέτρα, θὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἀπαιτίους καὶ θὰ ἀποδώσῃ εἰς τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας, ὅτι ταῖς ἀφῆρεθῆ. Οὐδεὶς εὐτυχῶς ἐξ ἡμῶν ἐπίστευσε. Καὶ ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Κοινότητος κ. Δοξιάδης, βέβαιος ὢν ὅτι διὰ τῆς Κυβερνήσεως δὲν θὰ ἐπετύγχανε τίποτε, γνωρίζων ὅμως ἀφ' ἑτέρου ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν καὶ ἐπισήμως νὰ υἰοθετήσῃ ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις τὰ γεγονότα, κατέφυγεν εἰς πλάγια μέσα. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέτυχεν ὅπως παραλάβῃ 3 ναοὺς (*Ἁγίου Γεωργίου, *Ἁγίας Μαρίνης καὶ Παναγίας Μεσοχωρίου), διατηρήσῃ δὲ τούτους μέχρι τοῦ 1914, ὁπότε κατελήφθησαν καὶ διηρηπάγησαν.

Θεωροῦμεν ὡς οὐχὶ περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος ἦλθεν εἰς διαφωνίαν μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐπιμένοντος ὅπως ἡ ὅλα τὰ κοινοτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ κτίρια ἐπιστραφῶσιν ἢ οὐδέν. Αἱ ἄλλαι κοινότητες τῆς Βουλγαρίας ἠκολούθησαν τὴν συμβουλὴν τοῦ Πατριαρχείου, ἡμεῖς μὴ πειθαρχήσαντες διεσώσαμεν ἐπὶ τινὰ ἀκόμῃ ἔτι τὸ δυνατόν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

*Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1906 οὐδὲν σχολεῖον πλέον Ἑλληνικὸν καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν ἐλειτούργει καὶ οἱ Ἑλληνοπαῖδες ἦσαν ἠναγκασμένοι συμφώνως πρὸς τὸν βουλγαρικὸν νόμον νὰ φοιτοῦν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα. Ἐξηκοεῖτο ἔλεγχος ἀδυστηρὸς ἐκ μέρους τῶν βουλγα-

ρικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχετικοῦ περὶ δημοσίας ἐκπαιδεύσεως νόμου. Καὶ ἡ πρόσληψις διδασκαλίας καὶ κατ' οἶκον ἀκόμα κατέστη ἀδύνατος, καὶ τότε ἡ Κοινότης δι' ἐράνων προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τοὺς διδασκάλους καὶ ἱερεῖς νὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα των καὶ διοργανώσῃ ἀφ' ἑτέρου νυκτερινὰ σχολεῖα τῶν ὁποίων τὴν λειτουργίαν ἐκάστοτε ἐξησφάλιζε διὰ γενναίων δωροδοκιῶν πρὸς τοὺς Βουλγάρους δημοσίους ὑπαλλήλους. Δυστυχῶς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τοὺς πρῶτους διαφυγόντας ἐξ Ἀγγιάλου τὴν πυρκαϊάν αὐτῆς καὶ νὰ περιποιηθῇ αὐτοὺς στοργικώτατα, ἐδέχθη μετὰ τῆς αὐτῆς ἐνκομίας καὶ τοὺς ἀναχωροῦντας ἐξ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Βουλγαρίας διὰ νὰ δημιουργήσῃ πλήρη ἀνέργων ἐν μέσας Ἀθήνας, οἵτινες ἐπὶ τρισέτην λαμβάνοντες ἐπιδόματα ἀνευ ἐργασίας πρὸς συντήρησιν των συνήθησαν εἰς τὸν ἀμέριμον αὐτὸν βίον διὰ νὰ ἐπιστρέφουν πάλιν ὀπίσω κατὰ μέγα μέρος εὐθὺς ὡς ἔπαυσεν ἡ ἐπιχρησθήσις αὐτῆ. Ὑπὲρ τὰ 30.000.000 χρυσὰ φράγκα ἐξοδεύθησαν ματαίως καὶ ἀσκοπῶς καὶ μόλις κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1908 ἤρχισαν οἱ κυβερνηταὶ τῆς Ἑλλάδος νὰ σκέπτονται περὶ ὀριστικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐκ Βουλγαρίας προσφύγων, χωρὶς νὰ μελετήσουν τὴν κατάστασιν ὅπως θὰ ἔπρεπε, καὶ νὰ δαπανήσουν καὶ ἄλλα ἑκατομμύρια πάλιν ματαίως καὶ ἀσκοπῶς. Ἐπιτροπὴ ἐλθοῦσα ἐκ Στενιμάχου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1908 καὶ φέρουσα μεθ' ἑαυτῆς ὑπὲρ τὸ ἑκατομμύριον χρυσῶν φράγκων προεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Κυβέρνησιν, ὅπως ἀπαλοτριώσῃ κτήματα πρὸς ἐγκατάστασιν των ἢ ὅπως ἐγγυηθῇ τοὐλάχιστον διὰ τὴν ἔξαγοράν των. Αἱ προσπάθειαι ἀπέβησαν ἄκαρποι καὶ μετὰ 3 ἔτη τὰ δύο τρίτα ἐπανέκαμψαν εἰς τὰς ἐστίας των ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν χλεύην καὶ εἰρωνείαν τῶν Βουλγάρων συμπολιτῶν των. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 1912, ὁπότε ἡ Βουλγαρία εὐρισκομένη εἰς διαπραγματεύσεις συνάφους συμμαχίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐφάνη πρὸς στιγμήν ὅτι ἐπιθυμεῖ ἐκ νέου νὰ ἀνασυστήσῃ τὴν Ἑλληνικὴν κοινότητα καὶ νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τὸν μαρανθίντα Ἑλληνισμόν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Στενιμάχου ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἐπέτρεψε τὴν συμφώνως πρὸς τοὺς κειμένους νόμους ἐκλογὴν ἐφοριῶν διὰ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς παραγγελίας βιβλίων διδασκτικῶν καὶ ἄλλων σχολικῶν σκευῶν καὶ ν' ἀναμένουν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν τὴν ἀπόδοσιν τῶν σχολείων καὶ νὰ ἐγκαινιάσουν ἐκ νέου τὸν ἑθνικὸν τῶν βίον. Ὁ ἐπακολουθήσας ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος μετὰ τὸν βαλκανικὸν εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἔξαψιν ἐκ νέου τοῦ φανατισμοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ τὴν διαφ-

παγήν και τῶν τριῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλειτούργουν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης.

Και οὕτως ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1914 δὲν ἠκούσθη πλέον ἑλλη- νική λειτουργία εἰς τὴν Στενιμάχον.

Μετὰ ταῦτα καταστροφείσων τῶν κοινοτήτων πλέον ἤρχισεν ὁ ἀπηγῆς διωγμὸς τῶν ἀτόμων. Ὑβρεις και προπηλακισμοὶ εἰς τοὺς δρόμους, πρόστιμα και φυλακίσεις τῶν ἐξεχόντων προσώπων ἐσκόπων ὅπως τρομοκρατήσουν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐτάχθησαν ὡς ἀρχηγοί, και τοὺς ἐξαναγκάσουν εἰς ἀκούσιον ἐκπατρισμόν.

Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὴν Βουλγαρίαν πάλιν ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐδυσχέρανε τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ἐν Βουλγαρίᾳ και ἂν και πλεῖστοι ὄσοι Ἑλληνες ἐπολέ- μησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων συμπατριωτῶν τῶν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐν τούτοις ὅμως οἱ διωγμοὶ δὲν ἔπαυσαν και μόνον ὅταν ἡ νίκη και πάλιν ἔστειρε τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα και ὑπῆρχεν ὁ φόβος ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα εἰσερχόμενα εἰς Βουλγαρικὸν ἔδαφος θὰ προέβαινον εἰς ἀντεκδικήσεις, μόνον τότε τρομοκρατηθέντες οἱ Βούλγαροι ὄχι μόνον τοὺς διωγμοὺς κατέπαυσαν, ἀλλὰ διὰ περιποιήσεων και κολακειῶν προσεπάθον νὰ κείσων τοὺς ἡμετέρους νὰ λησμονήσουν τὸ παρελθὸν και νὰ τοὺς βοηθήσουν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὰ ἑλληνικὰ στρα- τεύματα θὰ κατελάμβανον τὴν πόλιν μας.

Μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῆς συνθήκης και τὴν ὑπογραφήν τῆς ἰδιαίτης συμφωνίας Ἑλλάδος και Βουλγαρίας περὶ ἐκουσίας μεταναστεύσεως ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν τῶν νοοτροπιῶν. Οἱ Βούλγαροι, και κυρίως οἱ μετανάσται ἐξ αὐτῶν, βλέποντες ὅτι οἱ Ἑλληνες τῆς Στενιμάχου μὲ ὄλον τὸν πατριωτισμὸν τῶν δὲν ἀπερῆαζον τόσον ἐνκόλως νὰ προβοῦν εἰς δηλώσεις περὶ ἐκου- σίας μεταναστεύσεως, ἐποφθαλμιῶντες δὲ τοὺς καλῶς κἀλλιεργη- μένους κήπους, ἀγροὺς και ἀμπελοὺς, καθὼς και τὰς σχετικῶς εὐπροελεῖς οὐσίας τῶν, ἤρχισαν διὰ φόνου νὰ τρομοκρατοῦν τὸν κόσμον και ἐξαναγκάσουν αὐτὸν πρὸς μετανάστευσιν, ἡ ὁποία δυστυχῶς ἀπὸ ἐκουσίας μετεβλήθη εἰς ἀκουσίαν. Ὁ φόνος πέντε Στενιμαχιτῶν διαπραχθεὶς ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ἐντὸς ἐνὸς ἐκ τῶν κεντρικωτέρων καφερείων τῆς πόλεως ὑπὸ κομιτατζήδων πυρο- βολούντων ἐν παρατάξει μάχης ἐκ τῆς ὁδοῦ ἐξηνάγκασεν ὄλους τοὺς Ἑλληνας Βουλγάρους ὑπηκόους, ὅπως ἀθροοὶ δηλώσουν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν πρὸς μετανάστευσιν. Βιαιὰ δὲ ἐγκατάστασις Βουλγάρων μεταναστῶν εἰς τὰς οἰκίας τῶν Ἑλλήνων Στενιμαχιτῶν καθὼς και διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ὅπως ἐντὸς εἰκοσιτετραώρου ἐγκαταλείψουν τὰς οἰκίας τῶν, ἔθεσε τέρμα και εἰς τὸν ἀτομικὸν πλέον βίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Στενιμάχου. Ἐκαστος ἐξ αὐτῶν κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1925, ἐκποιήσας τὰ

κτῆνη του και ὅτι ἄλλο δυσμετακόμιστον εἶχεν, ἐντὸς ὀλιγίστων ὡρῶν ἀνεχώρησεν ἢ μᾶλλον ἔφυγε διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Ἑλλάδα.

Αυστηρῶς ὅμως αἱ συμφοραὶ δὲν εἶχον λήξει ἕως ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ πρόσφυγες ἐλθόντες δύο και τρία ἔτη προτῆτερα εἶχον καταλάβει ὄλας τὰς διαθέσιμους γαίας και ὄχι μόνον ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ Τούρκων μεταναστῶν, ἀλλὰ και ἐκεῖνας τὰς ὁποίας ἐγκατέλειψαν οἱ Βούλγαροι μετανάσται. Και τοιουτοτρόπως ἀναχωρήσαντες ἐκ Βουλγαρίας μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εὕρισκον τοῦλάχιστον μίαν στέγην και μίαν σπιθαμὴν γῆς διὰ νὰ καλλιεργήσουν και ἀποζήσουν ἀπ' αὐτήν, δὲν εὗρον παρὰ μόνον σκηνὰς εἰς τοὺς πέριξ τῆς Θεσσαλονίκης βάλτους και ὀλίγον χωμὰ διὰ νὰ θάψουν τοὺς προσφιλεῖς τῶν. Και ἐνῶ δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ τοῦ κράτους νὰ λάβουν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δικαιοματικῶς τοῖς ἀνήκειν, ἔμειναν κατ' ἀρχὰς και ἐκτὸς τῆς δικαιοδοσίας τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀποκαταστάσεως Προσφύγων, ἡ ὁποία εἰθεώρει αὐτοὺς μετανάστας και ὄχι πρόσφυγας. Μόνον κατόπιν προσπαθειῶν, ἀπ' ἐνὸς μὲν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐκ Βουλγαρίας Ἑλλήνων διὰ τοῦ τότε βουλευτοῦ κ. Λοξιάδου, ἀπ' ἐτέρου δὲ διὰ τῆς μεσολαθῆσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνή- σεως ἐπετεύχθη ὥστε νὰ στέρξῃ ἡ Ε. Α. Π. νὰ συμπεριλάβῃ και αὐτοὺς μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἀπελάμβανον τοῦ εὐεργετήματος τοῦ προσφυγικοῦ δανείου. Και τοιουτοτρόπως οἱ ἐκ Στενιμάχου Ἑλληνες καθὼς και οἱ λοιποὶ ἐκ Βουλγαρίας ἤρχισαν νὰ ἐποι- κίζον τὰς νέας χώρας και σήμερον ὁπότε γράφονται αἱ γραμμαὶ αὐταὶ νὰ ἀποδίδουν εἰς τὴν μητέρα τῶν ὅτι τῆς ὀφείλουν. Ἡ δὲ Κυβέρνησις ἡ Ἑλληνική και ἡ Ε. Α. Π. δὲν μετανοοῦσιν δι' ὅτι ἔπραξαν. Ὅλοι ὁμολογοῦν τόσον οἱ ἡμέτεροι, ὅσον και οἱ ξένοι, ὅτι μεταξὺ ὄλων τῶν προσφύγων οἱ ὁποῖοι εἰσέρρευσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἀπόψεως ἐργατικότητος, πειθαρχικότητος και νοημοσύνης τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσι οἱ ἡμέτεροι.

Ἡ καλλιέργεια τῶν ἀμπελῶν, τοῦ ῥοδελαίου, τῶν λαχανικῶν, ὀπωρῶν, ἡ σιροτροφία και ἄλλα εἶδη εὗρον τοὺς καλλιτέρους τῶν ἀντιπροσώπων. Λαὸς ζήσας ἐν συνταγματικῇ πολιτείᾳ, παλαιάσις ἐπὶ δεκαετηρίδας ἐν στενῷ συγχρωτισμῷ πρὸς ἄλλο ἔθνος και μὴ ἀλλαξοπιστήσας, λαὸς γεωργικῶς διαπαιδαγωγη- μένος και πολιτικῶς μορφωμένος, πτέσεις ἄλλου λαοῦ ὑποστὰς πολυκλήθους και ἀρχοντος, κατῆλθεν εἰς τὸν εὐγενῆ συναγωνισμὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς του μὲ ὄλα τὰ ὄπλα, μὲ τὰ ὁποῖα τὸν εἶχε προικίσει ἡ ἱστορία του και ὁ πολιτισμὸς του. Εἶναι ἐδνυχῆς και ὑπερήφανος, διότι σήμερον δύναται νὰ καυχήθῃ ὅτι χωρὶς πολλὰ θυσίας νὰ ζητήσῃ, προσφέρει τὸν ἰδρωτὰ του και τὴν νοημοσύνην του ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος του. Και ἂν ἔχῃ ἐν παράκρονον, τοῦτο δὲν διατάζει νὰ τὸ διατυπώσῃ. Και

αὐτὸ εἶναι ὅτι, ἐὰν ἡ Κυβέρνησις ἦτο προσεκτικωτέρα εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν ἀντιπροσώπων οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν ὡς μέλη τῆς Ἑλληνο-βουλγαρικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐὰν ἐστέλλοντο πανταχόθεν πρὸς διαρρῦθμιν τῶν ἀκανθιδῶν αὐτῶν ζητημάτων ἀνθρωποειδικώτεροι καὶ ἐπιμελέστεροι, σήμερον καὶ αἱ θυσίαι τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας θὰ ἦσαν ὀλιγώτεραι καὶ τὰ θύματα τῶν ἐκ Βουλγαρίας Ἑλλήνων ὀλιγώτερα καὶ ἡ ἀποκατάστασις αὐτῶν εὐκολωτέρα καὶ ταχύτερα.

Σήμερον ὅμως καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ εἶναι εὐγνώμονες πρὸς ὄλους, ὅσοι ἐμόχθησαν διὰ τὸ καλὸν τῶν καὶ θὰ προσπαθήσουν νὰ ἀνταποδώσουν τὰ τροφεῖα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Π Ι Ι Ν Α Ε

Ἐμφανίων τοὺς ὑπὸ τῆς Ε. Α. Π. ἐγκατασταθέντας ἐν Ἑλλάδι πρόσφραγες ἐκ Στενιμάχου τῆς Βουλγαρίας

Ἐποικιστικὰ περιφέρειαι Γραφεῖα	Συναισιμοὶ	Ἐγκατεστημένοι				Παρατηρήσεις
		Ἄγροτικὸς		Ἄστικὸς		
		Οἰκογέν.	Ἄτομα	Οἰκογέν.	Ἄτομα	
Μακεδονία						
Ἄξουπολις	Γουμένισσα	5	21			1ον) Εἰς τὴν ἠπειρον, Θεσσαλίαν, Νήσους καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα, οἰδεῖς πρόσφραγες ἐκ Στενιμάχου τῆς Βουλγαρίας ἐγκατεστάθη ὑπὸ τῆς Ε. Α. Π. 2ον) Εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ Ἐρηγορίου Εὐβοίας διαμένοντι περίου 27 οἰκογένηται Βουλγαρίας, αἵτινες ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐγκατασταθῶσι πρόσφραγες.
Βέροια	Λογοράνι	117	512			
	Ἅγια Βασιλίτσα	103	410			
	Νέα Κοζάναινα (Διαβρονίτσα)	106	398			
Γιαννιτῶν	Γιαννιτῶν	1	1			
Θεσσαλονίκη	Σέδες (Θέρμη)	99	161			
	Ἴγυλις (Ἀγγιάλος)	21	83			
	Ἀμπελόκηποι	1	6			
	Κιλκίς	304	1.233			
	Βάλτα	40	160			
	Ρεντίνα	1	2			
Δαγκιδῆς	Παροβιτῶν	1	10			
Σέρραι	Ροδοπαλις	3	8			
Σιδηροκάστρον	Κάτω Πορφύρα	2	19			
	Σκληθρον	5	4			
Φλώρινα		1				
Θράκη	Νέα Λιλή	3	13			
Ἀλεξανδρούπολις	Ἀλεξανδρούπολις			2	7	
	Νέα Στενιμάχος	115	451			
Δράμα	Νέα Ἀμισός	1	5			
	Μοίτσα	2	7			
	Νεοχώριον	1	3			
	Προσοπιτάνη	3	16			
	Κοιμητάτσα	3	14			
	Καυκάλοβον	μεμονομ.	2			
Καβάλλα	Καριά - Μπουνάφ	—	3		10	
Εἰάνθη	Εἰάνθη	1	3		71	
Περιστερὶ	Σύνολον	938	3.543	29	88	

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Τοποθεσία και διαίρεσις τῆς Στενιμάχου	Σελ. 1—3
2. Ἑτυμολογία τοῦ ὀνόματος <i>Στενίμαχος</i>	» 3—8
3. Ἀρχαῖος συνοικισμὸς ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Στενιμάχου	» 8—10
4. Ἡ ἐν τῷ μεσαίῳ μνεία τῆς Στενιμάχου	» 10—11
5. Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου	» 11—14
6. Τὸ φρούριον ἐπὶ φραγκοκρατίας	» 14—16
7. Ἱστορία τῆς ἐπὶ τοῦ φρουρίου Σλανοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς	» 16—19
8. Ἡ Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαίωνα	» 19—22
9. Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ τουρκοκρατίας	» 22—25
10. Ἡ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐκκλησία τῆς Παναγίας	» 25—27
11. Οἱ σύγχρονοι Βούλγαροι ἱστοριογράφοι περὶ τῆς Στενιμάχου	» 27—35
12. Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ βουλγαροκρατίας	» 35—38
13. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Στενιμάχου καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῆς	» 38—46
14. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Στενιμάχου	» 46—54
15. Ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες καὶ ἐπιγραφαὶ εὐρεθεῖσαι ἐν Στενιμάχῳ	» 54—61
16. Τὰ νεκροταφεῖα τῆς Στενιμάχου	» 61—66
17. Ἑλληνικαὶ παραδόσεις περὶ τοῦ φρουρίου τῆς Στενιμάχου	» 66—72
Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς ἑλληνικῆς Στενιμάχου	» 73—80
Πίναξ ἐμφαινὼν τοὺς ὑπὸ τῆς Ε. Α. Π. ἐγκατασταθέντας ἐν Ἑλλάδι πρόσφυγας ἐκ Στενιμάχου τῆς Βουλγαρίας	» 81

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	2	στίχ.	16	ἀντι	Ἰστανίμαχ(ον)	γραπτέου	Ἰστανίμαχ(ον)
>	13	>	26	>	Αἴμου	>	Αἴμου
>	16	>	16	>	ἀριστερᾶ	>	ἐν ἀριστερᾶ
>	17	>	4	>	Μιχαήλ	>	Πέτρον
>	17	>	7	>	ἀπό	>	ὑπό
>	22	σημ.	4	>	spisante	>	spisanie
>	24	στίχ.	15	>	ἀθρόα	>	ἀθρόα
>	28	>	1	>	ὑπό	>	ἀπό
>	29	>	19	>	διότι	>	(διότι
>	29	>	20	>	ὑπό	>	ἀπό

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ